

Caiete Silvane

Revistă de cultură

Sub egida Uniunii Scriitorilor din România

138

Special

Zalău 543 Zilah

Caiete Silvane

Revistă de cultură

ISSN 1454-3028

on-line: ISSN 2247-7365

Adresa redacției: Zalău, Piața 1 Decembrie 1918,
nr. 11, Sălaj, România; Tel./fax 0260/612870;
e-mail: caietesilvane@yahoo.com, office@caietesilvane.ro;
www.caietesilvane.ro; www.culturasalaj.ro

Revistă de cultură editată de Centrul de Cultură și Artă
al Județului Sălaj, sub egida Uniunii Scriitorilor din
România, a Consiliului Județean Sălaj,
a Consiliului Local și Primăriei Municipiului Zalău
Serie nouă, Anul XII, Nr. 7 (138), iulie 2016.
Apare până în data de 20 a fiecărei luni. Preț: 4 lei

Redacția:

Daniel Săuca - redactor șef

Viorel Mureșan - redactor șef adjunct

Daniel Hoblea - secretar de redacție

Marin Pop, Carmen Ardelean - redactori;

Viorel Tăutan, Marcel Lucaciu, Imelda Chința - redactori asociați;

Györfi-Deák György, Alice Valeria Micu, Carmen Ciumărnean,

Gheorghe Moga, Simona Ardelean - colaboratori.

Responsabil de număr: **Marin Pop**

Corectură: **Oana-Maria Barariu-Săvuș, Fejér László**

Tehnoredactare: **Marius Soare**

Revista apare în urma unui protocol de colaborare încheiat între: Consiliul Județean Sălaj; Instituția Prefectului Sălaj; Primăria Zalău; Direcția Județeană pentru Cultură Sălaj; Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău; Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Filiala Zalău; Biblioteca Județeană „Ioniță Scipione Bădescu” Sălaj; Inspectoratul Școlar Județean Sălaj; Arhivele Naționale Filiala Sălaj; Cenaclul literar „Silvania” și Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj.

Responsabilitatea pentru opiniile și calitatea materialelor publicate revine în întregime autorilor.

Nu primim la redacție decât materiale culese în format electronic, cu respectarea normelor ortografice în vigoare.

Revista „Caiete Silvane”
este membră a
Asociației Revistelor,
Publicațiilor și Editorilor (ARPE)

Tiparul realizat la Tipografia Color Print Zalău,
Str. 22 Decembrie 1989, nr. 66, Sălaj, tel./fax 0260-661752

Abonamentele la revistă se pot contracta prin oficiile
poștale, factorii poștali, prin Damco și prin redacție
(telefon 0260-612870).

Prețul unui abonament pe o lună este de 4 lei.
Pentru orice nereguli privind difuzarea vă rugăm
să ne contactați telefonic la redacție.

Sumar

- Ionel Ciunt**, Cuvânt înainte p. 1
- Szabó Attila**, Ultima fază a istoriei olăritului din Zalău. Familia de olari Ar dai pp. 2-8
- Éva Lakó, Ernest Wagner**, Asociațiile de stradă („Kalandos”) din orașul Zalău (sec. XVII-XX) pp. 9-10
- Mirel Matyas**, In Memoriam: Kincs Gyula (1859-1915) pp. 11-15
- László László**, Zalăul în viața poetului Ady Endre pp. 16-21
- Mihaela Sabou**, Aspecte privind implicarea autorităților în protejarea stării de sănătate a populației Zalăului după 1918 pp. 22-24
- Marin Pop**, Politică și administrație publică în Zalăul interbelic (1930-1932) pp. 25-33
- Ioan Lupa Crișan**, Protopopul Liviu Trufașiu (1902-1992) – o flacăra ce luminează și astăzi Altarul Bisericii Române Unite cu Roma pp. 34-37
- Dănuț Pop**, Din arhivele PCR Sălaj. Verificarea membrilor de partid din orașul Zalău (1949-1950) pp. 38-40
- Gheorghe I. Petrescu**, Crâmpoie sălăjene pp. 41-43
- Viorel Tăutan**, Zalăul cu prieteni pp. 44-45
- Mirel Matyas**, Szilágy / Szilágyság – cel mai vechi ziar din Sălaj. 26 de ani de la reparație pp. 46-49
- Elena Musca**, Camera de Comerț și Industrie a orașului Zalău pp. 50-52
- Györfi-Deák György**, Recrutarea în Sălaj pp. 53-55
- Imelda Chința**, Poezia și Iubirea – Agore ale inimii pp. 56-57
- Silvia Bodea Sălăjan**, Oglinda fermecată pp. 58-59
- Irina Goanță**, Cercetările folclorice – act de cultură pp. 60-62
- Carmen Ardelean**, Marcel Lucaciu-50 Pseudoportret cu buzunare pp. 63-64

**Număr realizat în colaborare cu Primăria
Municipiului Zalău, cu ocazia Zilelor Orașului
(26-28 august 2016)**

Împreună, și sub semnul culturii

A devenit o tradiție ca în fiecare an revista de cultură a Sălajului, „Caiete Silvane”, în colaborare cu Primăria municipiului Zalău, să ne ofere un număr special dedicat orașului nostru. Numărul de față surprinde aspecte relevante despre istoria veche și recentă a locului, despre comunitatea maghiară, despre oameni de seamă ai spațiului sălăjean, despre identitatea Zălăului, reședința județului cu atâtea bogății și personalități culturale, poate insuficient promovate. Numărul special al revistei „Caiete Silvane” ne îndeamnă să fim împreună, sub semnul culturii, al asumării și înțelegerii istoriei comune, a ceea ce ne unește spiritual.

Ca primar ales al zălăuanilor, mi-am asumat o misiune deloc ușoară. Aceea de a transforma viața și confortul fiecăruia, de a schimba orașul în care trăim și muncim alături de familiile noastre. Am cunoscut mii de oameni minunați, oameni care speră la un viitor mai bun. Pentru ei, pentru copiii lor, pentru nepoții lor. Viitorul acesta mai bun cred că poate și trebuie să stea și sub semnul culturii, al tradițiilor și folclorului, al tuturor artelor. Îmi doresc ca Zălăului să nu îi lipsească o viață culturală bogată, adecvată vremurilor și imperativelor de astăzi.

Și în acest context, vă invit pe toți să participați la o nouă ediție a Zilelor municipiului Zalău, în perioada 26 – 28 august 2016, o manifestare ce cuprinde și Festivalul internațional de folclor „Ecouri meseșene”. O manifestare organizată altfel, împreună și cu Consiliul Județean Sălaj și Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj. E și acesta un semn că putem fi împreună, instituțional, pentru binele zălăuanilor.

Ionel CIUNT,
Primarul municipiului Zalău

Ultima fază a istoriei olăritului din Zalău

SZABÓ Attila

Familia de olari Ardai

Pe vremea când disciplina etnografiei maghiare a atins nivelul de exigență științifică, meșteșugul olăritului încă era o activitate organic implementată în structurile societății tradiționale atât rurale cât și urbane, prezentând chiar o stare de înflorire, situație ideală pentru un subiect generos al studiului științific. De mai bine de o sută de ani, informația acumulată despre întregul proces al creației populare care a fost olăritul, manifesta un grad ridicat de autenticitate, practica meșteșugului putând fi ușor de surprins la meșterii activi ai vremii. Ceea ce constituia eventual o oarecare dificultate, era fotodocumentarea fazelor de lucru și a pieselor, aceste aspecte fiind realizate în desen. La sfârșitul secolului XIX, în cazul unui scriitor ca Malonyai Dezső, era ceva normal să publici scrieri de profil beletristic, de critică de artă (plastică) și chiar studiu etnografic, ba mai mult, să întreprinzi cu o echipă de artiști plastici un vast proces de cercetare de teren și apoi să elaborezi o serie de publicații etnografice de genul *Arta populară a maghiarilor*¹. Percepția noastră generală și cunoștințele mai pătrunzătoare despre arta ceramicii populare, despre meșteșugul olăritului și al artei decorative populare s-au lărgit odată cu publicațiile apărute în anii patruzeci ai secolului XX, semnate de marii cercetători etnografi care au fost Domanovszky György și Kresz Mária, vreme la care începeau de fapt să apară atât studii cât și cercetări aprofundate ale mai multor etnografi în ceea ce privește specificul aspectelor locale ale olăritului.

Istoria cercetărilor olăritului din Zalău

Publicate cu precădere în limba maghiară, rezultatele cercetărilor mai fundamentate despre meșteșugul olăritului din Zalău, vechi și renumit centru de olari breslași, au luat naștere tot prin deceniul patru al secolului trecut. Notăm că, pe vremea aceasta, produsul meșterilor olari zălăuani prezenta deja o cu totul altă față decât cea de secol XIX, căreia i se datorează de fapt prestigiul acestui centru de olari și la care literatura de specialitate se referă sub sintagma *ceramică de Zălau* / *zilahi kerámia* (lb. maghiară). În acești ani apar studiile lingvistului de origine sălăjeană Márton Gyula, care publică un dicționar terminologic al meșteșugului olăritului din Zalău², precum și întregul proces de producție³ începând de la exploatarea lutului până la execuția și decorarea, arderea vaselor cera-

mice împreună cu întreg instrumentarul meșterului și al specificului gospodăriei unei familii de olari. Kovách Géza descrie funcționarea breslei olarilor⁴ pe baza documentelor breslei din Zalău. O cercetare aprofundată și de o reală valoare științifică, valorificată printr-un studiu de referință în literatura de specialitate, i se datorează etnografului clujean dr. Kós Károly⁵, care, pe lângă alte centre de olari din Sălaj, prezintă într-o notă monografică istoria și specificul olăritului din Zalău, cu multe desene realizate chiar de el, însă, regretabil, cu prea puțin material fotografic. Perioada surprinsă de el este faza de decădere a istoriei olăritului zălăuan, sfârșitul anilor cincizeci, anii șaiszeci. Muzeograful zălăuan Lakó Éva⁶ și Elena Musca⁷ au contribuit de asemenea la literatura de specialitate, într-o perioadă când meșteșugul la Zalău se stinsese deja. În schimb, ele avuseseră acces la documentele breslei de olari, acestea aflându-se deja în acea vreme la muzeul local. Recent au apărut publicațiile de popularizare din stiloul cunoscătorului și colecționarului de ceramică populară Dr. Sipos József⁸, pe baza studierii documentelor de breaslă și a referințelor din colecțiile particulare de ceramică de Zalău, respectiv volumul apărut în redactarea specialistului de ceramică populară al Muzeului Etnografic Maghiar din Budapesta, dl Csupor István⁹, care comunică un material fotografic însemnat despre ceramica zălăuană. Enumerăm aici și volumul publicat de Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău¹⁰, care sintetizând aspectele cele mai relevante din literatura de specialitate, sub semnul promovării colecției, cuprinde într-un catalog trilingv cele mai reprezentative piese ale ceramicii de Zalău de secol XIX aflate în patrimoniul muzeal local, împreună cu studii interesante de caz redactate pe baza însemnărilor din documentele de breaslă studiate de cercetătorul științific dr. Tötszegi Tekla.

Documente de secol XVII¹¹ fac referire la olarii zălăuani, aceștia ajungând de-abia prin anul 1738 să-și obțină documentele oficiale de breaslă acreditate de conducerea orașului, cunoscute sub numele de „Directiva Regulák”¹² (reguli directive, de fapt statutul de funcționare a breslei). Cu toate astea, presupunem că la Zalău, localitate cu statut de Oppidum, deci cu dreptul susținerii unor târguri încă din secolul al XIV-lea, olăritul a funcționat într-un sistem organizat în stil de breaslă, chiar dacă, oficial, nu exista (ori, posibil să se fi pierdut) documentul fondator al organizației. Însemnările și documentele breslei din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea oferă detalii interesante despre funcționarea

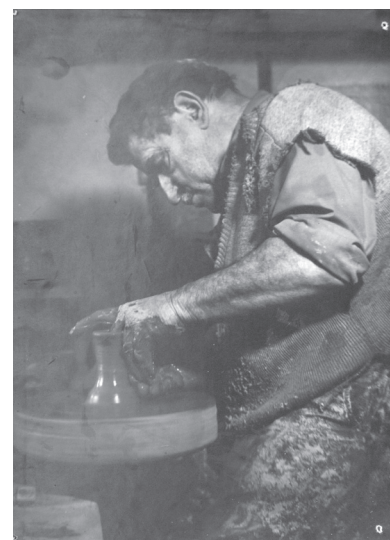
Ardai Gyula și Erzsébet

Ardai Gyula, ultimul meșter olar
la Zalău

Ardai Erzsébet decorând vase

Ardai Gyula la roata olarului

Ardai Erzsébet la 93 de ani

Ardai Erzsébet în fața șurii olarilor

breslei, însă privind tipurile de vase produse atunci suntem nevoiți a ne rezuma doar la piesele rămase în colecțiile publice și private. Presupunem că lungă vreme, zălăuanii produceau exclusiv ceramică uzuală, urmând ca doar după anii 1730 să introducă pe paleta de produse ceramica decorativă inspirată de cea realizată la Cluj ca angajament al olarilor clujeni în efortul lor de contrapondere a vaselor smălțuite și bogat ornamentate distribuite prin piața locală de către comercianții din Ungaria de Nord-Vest. Se poate presupune că și la Zalău, pe piața locală, să fi apărut acest produs importat, numit „canceul din Győr”, care a stat la baza elaborării formei și ornamenticii specific post-habane a vaselor decorative de sorginte zălăuană.

Stilul de Zalău și istoria acestuia

Când în literatura de specialitate se vorbește despre diferitele faze ale istoriei olăritului din Zalău, se face referire de fapt la aspecte specifice care se succed la nivel de stil și de tehnică de decorare. Astfel vorbim de faza incipientă (sfârșit de secol XVIII – început de secol XIX), la care se constată un grad mare de asemănare cu stilul ornamenticii de Turda sau de Cluj, cu diferite motive florale (pomul vieții, cununi de flori), și zoomorfe (cerbul) ce apar în redare cu cornul și pensula prin linii de contur subțiri maronii pe fond alb, culorile folosite fiind galben, maro, verde; a doua fază durează până la mijlocul secolului XIX (cca. 1860) având caracteristic motive florale și avimorfe deseori combinate, copacul cu doi arbori, cununi de flori, toate redare cu cornul în contur maroniu și colorate cu pensula în verde, maro închis și deschis, roșcat, dar și albastru. A treia perioadă este demarcată de folosirea glazurii albastre pentru redarea liniei de contur, care a ieșit mult mai groasă decât în cazul liniei maronii, iar recuzita de motive aplicate pe fond de angobă albă s-a dezvoltat cu ornamente decorative realizate din puncte și forme geometrice sau liniare stilizate, cromatica folosită la adăugarea culorilor rămânând aceeași ca în faza precedentă. Acest stil de decorare rămâne valabil până aproximativ la Primul Război Mondial. Următoarea și în același timp ultima fază a dezvoltării stilistice la ceramica de Zalău este cu totul diferită de celelalte. Aceasta se datorează influenței generale pe care a avut-o noua tehnică „importată”: patru olari din Zalău au participat între anii 1906-7 la Budapesta la un curs de formare¹³ de unde au învățat o altă tehnică de decorare, cea cu pensula, care aplica motive exclusiv florale tratate într-un mod naturalistic accentuat: flori cu petale și frunze mari, voluminoase (margaretă, lelea, crini, trandafir etc.), acestea sunt aplicate pe fond alb sau verde, maro închis, roșcat (lut ars), albastru și au culoarea albă sau maro închis, verde și roșcat. Este perioada cea mai durabilă (1907-1970), căreia îi aparțin cu precădere vasele aflate și azi în gospodăriile din satele sălăjene, clujene sau cele din zona Eriului. Din studiul menționat al lui Kós Károly aflăm

că asociația meșteșugarilor, forma de asociere ce a urmat dizolvării breslelor, a protejat interesele olarilor zălăuani, nelăsând pe nimeni să vândă la piața locală decât pe meșterii zălăuani, în schimb, după anul 1900, meșterii din Deja fuseseră primiți pe piața zălăuană, după ce aceștia s-au angajat la realizarea conductelor de ceramică necesare la sistemul de aprovizionare cu apă a spitalului din Zalău. Influența Zalăului exercitată asupra ornamenticii ceramicii din Deja poate fi explicată și prin faptul că meșterii din Deja, concurând cu cei din Zalău, au preluat stilul de decorare al acestora, fapt ce ne cauzează chiar și dificultăți în determinarea vaselor.

În anul 1944 a avut loc o inițiativă de revitalizare a stilului decorativ de secol XIX, când unul din angajații Școlii de Arte Decorative din Budapesta, dl Eschenbach Jenő a prezentat meșterilor zălăuani metoda veche, dar aceștia nu au fost dispuși să se angajeze la schimbări de stil după patruzeci de ani¹⁴. Generația meșterilor de la care a învățat și olarul Ar dai Gyula, în anii douăzeci-treizeci, a început meșteșugul cunoscând probabil ambele metode și stiluri de decorare.

Olarul Ar dai Gyula

Din ultima generație de olari ai Zalăului, Ar dai Gyula a fost cel care a practicat cea mai lungă perioadă această meserie. S-a născut la Zalău în anul 1915, nu avusese olari în familie de la care putea învăța meșteșugul, astfel a fost ucenic vreme de patru ani la Márton Sándor. Înainte de cel de-al Doilea Război Mondial lucra deja ca olar eliberat, pe vremea aceea realizând exclusiv „vase țărănești”, de uz casnic, iar după ce s-a însurat – aflându-și astfel femeie decoratoare – a început să facă și vase decorate smălțuite. Relativ târziu, la 31 de ani, după revenirea din captivitate de război, în 1946 se însoară și împreună cu nevasta, Szalontai Erzsébet, va lucra până în anul 1978, fiind între anii 1950-60 președintele asociației de meșteșugari. Pe terenul moștenit și completat prin cumpărare, ajung să-și construiască o casă modestă unde funcționau și atelierul de olărit și cuptorul. Doar după mai multe decenii reușesc să-și construiască o casă decentă pe strada Olarilor, care însă nu peste mult timp va fi dărâmată de puterea de stat cu ocazia construirii blocurilor. În acest an s-a sfârșit istoria olăritului în ultima familie de olari din Zalău, la câțiva ani înainte de decesul din 1982 al meșterului Ar dai Gyula.

Ar dai Erzsébet, femeia decoratoare

Ar dai Erzsébet (născută Szalontai), nevasta olarului, cu ocazia documentării noastre¹⁵, la o vârstă înaintată de 93 de ani relatează cu o seninătate de inviziat aspecte din tainele olăritului, activitate susținută împreună cu soțul său. Ea s-a născut la Zalău în anul 1923, într-o familie cu mulți copii. Mama ei, când s-a măritat, a fost venită din Debrețin la Zalău. A născut

12 copii, dintre care trei din prima căsătorie de la soțul care a fost împușcat de către soldații români în zona Dombalja a Zalăului. Au fost săraci, ducându-și traiul din greu. Erzsébet, fiind copilul cel mai mare din a doua căsătorie, la vârsta de 14 ani era deja responsabilă de aproape toate sarcinile unei gospodine, inclusiv cea a creșterii celor doi gemeni cu vârsta de șase luni. S-a măritat la 22 de ani, în iulie 1946, cum spune ea, datorită unei intervenții a femeilor bătrâne de pe strada „Nagy utca” (azi str. Gh. Doja) care „obișnuiau să-i combine pe tineri”. Până la acea vreme nu avea habar „cu ce se mănâncă olăritul”. Avea la dispoziție două săptămâni să învețe decorarea vaselor.

Procesul de lucru la familia Ar dai

Meșterul Ar dai, la fel ca toți ceilalți olari zălăuani, s-a aprovizionat cu lut de pe Sârmaș, de pe terenul olarilor, lutul galben, cel folosit la vasele de gătit, a fost adus însă din Brădet. În procesul de prelucrare a lutului¹⁶ la familia Ar dai s-au schimbat multe, odată cu intrarea în folosință a unei mașini manuale de măcinat lutul. Pe roata olarului învârtită cu piciorul, meșterul olar a „făcut oalele crude”, iar restul prelucrării vaselor a fost atribuția nevestei olarului, mai puțin măcinatul vopselelor și al pastei de litargă folosită pentru smalt, în schimb arderea vaselor îi revenea nevestei.

La 1-2 zile de uscare, pe vase s-a aplicat o culoare albă de fond, angoba, rezultată din caolina acumulată din comerț, adusă cu căruțele de la distanță mare, după uscarea căreia pe acest fond alb s-a aplicat ornamentația. După muncile casnice de care se ocupa în cursul zilei, nevasta olarului s-a apucat de lucru, doar seara aplicând cu pensula motivele decorative florale, la lumina lămpii. În cursul unei nopți reușea să decoreze sute de vase (decoratoarea ne-a povestit cu oroare, de un caz în care era nevoită să termine 700 de vase până dimineața, efort care a epuizat-o complet, încât la sfârșit a căzut de pe scaun). La Zalău, cum de altfel și doamna Ar dai, femeile decorau cu cornul și mai ales cu pensula. De exemplu, pe fond alb s-au pictat flori cu petale și frunze mari în culori de roșu, verde, maro (Fig. 8). A fost tipic și vasul fără fond colorat, care după ardere a prins un roșu de ceramică peste care se aplicau motive florale și frunze doar în alb și verde. Un fond cromatic general folosit era și cel de culoare albastră, verdele deschis sau închis, brunul mediu sau cel închis peste care s-a intervenit cu culoarea albă, albastră, verde, maro la realizarea motivelor de flori: crini, trandafiri, margarete, lalele, lăcrămioare etc. (Fig. 7, 8). Culoarea verde s-a obținut la familia Ar dai din obiecte sau sârme de cupru, acestea fiind arse în cuptor într-un vas ceramic, zdrobite și măcinate apoi pulbere, și adăugate la litargă de smalt; albastrul de mangan s-a procurat din comerț, brunul s-a ales din pământul maroniu cunoscut sub numele de „iederă” (*borostyán*, lb. magh.); oxidul de fier fiind amestecat în proporții diferite pentru culoarea roșu,

maro sau chiar galben. Litargă pentru smalt a fost achiziționată din comerț care fusese amestecată și cu praf de cuarț (nisip măcinat).

Familia Ar dai a folosit inițial cuptor de formă conică, tocmai ca și meșterii vechi zălăuani, în care încăpeau 500-600 de farfurii sau 100-110 ulcioare de apă. Arderea a durat începând de la prânz până după miezul nopții. S-au folosit trei tipuri de lemne de esență tare (stejar și fag). Arderea a început cu „lemne în dăraburi” (adică bucăți; *darabos*, lb. magh.), care aveau dimensiuni de 30 cm lungime, similare cu cele puse în sobele de teracotă din casă cu care s-a aprins focul în afara cuptorului, de fapt lângă cuptor, curenții de aer trăgând căldura în corpul cuptorului; s-a continuat apoi cu lemne subțiri și lungi de 50 cm, numite „lemne de admisie” (*ereszgető*, lb. magh.) care treptat erau lăsate în cuptor, dar nu ardeau decât cu flamă mică; la a treia fază de ardere, cea mai intensă, s-au folosit lemne lungi de 100-120 cm, cu grosimea dublă a celor din faza precedentă, numite „lemne de flamă” (*lángaló*, lb. magh.) care ardeau intens cu flamă mare și erau poziționate la marginile cuptorului cu acces la culoarele de foc, care cuprindeau întreaga încărcătură de vase din toate direcțiile. De vreme ce prindeau flamă, cioburile de vase sparte deasupra cuptorului cu care acopereau încărcătura de vase aida unui capac, arderea a ajuns la faza finală, astfel focul nu mai necesita alimentare¹⁷. La familia Ar dai folosirea cuptorului tradițional a durat până la sfârșitul anilor '60, când acesta s-a înlocuit cu unul electric, în urma unei dotări efectuate de stat.

După prima ardere, vasele ornamentate precum cele care trebuiau smălțuite, au fost acoperite cu un strat lichid de litargă (minium de plumb amestecat cu praf fin de nisip măcinat), ce se turna pe vase cu o lingură mare de lemn din care după ardere rezulta smaltul transparent care a dat strălucire culorilor și a avut rolul de impermeabilizare a suprafețelor. În urma contactului vaselor încă fierbinți, recent scoase din cuptor cu materialul fluid de litargă turnat pe acestea, s-au eliberat vapori toxici care afectau sănătatea persoanei care efectua procedura de smălțuire, cum a fost și cazul regretabil al doamnei Ar dai.

Valorificarea produselor a avut trei variante la familia Ar dai. După ce s-au înțeles din timp cu cumpărătorul, aceștia veneau la casa olarului cu căruțele proprii, le încărcau și își duceau marfa (țigani comercianți și un evreu din Hida). Alt mod de valorificare a fost desfacerea mărfii în fața șurii olarilor din apropierea bisericii reformate din centrul orașului (unde se păstra marfa în cursul săptămânii), activitate susținută tot de către nevestele olarilor sau apropiații acestora. A treia modalitate de valorificare a produselor a fost rețeaua de distribuție a cooperativei meșteșugărești prin care se putea vinde marfa la tarabele de la piața agroalimentară a orașului, formulă folosită după desființarea șurii olarilor. Produsele realizate au fost

totdeauna vândute, existând și cazuri când s-au făcut comenzi pentru diferite vase: partidul a comandat vase pentru flori din ceramică de la familia Ar dai, cu ocazia vizitelor lui Ceaușescu la Zalău, sau un set de farfurii decorative s-au comandat din partea terasei (berăriei) Brădet. Biserica reformată din Cehu Silvaniei deține două cancee mari verzi, smălțuite, folosite la servirea vinului de împărtașanie, vase inscripționate și semnate de meșter, donate de o persoană care le-a comandat de la familia Ar dai.

Tradiție și inovație: ceramica de Zalău de tip Ar dai

Stilul abordat de câțiva meșteri zălăuani în urma unei perfecționări efectuate la Budapesta între anii 1906-1907¹⁸, a marcat toată tipologia ornamentației ceramicii de Zalău de secol XX (a patra perioadă a evoluției stilului decorativ de Zalău). În afara ulciurului de pălincă decorat cu cornul cu glazură albastră din care găsim piese datate chiar din anii 1920, toate vasele ornamentate au fost realizate în stilul nou. În scurtă vreme și ulciurul de pălincă preia stilul nou, astfel încât, începând din anii 1930, niciun olar nu mai realizează vase cu stil de secol XIX, chiar și generația nouă de meșteri se învață cu tehnica și ornamentica nouă. În colecțiile muzeale nepublicate din România și Ungaria există o cantitate mare de vase de acest tip.

Conform doamnei Ar dai, după al Doilea Război Mondial, la Zalău mai lucrau 32 de olari. În viziunea noastră, chiar și în anii cincizeci, tradiția (de secol XX) este păstrată de meșterii care mai lucrează. La sfârșitul deceniului șase, numărul olarilor scade brusc: dispar meșterii bătrâni, alții nu mai lucrează, generația nouă nu preia meseria, deoarece în contextul apariției noilor locuri de muncă aferente industrializării orașului, olăritul nu mai avea nici un viitor. Astfel, la începutul anilor șaptezeci lucrează doar familia Ar dai.

În viziunea noastră, perioada când s-a petrecut o ruptură în păstrarea tradiției care dăinuia de la începutul secolului XX în arta decorativă a ceramicii de Zalău, a fost undeva pe parcursul anilor șaiszeci, și acest lucru se observă în mod evident și exclusiv în stilul de decorare al doamnei Ar dai, acesta reprezentând finalul evoluției ornamenticii de Zalău. Cum nu există destule piese datate din această perioadă, în cercetarea tipologiei ornamenticii ne rezumăm la materialul păstrat în colecția familiei Ar dai, colecție formată din câteva piese mai timpurii, dar majoritatea realizate în anii șaptezeci, chiar și din ultima ardere efectuată în 1978.

Merită analizate și grupate pe diferite categorii vasele lucrate de familia Ar dai spre a defini specificul acestei ultime faze a istoriei olăritului zălăuan. În acest demers ne folosim de sursele date: informația comunicată de nevasta olarului Ar dai și colecția de piese ceramice aflată în proprietatea familiei. Așadar, din mărturisirea nevestei sale, știm că olarul Ar dai Gyula a lucrat vase de toate felurile. Mai înainte, pe

vremea când era meșter tânăr, vase de ceramică uzuală (anii `30-`40), mai ales ulcioare de apă nesmălțuite, totodată vase smălțuite pentru gătit: oale de sarmale, diferite oluri, ulcele de prins laptele și de păstrat smântâna, cancee de apă și vin, farfurii, castroane, vase pentru flori, strecurătoare etc., iar după ce s-a însurat, a lucrat și vase ceramice decorative: cancee (mici și mari) de perete cu ornamente florale, farfurii de perete ornamentate și acestea, cancee smălțuite pentru vin cu forme aplicate în relief. [Se păstrează în colecția Ar dai un canceu de vin tipic pentru Zalău (Fig. 13): o figură feminină stă șezând pe gura canceului, cu fundul dezvelit spre ciocul canceului, astfel vinul curge din canceu dedesubtul fundului său].

Informațiile acestea sunt confirmate și de piesele aflate în colecția Ar dai, în care se regăsesc într-adevăr câteva vase ceramice de folosință casnică, dar colecția prezintă aspecte interesante mai mult la nivel de ornamentică. Tocmai în cazul vaselor decorative vom identifica acel **specific de tip Ar dai** al vaselor zălăuane „de ultimă generație”. Este cazul unor **farfurii** și al unor **cancee de perete**. Constatăm, prin urmare, că piesele de ceramică decorativă se grupează în patru categorii stilistice mai mari: 1. vase decorative tradiționale (zălăuane, de secol XX); 2. vase inovative ca stil de ornamentare (tipice pentru familia Ar dai); 3. vase ceramice care imită stilul zălăuan de secol XIX; 4. vase de ceramică decorativă realizate în stilul secolului XIX al diferitelor centre transilvane de olărit (Turda, Corund, centre din ținutul secuiesc etc.). Menționăm o categorie aparte, aceea a unor vase nespecifice: cancee antropomorfe în stilul centrelor din Ungaria, vase moderne de format mare pentru flori ș.a.

Specificul „stilului nou” de tip Ar dai se distinge cel mai evident și mai clar în cazul *farfuriilor de perete*. Este caracteristică la acestea neglijarea tipului convențional, tradițional de farfurie: diametrul obișnuit de 20-21 cm se transformă la dimensiuni de 25-26 cm, profilul vechi se schimbă mai ales în proporția înălțimii mult mai scăzute, dar și volumul din interior lipsește aproape total: vasul este total aplatizat, nefuncțional, unul de perete cu un scop exclusiv decorativ. Și motivele decorative florale se transformă, constituind forme particulare: frunza și petalele se subțiază (trase cu pensula mult mai subțire decât cele clasice și general folosite la toți olarii). Apar motive noi nespecifice Zălăului pentru secolul XX: cocoșul și motive liniare sinuoase, modele florale cu influență de Corund, dar și motive cu aluzii la structuri decorative florale sau forma inimii, realizate într-o notă individuală, motive creativ combinate din forme organice și geometrice.

Farfuriile din colecția Ar dai sunt de trei feluri: 1. farfurii de perete de format mic, 2. farfurii de perete de format „obișnuit” (20-21 cm diametrul), respectiv 3. farfurii mari, plate de perete (25 cm). Decorarea acestora este diferită. La cele mici se remarcă atât motivul ornamental floral, cât și stilul de decorare clasic

(de secol XX), cât și cel „modern”; cele de mărime și formă obișnuită sunt realizate în stil tradițional de secol XIX, de secol XX, dar și în stilul „nou, creativ”, tipic Ardai; vasele mari, plute, de perete, accentuat decorative, în schimb, sunt în exclusivitate ornamentate în stilul nou. În general, este caracteristic la fiecare piesă starea foarte bună de conservare și calitatea excepțională a smalțului.

Cancee de perete se regăsesc și acestea într-un număr mare în colecția Ardai. Cele de format mai mic (15-16 cm înălțime) au fundalul color alb, roșcat (ceramică arsă), albastru deschis, negru (Fig. 5,6,7), care prezintă ornamentica secolului XX de Zalău, câteva încercând imitarea ornamenticii de Turda, pe fond negru, cu ornamente liniare și puncte albe de caolină aplicate cu cornul (Fig. 9). Pe canceele de mărime obișnuită (20-21 cm înălțime) se observă reluarea ornamenticii de secol XIX a centrelor Zalău, Turda, zonele secuiești (Fig. 5,6). Un aspect important al acestor vase este peretele lor foarte subțire, rezultatul lutului de cea mai bună calitate, dar și a măiestriei olarului. În schimb, la imitarea stilului decorativ de secol XIX remarcăm unele stângăcii și dificultăți în realizarea formei decorative la nivelul liniei de contur, cu toate că găsim printre ele și piese reușite. Motivele și stilul reabordat ale celei de-a doua și a treia faze a evoluției stilului de Zalău (sec. XIX, linie de contur maro și albastru) se prezintă pe câteva vase în variante destul de reușite. Observăm la acestea încercarea reconstituirii mai reușite a motivului de cunună de flori cu „petale și frunze mari de Zalău” în contur maro, respectiv a motivului avimorf în contur albastru mai puțin reușit.

Cele câteva **vase de folosință casnică** ale colecției cuprind două oale smălțuite pentru gătit sarmale (Fig. 1), un sfeșnic, o oală mică smălțuită timpurie, un castron pentru servit supă, timpurie (Fig. 3). Ultimele două pot să nu fie lucrate de familia Ardai¹⁹, chiar dacă apar printre vasele din colecția familiei Ardai jr. Mai enumerăm aici un ulcior mic smălțuit (Fig. 2) care acum este folosit ca vas decorativ de perete, pe vremuri însă era în folosință ca ulcior de apă.

Am menționat mai sus acea categorie a unor forme ceramice neconvenționale, printre care se numără canceul de formă antropomorfă (*Miska-kancsó*, lb. magh.) prezentând certe influențe ungurești, precum și un canceu cu motivul tricolorului și al drapelului roșu – amprenta sistemului trecut – împreună cu forma bizară a unei vase pentru flori înaltă de 70 cm, realizată sub influența ceramicii de comerț.

Rezumat

Aspectele fazei de sfârșit a evoluției ceramicii de Zalău relevante de colecția familiei olarului Ardai ni se prezintă într-o formă pe cât de complexă, pe atât de curioasă, chiar uimitoare, astfel încât dacă istoria olăritului zălăuan nu s-ar fi sfârșit în anul 1978, ceramica de Zalău ar prezenta astăzi o înfățișare cu totul aparte

și nouă față de specificul ei tradițional. Ceea ce vedem în cazul puținelor vase de ceramică uzuală, este *păstrarea canoanelor tradiționale*, fiind evidente aspectele clasice de secol XX (ex. castron, ulcior de apă), totodată la vasele decorative este clară simultaneitatea aparent contradictorie a *tendințelor reconstitutiv-tradiționaliste și creativ-inovative*.

Note:

1. Malonzyai Dezső, *A magyar nép művészete*, Budapest, Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1907-1922.
2. Márton Gyula, *A zilahi fazekasmesterség műszavai (Termenii specifi ai olăritului din Zalău)*, în: Magyar Nyelv, 1940. XXXVI. Nr. 5.
3. Márton Gyula, *A zilahi fazekasmesterség (Meșteșugul olăritului din Zalău)*, în: Dolgozatok a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetéből. 1948. Nr. 18. Cluj-Napoca.
4. Kovách Géza, *A zilahi céhek története (Istoria breslelor din Zalău)*, Editura Științifică, București, 1958.
5. Dr. Kós Károly, Agyagmunka. În: Dr. Kós Károly, Szentimrei Judit, Dr. Nagy Jenő, *Szilágysági magyar népművészet (Artă populară maghiară din Sălaj)*, Editura Kriterion, București, 1974.
6. Lakó Éva, *Considerații asupra centrului de olari din Zalău*, în: *Zalău pe treptele istoriei*, Zalău, 1973, pp. 50-58.
7. Elena Musca, *Documente ale breslelor din Zalău*, în: Acta Musei Porolissensis XVII, Zalău, 1993, pp. 207-218.
8. Dr. Sipos József, *A szilágysági fazekasság*, în: Bálint István János (szerk.), *Örök Szilágý*, 2009.
9. Csupor István, *Erdély népi kerámiaművészete (Arta ceramicii populare din Ardeal)*, Editura Novella, Budapesta, 2008.
10. *Ceramica de Zalău. Zilahi kerámia. Pottery of Zalău*, Editura Mega, Editura Porolissum, Cluj-Napoca, Zalău, 2014.
11. Szabó T. Attila, *Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI-XIX században*. ETF. 1947. Nr. 208. Cluj.
12. Se află în patrimoniul Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău.
13. Dr. Kós Károly, p. 88.
14. *Ibidem*.
15. 3 iunie 2016.
16. Detalii în Dr. Kós K., *op.cit.*
17. Informație comunicată de Ardai Gyula jr. cu ocazia documentării, iunie 2016.
18. Dr. Kós K., *op.cit.*
19. Vasele acestea aparțin cumnatei olarului Ardai Gyula, susținem cele spuse mai sus pe baza declarației dânsiei.

Bibliografie

- Márton Gyula, *A zilahi fazekasmesterség műszavai (Termenii specifi ai olăritului din Zalău)*, în: Magyar Nyelv, 1940. XXXVI. Nr. 5.
- Márton Gyula, *A zilahi fazekasmesterség (Meșteșugul olăritului din Zalău)*, în: Dolgozatok a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetéből. 1948. Nr. 18. Cluj-Napoca.
- Kovács Géza, *A zilahi céhek története (Istoria breslelor din Zalău)*, Editura Științifică, București, 1958.
- Dr. Kós Károly, Agyagmunka, în: Dr. Kós Károly, Szentimrei Judit, Dr. Nagy Jenő, *Szilágysági magyar népművészet (Artă populară maghiară din Sălaj)*, Editura Kriterion, București, 1974.
- Lakó Éva, *Considerații asupra centrului de olari din Zalău*, în: *Zalău pe treptele istoriei*, Zalău, 1973, pp. 50-58.
- Elena Musca, *Documente ale breslelor din Zalău*, în: Acta Musei Porolissensis XVII, Zalău, 1993, pp. 207-218.
- Dr. Sipos József, *A szilágysági fazekasság*, în: Bálint István János (szerk.), *Örök Szilágý*, 2009.
- Csupor István, *Erdély népi kerámiaművészete (Arta ceramicii populare din Ardeal)*, Editura Novella, Budapesta, 2008.
- Ceramica de Zalău. Zilahi kerámia. Pottery of Zalău*, Editura Mega, Editura Porolissum, Cluj-Napoca, Zalău, 2014.

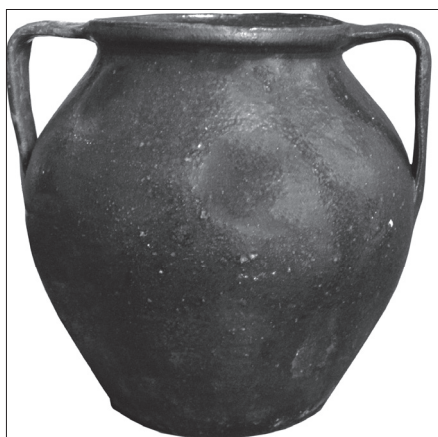

Fig. 1. Oală de sarmale, smălțuită

Fig. 2. Ulcior mic de apă, h = 18,5 cm.

Fig. 3. Castron

Fig. 4. Farfurii de perete,
stil sec. XIX de Zalău

Fig. 5. Cancee stil sec. XIX de Zalău

Fig. 6. Cancee stil sec. XIX de Turda,
motiv pasăre și arborele cu 2 coroane

Fig. 7. Farfurii stil sec. XX de Zalău

Fig. 8. Farfurii mici de perete
în stil sec. XX de Zalău

Fig. 9. Cancee mici de perete,
stil sec. XX de Zalău

Fig. 10. Farfurii decorative
stil nou de sf. sec. XX, var. Ar dai

Fig. 11. Farfurii mari de perete,
stil nou tip Ar dai

Fig. 12. Curiozități

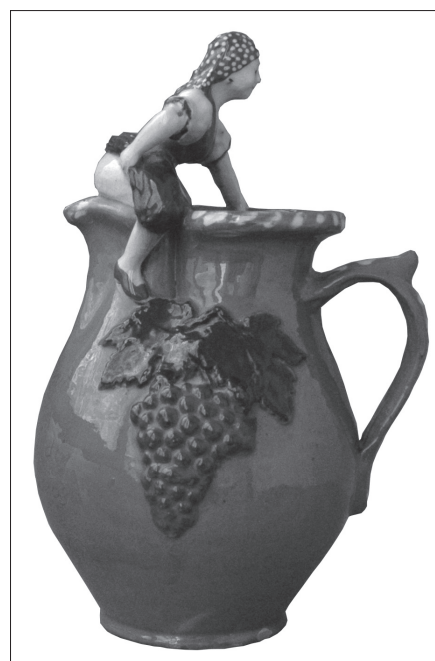

Fig. 13. Canceu de vin

Asociațiile de stradă („Kalandos”) din orașul Zalău (sec. XVII-XX)

Éva LAKÓ, Ernest WAGNER

Asociațiile de străzi din Europa (Germania, Ungaria) au apărut pe la mijlocul secolului al XII-lea. Primele asociații au avut un caracter exclusiv religios, apărând și sub denumirea „confraternitas prochorum”. Scopul lor, în primul rând era asigurarea înmormântării membrilor organizației și a familiilor lor.

Membrii organizației – recrutați la început numai din rândurile preoțimii – se adunau în fiecare prima zi a lunii, de unde a primit organizația și denumirea de „Kalandos” (Calendae), fiind amintită sub această denumire pentru prima dată într-un document din 28 octombrie 1348, „confraternitas vulgariter Kalandos”.

Pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, asociațiile Kalandos aveau în componența lor și primii membri laici, care au folosit aceste asociații în scopurile lor politice secrete.

Transformarea caracterului acestor asociații va duce la interzicerea prin lege (1519) a înființării de noi organizații asemănătoare, iar transformările sociale, politice și religioase ale societății din secolul al XVI-lea vor avea ca rezultat autodesființarea lor¹.

În țara noastră, primele asociații de acest fel au apărut în secolul al XIV-lea: la Cluj (1368)², Sibiu (1372)³ și la Sighișoara⁴. Acestea, în decursul evului mediu, vor dispărea, numai cea a Clujului va avea viață mai lungă, activând până la mijlocul secolului al XX-lea, transformându-se într-o organizație cu specific funerar.

În orașul Zalău au activat patru asociații „Kalandos” organizate pe străzi (patru străzi principale), încorporând și străzile laterale din circumscripțiile respective. Astfel avem informații despre existența asociațiilor de pe străzile Crasna, Tyúkól utca (azi str. Corneliu Coposu), Székely-Nagy utca (azi str. Gheorghe Doja) și Alszeg (Bd. Mihai Viteazul). Din protocoalele asociațiilor s-au păstrat în total șapte volume ale străzilor Crasna, Tyúkól și Székely-Nagy, în care sunt referiri la existența asociației străzii Alszeg, de exemplu: „... la adunarea (străzii Tyúkól – n.n.) din 15 martie 1807 delegații străzii Székely-Nagy⁵ și Alszeg s-au înțeles în privința reangajării păstorului Teodor cu salariul din anul precedent...”⁶.

Nu sunt documente de atestare cu privire la înființarea primelor asociații în orașul Zalău, presupunem doar că au existat și în secolul al XVII-lea. Protocolul cel mai vechi este al străzii Crasnei din 1775, în care este consemnat și inventarul obiectelor aflate în posesia asociației. Printre obiectele consemnate se afla și un potir de argint⁷, cumpărat și donat asociației de Varga Albert și Szabó Ferenc, în anul 1613. Alte informații se referă la anul 1730. În inventarul din 1795 sunt refe-

riri la existența unui Regulament al asociației: „...Un articus după care trăim, ca și strămoșii noștri...”, iar la 1825 se consemnează că: „...în fine, în lada asociației Kalandos se găsea și o cârtică cuprinzând Articuşul din 1730...”⁸. Pe baza datelor de mai sus, putem stabili înființarea asociației străzii Crasnei pe la sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea, dacă anul donării potirului este 1613.

În protocoalele străzilor Tyúkól (1789-1871) și Székely-Nagy (1842-1912)⁹ nu sunt referiri la înființarea asociațiilor din aceste străzi, iar documentele străzii Alseg s-au pierdut. Totuși, presupunem înființarea lor simultan cu cele de pe strada Crasnei, ele având meniri comune în cele patru circumscripții ale orașului, moduri de organizare asemănătoare (adunări generale, părinți ai străzii), rosturi nediferențiate ca societăți de înmormântare, ca participare la lucrul comunal, ca mijloc de transmisie a știrilor oficiale, ca păstrătoare ale ordinii publice, ale curățeniei etc.

Asociațiile din Zalău ca și cele din Cluj¹⁰, întruneau agricultorii din circumscripțiile respective, după așezarea lor pe aceeași uliță, meseriașii având organizații aparte, breslele, care în această perioadă erau în înflorire. De altfel, este cunoscut faptul că ocupația de bază a cetățenilor orașului era agricultura, cu industria de casă se ocupau numai în timpul iernii.

Modul de funcționare al Kalandos-ului se aseamănă cu cel al breslelor, dar breslele aveau menirea de a apăra interesele economice ale membrilor, iar asociațiile Kalandos erau mai mult organizații administrative.

În fruntea asociației stătea gocimanul (epitrop, pârinte de stradă, utcaatya, gottmann) ajutat de doi decani, cei care răspundeau de o parte din stradă (circumscripție). Sfatul bătrânilor hotăra în privința anumitor probleme, având și rolul de control. Numărul membrilor săi varia între 8 și 12 persoane. Tot din conducerea Kalandos făceau parte doi colectori, deputații („vorbitorii”) – probabil este vorba de reprezentanții asociației în sfatul orașenesc – și notarul, cel care întocmea procesele verbale, încheia contractele etc. Adunarea generală a fost ținută anual, și anume: „...în a doua zi a sărbătorii Rusaliilor...”¹¹, când s-a ținut și alegerea conducătorilor, pe baza majorității de voturi.

Asociațiile, ca și breslele, aveau un regulament propriu. El reglementa structura organizatorică a instituției, drepturile și îndatoririle membrilor. Din nefericire, nu s-a păstrat nici unul din cele patru, reeditate și probabil modificate de mai multe ori, consemnate prima dată în anul 1795. Odată cu dezvoltarea orașului s-au mărit și teritoriile și numărul membrilor asociațiilor. De exemplu, în anul 1844, cu ocazia verificării

coșurilor de către sfatul bătrânilor de pe str. Crasnei, au fost conșcriși 1232 de membri¹². Creșterea numărului de membri în anul 1850 a determinat împărțirea teritoriului în patru circumscripții (fertály), față de cele două existente până la această dată, având în fruntea lor câte un decan (inspector de „fertály”). Superiorul lor a rămas tot gocimanul.

Activitatea asociației a cuprins toate ramurile vieții comunității. Întrucât, majoritatea erau agricultori sau crescători de animale, sarcina principală a conducerii Kalandos a constat în rezolvarea problemelor ivite pe acest tărâm de activitate. De exemplu, a stabilit mărimea ciurdei, a fixat pășunile potrivite, a asigurat reproducătorii din banii asociației, a angajat păstorul animalelor etc. Fânul taurului a fost cosit, adunat și cărat de membrii asociației într-o ordine stabilită de conducerea Kalandos. Pentru viile îngrădite au angajat câte un paznic, au numit „gazdele de porți” (responsabil) din rândurile membrilor, care erau răspunzători de recolta anului¹³. Tot sarcina sfatului bătrânilor era și angajarea paznicilor de noapte („vakter”), verificarea bunei întrețineri a străzilor și gospodăriilor, a șanțurilor și gardurilor¹⁴, și nu în ultimul rând, controlarea „fumurilor” (coșurilor) în scopul prevenirii incendiilor. Pe baza hotărârii magistratului orașenesc din 1813, fiecare asociație trebuia să asigure obiectele necesare pentru stingerea focului (găleți de piele, butoaie instalate pe căruțe, cărlige de fier, funie și mai târziu pompă de incendiu)¹⁵.

Fiecare asociație avea o ladă în care se țineau documentele și veniturile asociației, pe care le foloseau în scopuri comune. Veniturile Kalandos-ului proveneau din amenzile plătite pentru întârzierile sau neprezentările la adunările generale, pentru comportarea necorespunzătoare, scandaluri, pentru neprimirea funcțiilor etc; din contravaloarea vinurilor colectate de la membrii asociației; arendarea clădirilor asociației, dobândirea sumelor împrumutate și din taxele plătite pentru aprobarea așezării pe teritoriul asociației. Pe lângă acestea existau și alte categorii de informații sociale mai importante cuprinse în documentele asociațiilor și anume cele referitoare la întreținerea școlilor și cimitirelor.

Din documentele păstrate la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj putem deduce că fiecare asociație avea în întreținerea ei o școală, gospodărită din caseria comună și din contribuția benevolă a membrilor¹⁶. Tot din acest fond a fost plătit și dascălul. În protocoale nu sunt date privind înființarea școlilor, dar cu atât mai multe sunt cele referitoare la întreținerea clădirilor și a gardurilor școlii, la aranjarea și plata învățătorilor.

În anul 1827, la cererea asociației de pe strada Crasnei, se aprobă înființarea unei școli speciale pentru fete¹⁷. Conform hotărârii comunității, clădirea școlii a fost cumpărată din caseria comună a Kalandos-ului, iar mobilierul, gardul și anexele din contribuția benevolă a membrilor. Pentru cumpărarea clădirii s-a format o comisie specială. În anul 1836, s-a înființat o clasă (o sală) separată pentru băieți, deoarece: „aceia nu se în-

țeleg bine cu fetele și ambele părți sunt într-un număr mai mare...”¹⁸.

Tot aici trebuie să amintim că membrii asociației au ajutat pe rând elevii mai săraci din Colegiu prin asigurarea mesei (Coglia)¹⁹. Acest obicei s-a păstrat până la începutul secolului al XX-lea.

Documentele rămase păstrează informații cu privire la înmormântările și la cimitirele orașului. Asociațiile aveau cimitire aparte. Administrarea lor, asigurarea și renovarea gardurilor și a șanțurilor, construirea șopronului cimitirului intrau în sarcinile membrilor. Gocimanul denumea pe rând, pe un an, groparii, persoanele pentru confecționarea sicriului²⁰, trimitea tablele cu anunțuri, întrucât: „s-a hotărât la adunarea generală, ca în caz de moarte fiecare dintre membri, care stau în primele 10 case în apropierea mortului, este obligat să participe la înmormântare, în caz de neparticipare plătește o amendă de 1 florin”²¹. Din caseria comună au cumpărat furniturile necesare pentru înmormântare, după cum figura în inventarul asociației străzii Crasnei din 1777²²: „...5 rânđele mici, 2 covoare, față de sicriu, 5 sape noi, 3 sape vechi, 1 cazma bună, 1 lopată bună, 2 funii lungi...”. Mai târziu se dau informații despre prăjinile folosite la transportarea sicriului (testvivőfa) și despre târnacoape.

S-ar putea înșira foarte multe informații și date cuprinse în procesele verbale, dar scopul nostru este numai prezentarea pe scurt a rolului asociațiilor Kalandos în viața comunităților orașului. Deși la început apar ca niște organizații ale clerului, odată cu schimbările relațiilor economico-sociale, devenind instituții laice, s-au schimbat și funcțiile lor. Se transformă într-o organizație a unei comunități mai restrânse cu dreptul de a hotărî viața lor internă, de toate zilele. Totodată, întocmirea și prezentarea acestui material are menirea de a îmbogăți cu câteva date necunoscute istoria orașului nostru.

Note:

1. Pallas Nagy, *Lexikon*, Budapesta, 1895, pp. 27-28.
2. Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în sec. al XVI-lea*, Cluj, 1954, p. 79.
3. Pallas Nagy, *Lexikon*, Budapesta, 1895, p. 28.
4. *Századok*, 1876, pp. 87-90.
5. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, fond Biserica reformată (în continuarea S.J.A.N. Sălaj, FBR), nr. inv. 1,2,3,4,5 (Kraszna utca), nr. inv. 11,12 (Tyúkól utca, azi str. Corneliu Coposu), nr. inv. 4 (Székely-Nagy utca, azi str. Gheorghe Doja).
6. Idem, nr. inv. 11 (1789-1829).
7. Idem, nr. inv. 1 (1775-1831), p. 5; potirul este în proprietatea bisericii reformate.
8. Idem, nr. inv. 1, p. 14 și 59.
9. Idem, nr. inv. 11, 12 (1829-1871), nr. inv. 4 (1842-1912).
10. *Erd Műz*, 11, 1894, p. 142.
11. S.J.A.N. Sălaj, FBR, nr. inv. 1, p. 9.
12. Idem, nr. inv. 2 (1831-1869).
13. Idem, nr. inv. 1,2 și 11.
14. Idem, nr. inv. 1, p. 70.
15. Idem, nr. inv. 1 și 11.
16. Idem, nr. inv. 1, p. 4.
17. Idem, nr. inv. 1, pp. 65-66.
18. Idem, nr. inv. 2.
19. Idem, nr. inv. 1, p. 42 și nr. inv. 4, p. 3.
20. Idem, nr. inv. 1.
21. *Ibidem*.
22. *Ibidem*.

In Memoriam: Kincs Gyula (1859-1915)

Mirel MATYAS

O comunitate este datoare să-și cunoască istoria, să-și prețuiască valorile și să-și cinstească înaintașii. Iar dacă acea comunitate este multietnică și multireligioasă, cum sunt majoritatea comunităților transilvănene, atunci cunoașterea reciprocă a personalităților etniilor ce o compun devine un deziderat. Iată de ce am considerat mereu că istoria Zalăului nu este completă fără acceptarea și cunoașterea personalităților care au influențat cultura maghiară și prin extensie pe cea a concetățenilor de astăzi. În decembrie 2015, s-au împlinit 100 de ani de la trecerea în eternitate a celui care a fost pedagogul, directorul de școală și jurnalistul Kincs Gyula – cel mai iubit profesor al marelui Ady Endre. În memoria acestuia, publicăm câteva aspecte biografice, precum și unele scrisori aflate în colecția Bibliotecii și a Punctului de Informare a Academiei Maghiare de Științe (Magyar Tudományos

Akadémia Könyvtár és Információs Központ).

În cimitirul reformat din Zalău, acolo unde practic este scrisă pe pietrele funerare o parte a istoriei orașului de sub Meseș, printre mormintele simple se află și cel al ilustrului pedagog Kincs Gyula. Are la căpătâi o piatră funerară sub forma unui obelisc de marmură neagră, pe care este cioplit textul: „KINCS MARGIT / szül. 1890. oct. 16. / megh. 1907 maj. 15. / KINCS GYULA / szül. 1859. aug. 16 / megh. 1915. dec. 31”. Iar în partea de jos a obeliscului mai apare un alt text: „KINCS GYULANE / retgti VISKY ILONA / 1863 - 1934”.

Pedagogul Kincs Gyula

Pentru majoritatea locuitorilor Zalăului, numele de Kincs Gyula nu spune mare lucru. Asta pentru că, pe de o parte, un secol scurs de la moartea acestuia înseamnă aproape patru generații și timpul este așa cum știm nemilos, iar pe de altă parte populația majoritar românească nu știe (sau nu vrea să știe) mai nimic despre cultura și istoria celuilalt. Poate că nici toți membrii comunității maghiare nu mai știu cine a fost Kincs Gyula. Pentru ambele comunități, vom încerca să realizăm o scurtă biografie, fără a avea pretenția că este una exhaustivă.

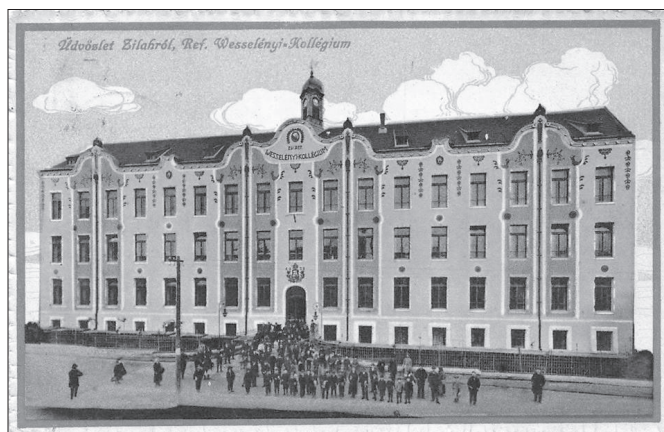
Kincs Gyula s-a născut la Zalău, în comitatul Sălaj, în data de 16 august 1859, într-o veche familie de religie reformată. Așa cum el însuși mărturisește într-o scrisoare adresată lui Szinnyei József în 1898, tatăl său provine dintr-o familie simplă de țărani din localitatea Someș-Uileac din actualul județ Maramureș, pe atunci Szamos Újlak din comitatul Satu Mare. Pe tatăl său îl chema Kincs Pál (1826-1889) și era un meșteșugar renumit (cizmar), mai târziu membru

în organul reprezentativ al orașului. Mama sa era Ujvárosi Julianna. A avut un frate, Kincs Miklós, medic. A fost căsătorit cu Visky Ilona (1863-1934) cu care a avut o fiică, pe Kincs Margit (1890-1907). A studiat la Colegiul Reformat din Zalău, obținând bacalaureatul în anul 1878. A urmat cursurile Universității „Franz Jozef”, înființată în 1872. Aici a urmat și a absolvit cursurile Facultății de Istorie-Geografie, avându-i profesori pe Szabó Kálman (1824-1890) – istoric, membru al Academiei Maghiare de Științe și de asemenea pe Ladányi Gedeon (1824-1886) – istoric, membru corespondent al Academiei Maghiare de Științe. După terminarea facultății, Kincs Gyula revine la Zalău. Neavând o slujbă, a fost angajat pe 31 august 1883 ca profesor suplinitor la clasele a V-a și a VI-a pe catedra de gramatică limbii latine și greacă. În anul școlar 1883-1884 primește atestatul de profesor de istorie-geografie, dar continuă să predea gramatica limbilor latină și greacă. Acest fapt se datorează și pensionării sau decesului vechilor profesori Kerekes Sándor, respectiv Török István. Din acest moment viața sa se împletește strâns de cea a școlii căreia i se dedică în întregime. În această perioadă este și bibliotecarul școlii (1886-1897), având grijă de impresionanta colecție de carte veche a Colegiului Reformat. O bibliotecă extrem de valoroasă, care astăzi este aproape uitată. Fiind cu circuit restricționat este cvasi-necunoscută publicului larg.

Se dedică total predării disciplinelor clasice, continuând să se pregătească pentru obținerea diplomei, fapt ce se petrece în anul 1888. Acum ca profesor titular, este propus pentru conducerea economică a colegiului, fiind numit în această funcție pe 19 septembrie 1888. Din 1894 și până în 1897, când este numit director, deține funcția de casier al școlii. Contribuie decisiv la reorganizarea administrativă a colegiului, care din 1888 se extinde la opt clase, fiind sprijinit de către stat.

Elevi celebri ai profesorului Kincs Gyula

Dar dincolo de aceste funcții administrative pe care le-a avut de-a lungul anilor, rămâne modul în care l-au privit peste ani foștii săi elevi. Se știe că a fost profesorul iubit de către marele poet maghiar Ady Endre (1877-1919), care a urmat cursurile Colegiului Reformat din Zalău între anii 1892-1896. Relația sa specială cu Ady Endre a făcut subiectul unor importante lucrări biografice. Cert este că Kincs Gyula a fost cel care l-a modelat pe viitorul poet, sub îndrumarea sa, Ady publică în ziarul „Szilágy” prima sa poezie „20 Martie” („Márczius 20”), semnată A.E și dedicată revoluționarului pașoptist Kossuth Lajos. Cu Ady Endre avea să mențină o frumoasă relație de prietenie ce rezultă și dintr-o inedită fotografie ce se află în colecția Departamentului de manuscrise și cărți rare a Bibliotecii Academiei Maghiare de Științe (Kézirattár és régi könyvek gyűjteménye, Magyar

Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ). Fotografia reprezentându-l pe profesorul Kincs Gyula are scris pe ea textul „Ady Bandinak Kincs Gyula”. Este autograful (dacă se poate numi așa), pe care Kincs Gyula l-a acordat poetului Ady Endre. Pe verso, apare scris de mână cu cerneală albastră textul (tradus în limba română): „1962 – am primit de la Kungazda Gy. Sándor care a făcut rost de ea, la Ciucea, la castelul Boncza. Au umblat împreună Ady, Berta, Kincs Gyula și soția la logodna unor rude comune din Kalotaszentkirályon (Sâncraiu), la familia Visky și Kiszaly. Și azi, multe scrisori sunt la Visky Jozsef”.

Cuvinte de laudă la adresa sa are și un alt ilustru elev al colegiului din Zalău, omul politic de mai târziu Iuliu Maniu (1873-1953). Acesta a fost elev al colegiului și implicit al lui Kincs Gyula, între anii 1886-1890. Relația sa specială cu profesorul și apoi directorul Kincs Gyula, rezultă dintr-o scrisoare pe care a trimis-o în 1940 cu ocazia aniversării a 50 de ani de la absolvirea liceului. Un fragment al acestei telegramme scrisă în limba maghiară, pe care a trimis-o primul ministru de atunci Iuliu Maniu, a fost publicat în anuarul colegiului pe anul 1939-1940 și a fost tradus în limba română în cartea „De la Colegiul Reformat la C.N.S”, scrisă de profesorul László László: „Nu pot să las nemarcată această ocazie oferită de o zi aniversară, să nu-mi exprim recunoștința deplină și omagiul meu față de profesorii defuncți și actuali ai acestei școli eminente. Printre zidurile instituției, de timp foarte îndelungat, neconținut se sădește în sufletele noastre simțul onoarei, libertatea gândului și a cuvântului și idealurile mărețe de iubire față de neamul fiecăruia, care au fost sădite definitiv în sufletul meu, și care mă călăuzesc ca niște torțe de nestins. Din sentiment de recunoștință ridic altare în memoria tuturor foștilor mei profesori, în special în memoria fostului meu director Berényi János și a fostului meu profesor Kincs Gyula”.

Jurnalistul Kincs Gyula

Ca un intelectual de marcă al vremii sale, Kincs Gyula s-a implicat activ și în presa de limbă maghiară. Primul ziar din comitatul/județul Sălaj a apărut pe 24 februarie 1877, fiind editat de Borbély Sámuel.

N-a rezistat pe piață decât doi ani, ultimul număr al acestei ediții fiind editat pe 27 decembrie 1879. A mai urmat o încercare, ziarul „Szilágy és vidéke” al lui Arday Balogh, al cărui prim număr a apărut pe 11 noiembrie 1882. Un an mai târziu, avea să apară ziarul „Szilágy”, pe 6 mai 1883, care avea să apară neîntrerupt (cu acest nume sau cu cel de „Szilágyság”) până în 1944. Din 1886, Kincs Gyula avea să devină unul dintre redactorii ziarului.

În 1908, la împlinirea a 25 de ani de la apariția ziarului, este editat împreună cu ediția din 14 mai, un supliment consistent: „Melléklet a Szilágy Jubiláris Számához”. Kincs Gyula semnează articolul „A Szilágy története” („Istoria ziarului Szilágy”) în care rememorează principalele etape în evoluția ziarului. În acest supliment apare și semnătura lui Kincs Gyula, dar și o fotografie a sa alături de poezia „Sírni, Sírni, Sírni” a discipolului său, Ady Endre. Mai târziu, odată cu schimbarea numelui din „Szilágy” în „Szilágyság” (4 august 1910), Kincs Gyula devenea alături de Both István unul dintre editorii ziarului. A continuat să semneze articole de fond până la moartea sa în 1915.

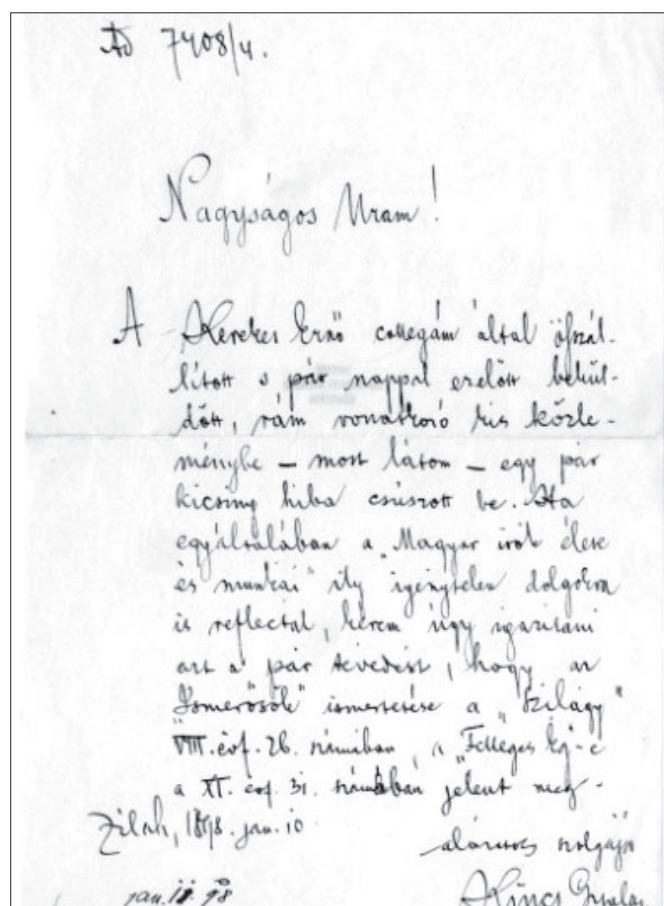
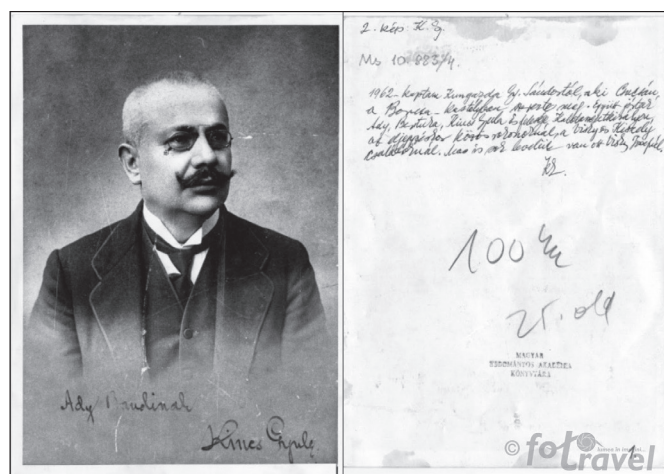
Ediția din 7 ianuarie 1916 a ziarului „Szilágy” avea pe prima pagină necrologul celui care a pus umărul la construcția ziarului. Întreaga primă pagină a ziarului ca de altfel și paginile următoare îi sunt dedicate acestuia.

Kincs Gyula a fost înmormântat în cimitirul din Zalău (cimitirul reformat) pe 3 ianuarie 1916, la orele 15, conform necrologului care încă se mai păstrează în biblioteca liceului. Se spune că slujba de înmormântare ar fi fost decalată cu câteva ore pentru ca să ajungă la căpătașul său, discipolul și prietenul său Ady Endre.

Scrisorile lui Kincs Gyula

Din poziția pe care a avut-o ca director al Colegiului Reformat, dar și ca redactor și mai târziu editor al ziarului Szilágy/Szilágyság, Kincs Gyula a întreținut o vastă corespondență cu diferite personalități ale vieții culturale din Ungaria. Cine știe prin ce arhive sau biblioteci se păstrează corespondența lui Kincs Gyula, dacă se mai păstrează. Rămâne ca pasionații, cercetătorii, să o descopere și să o aducă în atenția publicului. Noi (blogul Foto-Travel și cotidianul „Magazin Sălăjean”) am intrat în posesia a trei dintre scrisorile trimise de Kincs Gyula către doi membri ai Academiei Maghiare de Științe, scrisori care ne-au fost oferite cu generozitate de către Departamentul Manuscrise și Cărți Rare a Bibliotecii Academiei Maghiare de Științe (Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ).

Două dintre scrisori (având număr de inventar Ms 780/288-289) au fost adresate lui Szinnyi József și sunt datate 9 și 11 ianuarie 1898. Szinnyi József (1830 Komárom – 1913 Budapesta) a fost bibliotecar, istoric literar și bibliograf. Opera sa principală a

fost „Viața scriitorilor maghiari”, operă vastă care cuprinde biografia și operele literare ale scriitorilor maghiari. În acest context, probabil că îi solicită lui Kincs Gyula informații despre biografia sa și despre operele sale literare. De asemenea, Szinnyi József îi cere lui Kincs Gyula informații despre posibila rudenie dintre acesta din urmă și un anumit Kincs István. Cert este că Kincs Gyula îi răspunde la 9 ianuarie 1898 printr-o scrisoare în care spune: „Mult stimat domn! La solicitarea dumneavoastră sunt onorat să vă trimit biografia mea și lucrările mele literare sintetizate de colegul meu Kerekes Ernő. Pe Kincs István din comitatul Vas nu-l cunosc personal. Tatăl meu provine din comitatul Satu Mare, din Someș-Uileac, din familie simplă de țărani. Acolo locuiesc și acum o mulțime de

Ad 7405/4.

Nagyságos Uram!

Megisztelő felhívására van szívesem/elestapji
advaaimmal s olyan amilyen iródalmai
munkásságommal Kerekes Ernő col-
legám által íbricallított jegyzékis meg-
küldni.

A vasmegyei Kincs István fe-
melyesen nem ismerem. Apám a szatmár-
megyei szemes-lylakból származott, egyre-
ni földművelő családból. De ma is talán
egy csomó Kincs, azokat ismerem is,
de hogy István rokon-e, nem tudom.

Zalău, 1898. jan.

Aláírtos, veledjaja.
Kincs Gyula

Jan. 9. 98
Ms 720/228

Kincs, pe aceia îi cunosc dar nu știu dacă István este rudă cu ei. Zalău 1898, ian. Al dumneavoastră umil Kincs Gyula”. După cum se poate deduce din această scrisoare, directorul Colegiului Reformat din Zalău se simte onorat față de solicitarea biografului Szinnyei József. Formulele de adresare de la început și de la final sunt grăitoare în acest sens. Kerekes Ernő, cel care urma să trimită „sinteza” nu este altcineva decât cel care avea să devină mai târziu, director al colegiului.

Se pare că acea „sinteza” conține mici erori, astfel că Kincs Gyula, din dorința de a îndrepta lucrurile, revine cu o altă scrisoare pe care i-o trimite lui Szinnyei József, două zile mai târziu, pe 11 ianuarie 1898. Iată conținutul acesteia: „Mult stimată domnule! În sinteza trimisă în urmă cu câteva zile de către colegul meu Kerekes Ernő, observ acum câteva mici greșeli. Dacă lucrarea *Viața și opera scriitorilor maghiari* vrea să fie scrisă corect, atunci vă rog să corecțați acele mici greșeli. Scrierea *Cunoștințe* a apărut în *Szilágy*, anul VIII, Nr. 26, iar *Cer înnorat* a apărut în Nr. 31 din anul IX. Al dumneavoastră umil, Kincs Gyula”. Probabil că textul trimis de colegul său, a plasat greșit cele două lucrări ale lui Kincs Gyula.

O a treia scrisoare ce ne-a fost trimisă de către șeful departamentului Carte veche și manuscrise a Bibliotecii Academiei Maghiare de Științe, domnul dr. Babus Antal, este trimisă din Zalău de către Kincs Gyula pe 12 octombrie 1902. Este adresată

lui Gyula Sebestyén (1864 Szentantafalva – 1946 Balatonszepezd) – folclorist și istoric literar, membru corespondent al Academiei Maghiare de Științe. Principala sa operă „A Magyar Rovásírás Hiteles Emlékéi”, apărută la Budapesta în 1915, se referă la scrierea runică (presupusa scriere veche maghiară, care este astăzi redescoperită de secuii din Transilvania). Nu cunoaștem solicitarea acestuia, dar din răspunsul lui Kincs Gyula se poate deduce că i-au fost solicitate în calitate de editor al ziarului „Szilágy” anumite exemplare ale ziarului, mai precis numerele 38-41 din anul 1902. Răsfoind aceste numere, ce se găsesc în colecția fostei biblioteci a Colegiului Reformat „Wesselényi” din Zalău (azi Biblioteca Documentară a Casei Corpului Didactic Sălaj), înțelegem de ce au fost solicitate de către renumitul academician. Acesta avea informația că în aceste numere, sculptorul Fadrusz János – cel care a realizat grupul statuar Wesselényi (inaugurat pe 18 septembrie 1902) și, drept mulțumire pentru acordarea lucrării de către oficialitățile orașului, a mai ridicat pe cheltuiala proprie o a doua statuie – a publicat în „Szilágy” un articol legat de scrierea runică. Este cunoscută fascinația sculptorului față de acest fel de scriere, de altfel chiar monumentul „Altar Păgân” (cunoscut și sub numele „Turul”) avea sculptate versuri în scrierea runică. De exemplu, numărul 38/1902 conținea articolul „A magyar rovás-írás”, semnat de Fadrusz János.

Ms 4304/281.

SZILÁGY.

Nagyságos Uram!

A „Szilágy” 28., 29., 41. számait ide
mellekeltve küldöm. A 40. számban
csak lapvelemények vannak, melyeket bis-
nyón ismer Nagyságod közvessélemül. Sajná-
lom, hogy csak ilyen rövides példányokkal
dolgozhatok, de az olvasatlan példányok
mint elfogytak, ezeket is egy darabon ki-
vevőjétek kaptam.

Kiváló tisztelend
Zalău, 1902. okt. 12

Kincs Gyula
főgyűm. igazgató, 1402.

Iată ce spune Kincs Gyula în scrisoarea sa: „Mult stimat domnule! Anexat vă trimit Nr. 38, 39, 41 a ziarului Szilágy. În Nr. 40 există doar păreri ale cititorilor pe care probabil și dumneavoastră le cunoașteți direct. Îmi pare rău că vă pot trimite doar exemplare uzate, cele noi au trecut toate, acestea le-am primit prin bunăvoința unui cititor. Zalău 1902, oct.12. Cu deosebit respect, Kincs Gyula directorul gimnaziului, redactor”. Scrisoarea, care are numărul de inventar Ms 4307/281, poartă și parafa ziarului „Szilágy”.

Comemorarea centenarului morții lui Kincs Gyula la Zalău

În ultimii ani, la Zalău, s-a cristalizat un grup de cetățeni de diferite etnii (români, maghiari, evrei) care militează pentru buna înțelegere în spiritul toleranței și a respectului reciproc. Așa cum de altfel a fost întreaga istorie (cu mici excepții) a orașului. Profitând de facilitatea mediului on-line, acest grup s-a reunit în jurul paginii de facebook „Amintiri despre Zalău”, moderată de jurnalistul Daniel Mureșan. Ideea comemorării celui care a fost pedagog, director de școală sau jurnalist a venit firesc, în urma mai multor evenimente pe care eu împreună cu Daniel Mureșan și ajutați de alți zăläuani (merită amintiți aici László László, Iudit Kovács, Kürti Barna, Lakó Evá etc.) le-am organizat. Ne referim la comemorarea lui Fadrusz János, la evenimentul dedicat împlinirii a 300 de ani de la trecerea Regelui Carol al XII-lea al Suediei prin Zalău sau la seria de articole despre stema orașului.

Printr-un eveniment organizat în ziua în care se împlinesc exact 100 de ani de la moartea sa, un grup de zăläuani, români și maghiari, l-au comemorat pe Kincs Gyula prin depunerea la mormântul acestuia din cimitirul reformat din Zalău a unei coroane și prin aprinderea unei candelă. Un gest simplu, firesc, izvoară din dorința de apreciere a celor care au contribuit la evoluția acestui oraș. Și-au dat întâlnire la poarta cimitirului reformat din Zalău următorii: prof. László László – de la Colegiul Național „Silvania” Zalău (instituția de învățământ care funcționează astăzi în clădirea fostului Colegiu Reformat „Wesselényi”); viceprimarul municipiului Zalău domnul Fazakas Miklós; jurnalistul Daniel Mureșan – directorul zia-

rului „Magazin Sălăjean”; domnul Lakatos Sándor – din partea comunității maghiare din Zalău; domnul Kürti Barna – administrator al blogului „Zalău de altădată / Az egykori Zilah”; doamna Iudit Kovacs – membră activă a grupului de facebook „Amintiri despre Zalău”; prof. Attila Gáspár – de la Liceul de Artă „Ioan Sima” și prof. Mirel Matyas – administrator al blogului „Foto-Travel”. Cu toții suntem membri ai grupului de facebook „Amintiri despre Zalău”. Profesori, jurnaliști, membri ai administrației locale sau simpli cetățeni.

Pe data de 20 ianuarie 2016, la Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj, a avut loc un eveniment mai amplu dedicat personalității lui Kincs Gyula. Au fost prezentate diferite materiale legate de personalitatea lui Kincs Gyula de către profesorii László László, Kovács Kuruc János și Matyas Mirel, dar și de către Kürti Barna, Kovács Iudit – membri activi ai grupului „Amintiri despre Zalău”. Tot cu această ocazie, jurnalistul Daniel Mureșan a realizat o expoziție de cartofile cu imagini ale fostului Colegiu Reformat „Wesselényi”. O parte din lucrările prezentate au fost cuprinse într-un supliment al revistei „Caiete Silvane”.

Bibliografie:

1. László László, *De la Colegiul Reformat la CNS*, Zalău, 2010.
2. Colecția ziarelor „Szilágy” și „Szilágyság”.
3. Scrisorile lui Kincs Gyula – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ.

Zalăul în viața poetului Ady Endre

LÁSZLÓ László

Preambul: Zalăul nu este buricul pământului. Zalăul este un oraș relativ mic. În secolul al XIX-lea a fost și mai mic. Însă a avut un rol hotărâtor în formarea și apoi lansarea celui care a fost Ady Endre. Ulterior, poetul a fost recunoscutor orașului, școlii și dascălilor de aici...

Ady Endre (1877-1919)

Este poetul cel mai cunoscut din literatura maghiară, deși nu este la fel de popular (nici la propriu și nici la figurat) precum Petőfi Sándor. **Ady Endre** se trage dintr-o familie de mici nobili, din Sălaj, din zona Ierului. Din 1964 satul său natal se numește Ady Endre (mai demult se numea Eriu-Mețenț sau Micențiu) și conform actualei organizări administrative se află în județul Satu Mare (între Tășnad și Carei).

Ady Endre s-a născut la 22 noiembrie 1877, în satul care avea o populație mixtă: trăiau români și maghiari, romano-catolici, greco-catolici și reformați. Primele clase le-a absolvit în școala elementară reformată (familia făcând parte din această confesiune), apoi a continuat la școala generală romano-catolică, tot din satul natal. Între 1888-1892 a făcut prima parte a liceului la Gimnaziul Piarist din Carei, iar între 1892-1896 a studiat la Colegiul reformat din Zalău, unde a dat și bacalaureatul în anul 1896.

Ady la Zalău în Colegiul Reformat

După absolvirea clasei a IV-a de gimnaziu (echivalentul clasei a VIII-a de acum), în septembrie 1892 băiatul de 14 ani a sosit la Zalău, pentru finalizarea studiilor liceale. Ady s-a simțit bine la Zalău, fapt ce este reflectat și de situația la învățătură. Reiese din anuarul liceului pe anul 1893, că a absolvit clasa a V-a cu rezultate foarte bune, fiind unul dintre premianții clasei, având media generală FB, adică echivalentul notei 1.

V. OSZTÁLY.	
Ady Endre 1	Dénes Lajos 4
Balassy Miklós 4	Elekes Károly, nv. —
Boross Lajos 2	Faragó Miklós 3
Göndör Kálmán 4	Friedmann Tibor, izr. 2

(1 însemna FB, 2, B, 3 suficient și 4 insuficient.)

Tot din această perioadă este și fotografia din curtea școlii. Cu doi profesori și directorul de atunci apar, probabil, cele două clase mai mici (a V-a și a VI-a). Fotografia este expusă în casa natală din satul

Ady Endre.

Și în anul școlar următor, tânărul Ady a avut rezultate foarte bune la învățătură, spre bucuria familiei, care spera ca el să se facă jurist, un avocat de succes, care să readucă faima de odinioară a familiei.

Deci, și în clasa a VI-a rămâne eminent, după cum reiese din tabelul din anuarul colegiului. De menționat că la colegiul reformat din Zalău, studiază și tineri de alte confesiuni. În lista elevilor se fac mențiuni referitoare la apartenența religioasă a elevilor: rk. însemnând romano-catolic, gkel = greco-oriental, (adică ortodox), g. kat, greco-catolic, și izr. = israelit.

Grupul de elevi în curtea mică împreună cu profesorii

VI. OSZTÁLY.	
Ady Endre 1.	Molnár Imre 2.
Balassy Miklós 3.	Ollár János, gkel. 4.
Boross Lajos 2.	Récsi Zsigmond 4.
Faragó Miklós 3.	Schlachta Adolf, rk, km. 3.
Friedmann Tibor, izr. 2.	Somogyi Kálmán 1.
Gazda Béla 3.	Szelezsán László, gkel. 3.
Gáspár Ferencz 2.	Teleky Endre 2.
Goldstein Miklós, izr. 3.	Ujhelyi Sándor, rk. 3.
Jákó Sándor 3.	Zoványi József 4.
Kovács Barna 1	Beiratott 21.
Lengyel László 3.	Vizsgát tett 20.
Lenárd Miklós 2.	

Clasa lui Ady Endre cu rezultatele anuale.

(Din 21 de elevi înscriși, 20 au fost clasificați, unul s-a retras în perioada anului școlar)

În iunie 1894, odată cu festivitatea de încheiere a anului școlar, elevii din clasa a VI-a semnează matricola colegiului. Este un fel de majorat, după care elevii nu pot fi tutuiți sau admonestați de profesori, având chiar dreptul să fumeze în public. La această festivitate, elevii semnează în ordinea situației de la învățătură, și cel care semnează primul este Ady Endre. Fiecare elev își scrie numele, localitatea și anul nașterii, precum și apartenența confesională (ev. ref.

însemnând reformat după evanghelie, adică pur și simplu reformat).

nr.	nume	locul nașterii		Mergerea
		loc	an	
1.	Ady Endre	Ermindezent	1877 evang.	
2.	Hornós Barnabás	Szilágy Tornyó	1875 evang.	
3.	Lengyel János	L. Sámson	1878 evang.	
4.	Friedmann Tibor	L. Sámson	1876 evang.	
5.	Gáspár Ferencz	Dejshuru	1876 evang.	
6.	Kovács Barnabás	Preocsen	1874 evang.	
7.	Teleky Endre	Zilah	1877 evang.	
8.	Friedmann Tibor	Kéz (Zibud)	1878 izr.	
9.	Székely Béla	Zilah	1877 evang.	
10.	Lénárd Miklós	Baxa	1877 evang.	
11.	Faragó Miklós	Sándor	1877 evang.	
12.	Szelezsán László	Ordögkút	1878 g. kel.	
13.	Lengyel János	L. Sámson	1877 evang.	
14.	Ujhelyi Sándor	Zilah	1877 evang.	
15.	Weisz Phoebus	Stoncs	1878 evang.	

Și în ultimii doi ani de liceu, tânărul nostru este premiant la fiecare sfârșit de an școlar, cum este publicat în anuarele colegiului pe acești ani. Anuarele sunt cronici fidele ale fiecărui an școlar.

VII. osztály.

A tanuló neve és vallása	Vallásán	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Földrajz	Természettan	Mennyiségtan	Tesztgyakorlat	Alt. osztályzat	Magyarviselő
Balássy Miklós ...	1	3	3	3	4	3	3	3	2	4	2
Boross Lajos ...	1	1	2	2	1	1	2	3	1	2	1
Faragó Miklós ...	2	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3
Friedmann Tibor, izr. ...	1	2	2	2	2	3	3	3	1	3	2
Gáspár Ferencz ...	1	2	2	1	2	1	2	2	2	2	1
Goldstein Miklós, izr. ...	2	4	3	2	3	3	3	3	3	4	2
Kovács Barna ...	1	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1
Kozma Imre ...	2	2	2	2	3	2	2	1	fm.	2	1
Lengyel László ...	2	3	4	3	3	2	3	3	fm.	4	1
Lénárd Miklós ...	1	2	2	2	2	3	3	2	3	3	2
Molnár Imre ...	1	2	2	2	2	1	2	2	1	2	1
Récsi Zsigmond ...	3	3	3	3	3	3	4	3	3	4	2
Somogyi Kálmán ...	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1
Szelezsán László, g. kel. ...	1	3	3	2	2	3	4	3	3	4	2
Teleky Endre ...	1	2	1	1	1	2	1	2	fm.	2	1
Ujhelyi Sándor, r. kath. ...	2	3	2	3	2	3	3	3	fm.	3	2
Weisz Phoebus, izr., ism. ...	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	2

Beiratott 18, vizsgát tett 18.

În clasa a VII-a, Ady avea doar două note de 2 (bine), la matematică și la educație fizică. La celelalte, inclusiv la purtare, doar 1 (foarte bine).

VIII. osztály.

A tanuló neve és vallása	Vallásán	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Philos. propag.	Torna	Alt. osztályzat	Magyarviselő	
													Ady Endre ...
Balássy Miklós ...	2	2	3	3	3	2	3	3	1	2	3	3	1
Boros Lajos ...	1	1	2	2	2	1	2	3	1	1	2	2	1
Faragó Miklós ...	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2
Friedmann Tibor, izr. ...	1	2	3	2	1	3	3	3	2	1	2	2	2
Gáspár Ferencz ...	1	1	1	1	2	2	2	3	1	2	3	2	1
Goldstein Miklós, izr. ...	1	3	3	2	3	3	3	3	3	3	2	1	1
Kovács Barnabás ...	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	2	2	1
Kozma Imre ...	2	2	2	2	3	2	2	2	2	fm.	2	1	1
Lengyel László ...	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2
Lénárd Miklós ...	1	2	3	3	2	3	2	2	2	2	3	1	1
Molnár Imre ...	1	1	2	1	2	1	1	2	1	1	1	2	1
Récsi Zsigmond ...	3	3	3	3	3	4	3	4	3	3	4	2	2
Somogyi Kálmán ...	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
Szelezsán László, g. kel. ...	1	3	2	2	2	3	4	3	3	2	3	3	1
Ujhelyi Sándor ...	2	3	3	3	3	3	3	3	2	fm.	3	1	1
Teleky Endre ...	2	2	1	2	1	3	2	3	2	fm.	3	1	1
Weisz Phoebus, izr. ...	1	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	1

Beiratott 18, vizsgát tett 18.

Rezultatele din clasa a VIII-a, au fost la fel de frumoase. (La științele naturii și matematică având note de 2 și la educație fizică 3).

În sfârșit, s-a terminat și ultimul an de liceu, și în luna mai 1896, Ady și toți cei 18 tineri din generația respectivă, după festivitatea ultimului clopoțel, se pregăteau pentru bacalaureat.

Fotografie a familiei Ady din acești ani. (Expusă în casa memorială din satul natal.)

Bacalaureatul din 1896 la Zalău

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea (ca și în prezent), liceul se încheia cu un examen de finalizare, numit examen de maturitate sau bacalaureat. Așa s-a întâmplat și în anul 1896 când Ady Endre a absolvit Colegiul Reformat din Zalău. Despre desfășurarea examenului final găsim date în anuarul colegiului, editat pentru anul școlar 1895-6, dar și mai amănunțit în *Registrul de procese verbale al colegiului reformat*.

Absolvenții clasei a VIII-a (clasa a VIII-a era echivalentul clasei a XII-a de acum), terminau în luna mai, iar celelalte clase în iunie. Pe 11 mai aveau examen final din toate disciplinele studiate în ultima clasă, și peste câteva zile începeau probele scrise la bacalaureat, având următorul calendar de examen:

- 15 mai, la limba și literatură maghiară. (Examenul scris începea la 7 dimineața. La examen s-au înscris 18 candidați, din care 17 din promoția curentă și unul din promoția precedentă. În fiecare zi, prin tragere la sorți, candidații au fost împărțiți în două grupe. Elevii erau examinați de profesorii proprii.)

- 16 mai, limba latină.

- 17 mai, limba greacă.

- 18 mai, matematică.

- 19 mai, limba germană.

Subiectele de la examenele scrise au fost și ele publicate în anuar. Subiectele orale ale fiecărui candidat sunt transcrise în procesul verbal încheiat cu ocazia fiecărui examen, inclusiv calificativul obținut și apoi tabele centralizatoare cu rezultate. La partea scrisă, directorul prezida examenul.

După o sesiune de pregătire de o lună, pe 20-21 iunie s-au desfășurat probele orale. La probele orale președintele de examen era curatorul șef al colegiului, iar din partea ministerului a asistat un profesor universitar. Biletele cu subiectele de examen erau elaborate de către fiecare profesor examinator în parte. El dădea și nota (calificativul). Comisia doar asista la examen.

În ziua de 20 iunie dimineață, la ora 8, în prezența comisiei, prin tragere la sorți, s-a decis ordinea de intrare la examen. Absolvenții intrau la oral în grupe de câte șase și trăgeau bilete de examen. În cele două zile au fost examinați pe rând la șase discipline: limba și literatura maghiară, istorie, limba latină, limba greacă, matematică și științe ale naturii.

Absolvenții aveau, în total, cinci examene scrise și șase examene orale. Dacă un absolvent primea notă nesatisfăcătoare la o probă scrisă, nu mai era acceptat la oral, iar în anul următor trebuia să repete absolut toate examenele. În anuarul colegiului este publicat rezultatul examenului de bacalaureat pe discipline și probe, și sunt enumerați elevii care au promovat bacalaureatul.

Disciplina de examen	Scris	Scris	Scris	Scris	Oral	Oral	Oral	Oral
(Calificativul)	FB	B	S	IS	FB	B	S	IS
L. și lit. maghiară	3	6	8	1	5	5	7	-
L. latină	2	3	13	-	2	5	10	-
L. germană	4	4	10	-	-	-	-	-
Istorie	-	-	-	-	3	4	10	-
Matematică	-	5	11	2	4	5	8	-
Șt. ale naturii	-	-	-	-	4	3	10	-

De remarcat faptul că la probele scrise au fost în total doar 9 calificative maxime din 72 posibile și la probele orale 18 din 90 posibile, și ponderea cea mai mare a calificativelor – atât la scris cât și la oral – a fost SUFICIENT, cu toate că examenul s-a desfășurat cu profesorii cu care au studiat disciplinele respective. (Aceste calificative de fapt au corespondent în note: FB = 1, B = 2, S = 3, iar calificativul „insuficient” se nota cu 4. După aceste rezultate nu e de mirare, că dintre cei promovați la bacalaureat, doar 5 au primit calificativul general „Bine maturizat”, iar 12 doar simplu „maturi”. Din prima categorie a făcut parte și Ady Endre.

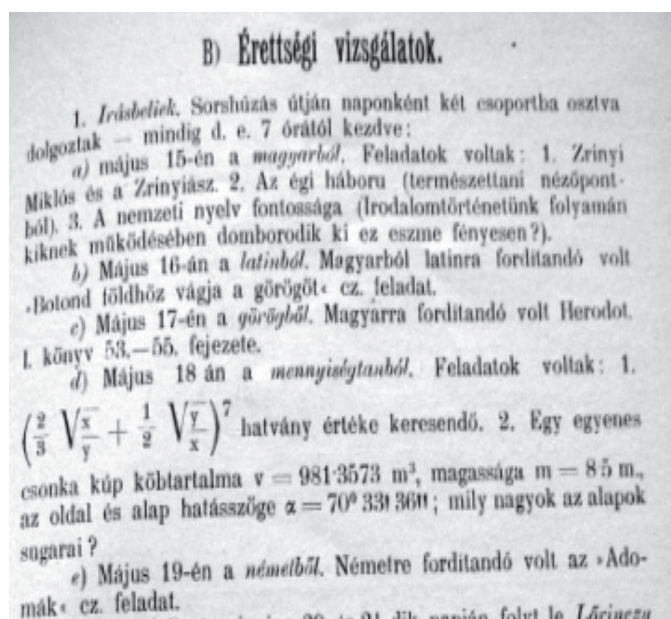
Tot din anuar aflăm că dintre cei promovați la bacalaureat, unul s-a decis să se angajeze ca funcționar, unul

dorea să urmeze carieră militară, iar ceilalți alegeau studii universitare: la drept 6, medicină, inginerie, teologie, economie câte 2, iar 1 la litere. (Ady s-a înscris la Facultatea de Drept din Debrecen. Aceasta a fost opțiunea părinților de fapt, și după doi ani de facultate se va dedica integral literaturii și jurnalismului.)

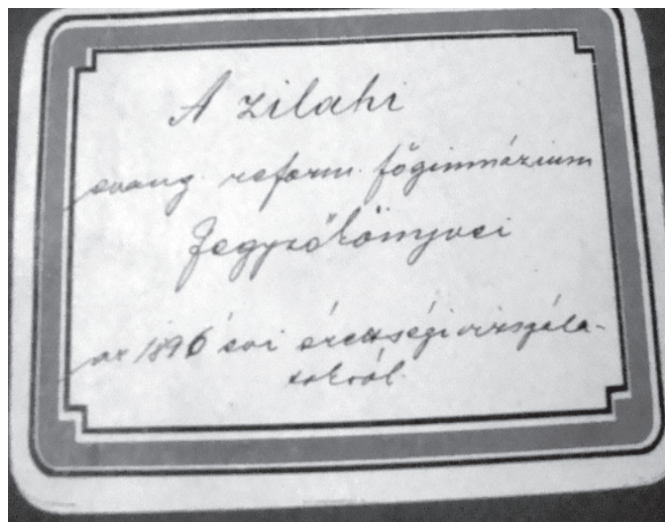
Acum 120 de ani, examenul de bacalaureat, după cum se poate observa a fost un examen sever, și doar cei care au promovat examenul puteau să intre în universitățile vremii. Băieții, dacă aveau bacalaureatul, nu trebuiau să facă serviciul militar la trupă, care era de doi-trei ani, ci executau doar un an de voluntariat și deveneau ofițeri în rezervă.

Subiectele de la probele scrise de la bacalaureat publicate în anuar:

Zilele de examen și subiectele date la disciplinele: limba maghiară, latină, greacă, matematică și germană.

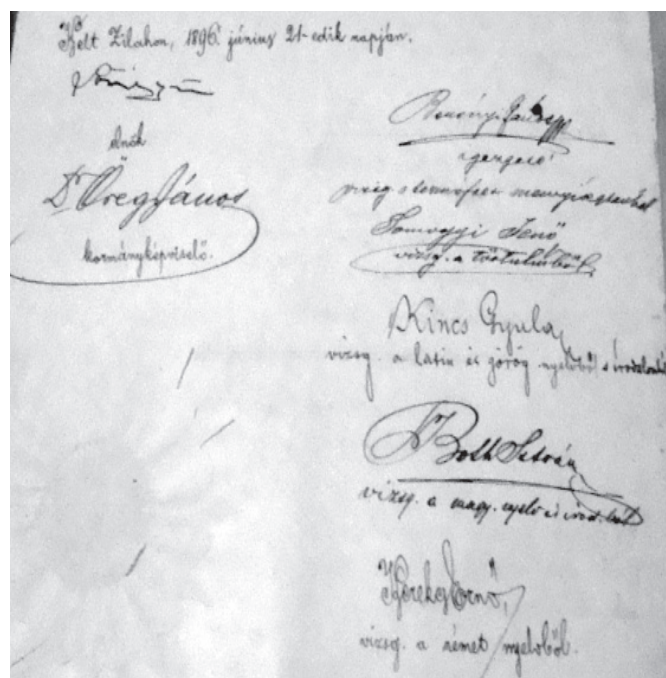
În biblioteca documentară de lângă Colegiul Național „Silvania” se află Registrul proceselor verbale de la bacalaureatul din anul 1896. Arhiva colegiului cu documentele din secolele XVII-XIX se află la Cluj, însă foarte probabil că prin anii '50, când liceul a purtat numele lui Ady Endre, a fost readus la Zalău acest registru. (*A zilahi evang. reform. főgimnázium Jegyzőkönyvei az 1896. évi érettségi vizsgálatokról.* Procesele verbale ale colegiului evang. ref. din Zalău despre examenul de bacalaureat din anul 1896.)

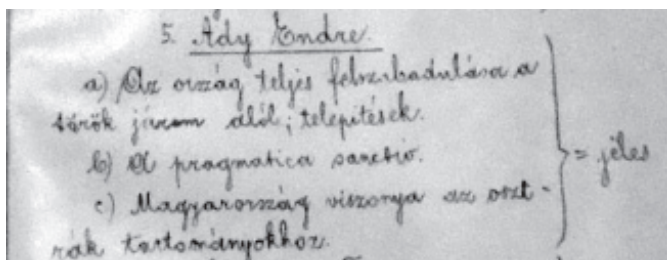
Registrul începe astfel:

„Proces verbal încheiat cu ocazia ședinței premergătoare bacalaureatului anului 1896. Prezidează Berényi János director. Sunt prezenți profesorii clasei a VIII-a: Somogyi Jenő, Kincs Gyula, dr. Both István. Kerekes Ernő lipsește din motiv de boală...”

Pe ultima pagină, fiecare membru examinator semnează registrul, inclusiv observatorii și trimișii oficiali, pe 21 iunie 1896, când se încheie bacalaureatul de acum 120 de ani:

Referitor la examenele orale, registrul de procese verbale este foarte meticulos, și redă desfășurarea evenimentelor cu toate detaliile: pe 20-21 iunie s-au desfășurat probele orale în prezența examinatorilor și delegaților oficiali. Elevii au fost împărțiți în grupe de câte șase, care intrau deodată. În cazul fiecărui elev este menționat conținutul subiectului și calificativul primit. De aici cunoaștem subiectele primite de Ady Endre la probele orale. La latină: *Cicero. Visul lui Scipio. Calificativ FB*. La maghiară: *Csokonai Vitéz Mihály. (Un poet care a trăit la sfârșitul secolului al XVIII-lea.) Calificativ FB*.

Reproducem aici subiectul de istorie al candidatului Ady Endre în întregime:

5. *Ady Endre*

- Eliberarea țării de sub jugul otoman; colonizări.*
 - Pragmatica sanctio.*
 - Relația Ungariei cu provinciile austriece.*
- Foarte bine.*

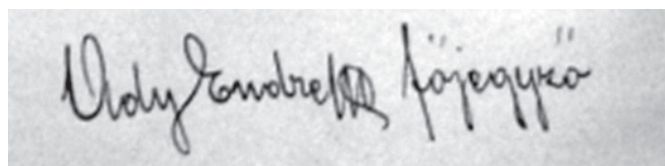
Și acest lucru se repetă la fiecare candidat și la fiecare disciplină de examen. Aceste fapte au fost consemnate de profesorii lui Ady Endre, cei care au fost nu doar dascăli, ci și mentori.

Activitatea elevului Ady Endre în cercul de creație al colegiului

Tot în biblioteca documentară de lângă Colegiul Național „Sylvania” am descoperit un alt manuscris, un registru cu consemnările ședințelor *cercului de creație (de creație literară mai ales)*. La acest cerc puteau participa în timpul liber elevii din clasele mai mari, care aveau talent literar sau artistic. Cercul funcționa cu o conducere aleasă de către elevi și avea și un profesor coordonator, care nu se amesteca în activitatea cercului, ci doar asista la ședințe. În acești ani, profesorii Petri Mór și Both István au fost responsabili cercului. La aceste cercuri erau prezentate și apoi criticate-dezbătute creațiile elevilor. Cele care erau con-

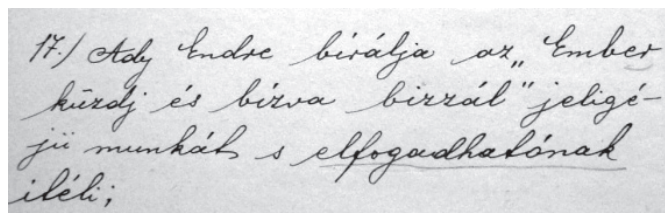
siderate foarte bune erau înscrise în albumul cercului și astfel păstrate și posteriorității. La diverse ocazii și aniversări organizau concursuri de creație literară sau istorică, iar cele mai bune lucrări erau premiate.

Tânărul Ady a prezentat mai multe scrieri, poeme, câștigând chiar un premiu în bani, pentru o baladă cu temă istorică (Regele Márkó). De asemenea, membrii cercului de creație se ofereau să fie criticii operelor scrise sau prezentate de colegi. În registrul cercului de creație dintre anii 1889-1896, găsim foarte multe detalii privind activitatea poetului, scriitorului și oratorului Ady Endre. Tot de aici aflăm că o perioadă a fost secretarul șef al cercului, după cum reiese și din semnătura autografă:

Membrii cercului plăteau cotizație de membru, din care se cumpărau cărți și reviste pentru dotare, și din care se suporta premiera operelor câștigătoare. Activitatea cercului era deosebit de intensă, doar în ultimul an școlar (1895-96) s-au organizat o ședință festivă, 17 adunări ordinare și 5 adunări extraordinare. (Practic, lunar se organizau trei ședințe).

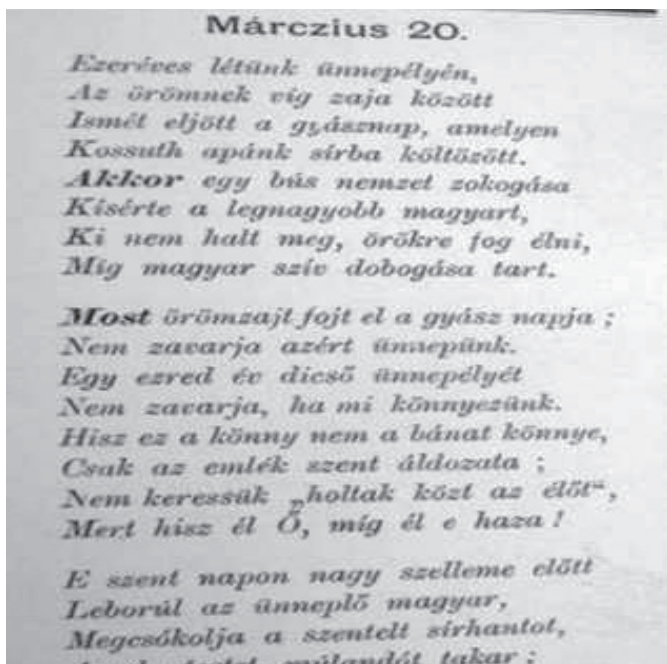
Ady s-a dovedit a fi cel mai activ membru al cercului: aproape la fiecare întrunire a prezentat o creație proprie sau o critică literară. A și fost evidențiat și lăudat în mai multe rânduri pentru această activitate.

Ady a fost criticul unei opere și propune calificativul „acceptabil”.

Munca desfășurată în cercul de creație literară a fost de fapt anticamera aparițiilor în spațiul public. Presa locală a relatat despre evenimentele desfășurate la colegiu, iar în martie 1896, la îndemnul profesorului Kincs Gyula a fost publicată și prima poezie în săptămânalul local „*Szilágy*”.

(Numele poetului apare doar cu inițiale.)

Relația lui Ady Endre cu Zalăul după absolvirea Colegiului

Ady a rămas prieten cu profesorii din Zalău, pe Kincs Gyula l-a considerat mentor și tatăl spiritual. În mai multe poezii și scrieri publicistice a făcut elogiul anilor petrecuți la Zalău, publicând aici și după ce a ajuns un poet și ziarist renumit. Dacă avea timp, se întorcea cu plăcere la Zalău, orașul tinereții și lansării sale în lumea literară.

După moartea poetului survenită în 1919, s-a născut un cult al poetului la Zalău. Memoria lui a fost evocată de foștii profesori, colegi de școală și de întreaga comunitate. Au fost publicate mai multe volume dedicate memoriei lui Ady. Permanent se organizează comemorări și evocări, atât în școală, cât și în oraș. Pe casa de pe strada Crasnei, unde a locuit în gazdă, a fost pusă mai întâi o placă memorială, urmată de o altă placă, iar recent, în noiembrie 2015 a fost inaugurat un muzeu literar dedicat poetului.

Afișul din anii războiului care anunța despre un eveniment literar-comemorativ și despre existența unui muzeu dedicat lui Ady Endre.

În anul 1946 a fost comemorată aniversarea de 300 de ani de existență a colegiului. În albumul aniversar i-a fost consacrat un spațiu cât se putea de mare fostului elev, cu opere de la el, respectiv dedicate memoriei lui.

În 1953, liceul de atunci a primit numele poetului, denumire purtată cam un deceniu și ceva. În presa locală și centrală evenimentul a fost relatat amănunțit. Tot atunci a fost dezvelit un bust, care se află în casa scării. Peste cinci ani, a fost dezvelit un bust impresionant în fața școlii. (Bust realizat de un alt fost elev cu renume, Balaskó Nándor.)

Invitație la festivitatea din 1953

Evocarea memoriei poetului în 1957 în presa locală

Memoria poetului este păstrată și în zilele noastre: anual, pe data de 22 noiembrie, se organizează un concurs de recitări, la liceul unde a studiat poetul și unde a absolvit acum 120 de ani.

Aspecte privind implicarea autorităților în protejarea stării de sănătate a populației Zalăului după 1918

Mihaela SABOU

Documentele vremii atestă că principalii parametri care au influențat starea de sănătate a populației orașului Zalău în perioada studiată erau situația economică a acesteia, accesul la educație, cu impact asupra posibilității de a se informa și de a beneficia de asistență medicală calificată. De asemenea, se desprind aspecte care nu lasă loc de echivoc în ceea ce privește implicarea activă a autorităților pentru protejarea stării de sănătate a populației și implementarea unor reglementări ce impuneau respectarea unor reguli de igienă și salubritate.

Așadar, sistemul de asistență medicală se profesionalizează, trecându-se de la medicina tradiționalistă, practică de persoane neinițiate în acest domeniu, la cea exercitată de medici pregătiți la Universități de profil din țară și străinătate.

Prin legi speciale, adoptate după Unirea de la 1918, se structurează sistemul sanitar din România, înființându-se 11 regiuni sanitare cărora, în funcție de apartenență, le erau afiliate mai multe județe. Astfel, județul Sălaj avea să fie arondat: „...Regiunii a XI-a, cu sediul în orașul Cluj”¹. Mai mult decât atât, au fost înființate diferite entități administrative care aveau atribuții în domeniul sanitar.

Pentru armonizarea activităților sanitare ale județului Sălaj cu cele de profil de la nivel național, s-au pus bazele unui lanț de instituții cu atribuții în monitorizarea activității sanitare și a stării de sănătate a populației județului. Cu acest scop au fost organizate entități specializate, precum: Serviciul Sanitar al Județului Sălaj, care funcționa sub egida Prefecturii, sau instituția prim medicului județului. Din aceeași perspectivă, prin decizia Ministerului de Interne nr. 18840 din 1920 referitoare la decretul regal nr. 4084 din 1920, prin care se unifica Serviciul Sanitar de pe teritoriul întregii României: „...se va înființa Consiliul de Higienă și de Salubritate Publică în toate județele”². Această structură, al cărei președinte era prefectul județului, se întrunea periodic discutând probleme stringente despre salubritatea publică, competențele forurilor județului, dar și igiena populației și securitatea sănătății acesteia.

Pentru a avea o privire de ansamblu asupra sănătății populației județului Sălaj și implicit a orașului Zalău, aceste autorități evaluau perio-

dic starea de sănătate a locuitorilor, dar mai ales mișcarea bolilor contagioase.

Bazându-ne pe aceste rapoarte, și având drept termen de comparație celelalte localități ale județului, se poate afirma că sănătatea populației orașului Zalău era relativ bună. Astfel, în anul 1920 s-a raportat pentru Zalău un caz de morbili³ și unul de difterie, iar în anul 1927 Serviciul Sanitar al Județului Sălaj raporta două cazuri de morbili și unul de crisipela⁴.

În urma unor atenționări ale autorităților statului relativ la o potențială epidemie de malarie, în anul 1934, pentru Zalău se transmite informarea conform căreia nu existau cazuri de îmbolnăviri cu această maladie. În 1936, însă, au fost depistate în oraș șapte cazuri de scarlatină la populație cu vârste cuprinse între 6 și 23 de ani. În ceea ce privește numărul bolnavilor de sifilis, pelagră și tuberculoză pulmonară, afecțiuni cu largă răspândire, nu se poate determina câți dintre aceștia erau din Zalău, în condițiile în care evaluarea făcută de Spitalul din această localitate, pentru perioada 1917-1921, făcea referire la tot județul, știut fiind faptul că această instituție medicală avea statut de spital județean și trata cazuri din tot Sălajul.

Documentele surprind alte situații clare de îmbolnăviri în orașul Zalău, cum ar fi cele ale unor militari din Batalionul 17 Vânători, unde în anul 1920 au fost identificate două cazuri de tifos exantematic, despre care autoritățile afirmă că ar fi fost „...colportată, de pe teritoriul Bihariei”⁵. Soluția imediată pentru a evita extinderea bolii a fost izolarea celor bolnavi și internarea lor în spitalul din Zalău.

În același an, 1920, prim medicul județului se sizează existența în Zalău a șase cazuri de oreion, afecțiune ușor transmisibilă care a dus la izolarea celor infectați și s-au declanșat operațiuni de dezinfecție.

Aceleași autorități își manifestă îngrijorarea despre iminența apariției unor cazuri de turbare în Zalău, în condițiile în care existau suspiciuni de vic-time mușcate de câini vagabonzi.

Cazuri de îmbolnăviri în Zalău au fost identificate și în anul 1921, fiind descoperite câteva cazuri de scarlatină pentru care medicul județului găsea drept cauză directă: „indolența oamenilor...”⁶ care nu au luat în considerare avertismentele populari-

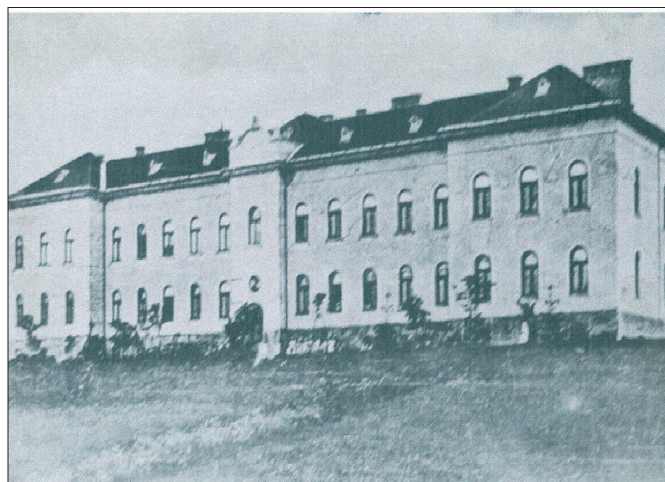
zate, inclusiv prin presa locală, având scopul declarat de a „...educa populația despre profilaxia boalei”⁷.

Pentru a contracara eventuale epidemii s-au luat unele măsuri, încercându-se limitarea efectelor unor situații ce puteau deveni greu de controlat, fie prin vaccinarea populației și interzicerea migrării locuitorilor dintr-un loc în altul, dar și prin ținerea sub control a igienei și salubrității orașului. Prin urmare, în cadrul unei ședințe a Consiliului de Igienă din 11 mai 1922 prezidată de Andrei Domșa, prefectul de atunci al județului Sălaj, se solicita primarului orașului Zalău: „...să stropească și să măture odată la zi străzile”⁸. În replică, primarul orașului, dnul Halmagy, avea să aducă la cunoștință membrilor Consiliului imposibilitatea unui asemenea dezerat, în condițiile în care nu existau fonduri pentru aceste operațiuni de igienizare. Cu toate acestea, se obliga să realizeze curățarea străzilor „...de două ori pe săptămână”⁹. Problema igienizării orașului Zalău prin curățarea străzilor rămâne destul de controversată, presa sancționând, în anul 1927, autoritățile locale pentru modul în care înțelegeau să gestioneze această obligație edilitară.

Astfel, autorul unui articol publicat în Ziarul „Meseșul” din anul 1927 se întreba retoric: „...de ce trebuie să apară slujbașii măturători ai primăriei... chiar în plină zi făcând ca încotro mergi în acest timp pretutindenea valuri de praf și murdărie răscolită și amestecată-n vânt...”¹⁰.

În aceeași ședință a Consiliului de Igienă și Salubritate din 11 mai 1922, prim medicul orașului, pe considerentul că „...se ivesc zilnic multe mușcături de câini”¹¹, propune primarului Zalăului să ia măsuri pentru uciderea câinilor vagabonzi. Totodată, cu aceeași ocazie, se face solicitarea, ca pentru a evita răspândirea bolilor cu transmitere sexuală, să se înființeze în orașul Zalău două bordeluri: „...deoarece altfel morburile lumești se vor înlăți în mare măsură”¹². Astfel se decide deschiderea celor două stabilimente, unul pe strada Fazekaș, iar celălalt pe strada Vép kent.

Autoritățile județului Sălaj aveau o implicare proactivă în protejarea sănătății populației orașului Zalău, motiv pentru care, anticipând eventuale disfuncții, au inițiat un set de reguli privind respectarea unor standarde de igienă în locuri publice, instituții de învățământ sau de alimentație publică. Aceste norme au impus o serie de măsuri în domeniul igienei și salubrității urbei, fiind corelate și cu instituirea unor controale periodice. Acestea puteau avea drept finalitate măsuri coercitive, unele cu rol corijator, altele cu rolul de a pedepsi anumite derapaje, culminând chiar cu trimiterea în judecată a celui incriminat. Pentru eficientizarea acestor

Spitalul vechi

controale se apela la sprijinul poliției orașului.

Cu trimitere expresă la această problematică, din înscrisurile cercetate reiese faptul că în anul 1921, prim medicul județului face apel la primarul Zalăului și la șeful poliției de stat din acest oraș să ia măsuri pentru sancționarea unor frizeri și bărbieri care „...cu provocare la lege și la ordonanțele în vigoare”¹³ practicau în condiții improprii extracții dentare, în ciuda faptului că aceștia erau „fără cultură și fără nicio idee de desinsecție numai cu acea țintă ca să câștige parale...”¹⁴

În același an 1921, o echipă de control condusă de medicul județului, Iosif Farcaș, constata, în urma unei inspecții, că abatorul orașului Zalău, în preajma căruia se afla și spitalul, își desfășura activitatea într-o zonă insalubră cu grave implicații asupra sănătății populației. Echipa de control avea să constate că acesta era situat lângă o vale în care se deversau „latrinele orașului, iar în interior era o murdărie de nedescris expunând prin aceasta sănătatea întregului oraș”¹⁵.

Tot în scopul evitării unor îmbolnăviri, în cadrul unei alte întâlniri a membrilor Consiliului de Igienă din noiembrie 1922, prefectul județului, în calitate de președinte, cere imperativ primarului orașului Zalău să construiască latrine publice, iar „domnul subprefect să ordoneze ca la fiecare casă să se facă latrină...”¹⁶

Eludarea regulilor de igienă impuse de Comitetul de Igienă și Salubritate a județului Sălaj printr-un ordin din anul 1923, prin care erau vizate mai ales locațiile unde existau riscuri agravante pentru transmiterea de boli infecțioase, se putea solda, așa cum am menționat anterior, cu trimiterea în judecată a celor găsiți vinovați.

În consecință, în baza unui raport întocmit de un sergent din cadrul poliției Zalău, se consemna un incident pe strada Vasile Alecsandri, în care, erau implicați doi întreprinzători de latrine care

din neglijență, au încălcat normele de igienă, deversând dejecțiile în stradă. În baza acestui raport și a procesului verbal încheiat de șeful poliției din Zalău, cei incriminați au fost trimiși în judecată, unde au fost găsiți vinovați de: „Încălcarea art. 65 din legea sanitară și... amendați cu 200 lei”¹⁷.

În altă ordine de idei, se remarcă o mai largă conștientizare la nivelul mentalului colectiv a importanței păstrării condițiilor de igienă cu efect asupra sănătății generale a locuitorilor Zalăului. Constatarea unor cazuri de abateri de la regulile de curățenie activau spiritul civic al unor locuitori ai orașului și nu de puține ori erau atenționate autoritățile.

Astfel, printr-o astfel de sesizare, un locuitor al orașului solicita serviciului sanitar să: „efectuiască inspecție sanitară la cofetăria Pap Ștefan la care am constatat murdărie... Țin să amintesc că-n repetiție rânduri am văzut plimbându-se chiar și șoareci prin prăvălie ceea ce denotă neglijență absolută a proprietarului”¹⁸.

Tot în scopul ținerii sub control a îmbolnăvirilor din Zalău, se efectuau periodic controale de rutină în instituțiile de învățământ din oraș. Relevant în acest sens este un proces-verbal încheiat în urma unei verificări la Școala Normală de fete din Zalău din decembrie 1923, în prezența medicului orașului, a medicului școlii și a directoarei. Cu această ocazie, au fost depistate trei cazuri de conjunctivită granuloasă, boală foarte contagioasă, care a condus la luarea unor măsuri pentru limitarea extinderii acesteia, procedându-se la „dezinfectare radicală atât în școală cât și mai vârtos în internat”¹⁹.

Toate afecțiunile care apăreau în rândurile populației orașului Zalău se tratau fie în ambulatoriu, la Stațiunea de Ocrotire înființată în anul 1920, având „menirea de a servi la combaterea boalelor venerice, tuberculoase și mortalității copiilor”²⁰, fie în policlinica orașului, instituție care și-a început activitatea în anul 1922, ori la Spitalul de Stat din Zalău.

Acesta din urmă avea pe lângă o secție medicală și o secție de chirurgie și una de dermatologie. Despre starea ultimelor două secții aflăm detalii dintr-un anunț pentru ocuparea unor posturi de medici specialiști în secțiile amintite. Prin urmare: „Pavilionul de chirurgie avea edificiu nou, modern prevăzut cu toate instrumentele, cu două sale de operație, în timp ce pavilionul îmbolnăvirilor de piele avea edificiu vechiu”²¹.

Între anii 1925-1928 Spitalul din Zalău dispunea de un număr de 160 de paturi, aici fiind tratați bolnavi din Zalău, dar și cazuri mai grave din județ. Serviciul medical era asigurat de medici școlarizați la Universitățile din Cluj, Budapesta sau

Graz. Cu toate acestea, existau și cazuri de încălcarea a deontologiei profesionale din partea unor medici, iar eventualele derapaje de la jurământul lui Hipocrate erau sancționate de opinia publică. Un asemenea caz avea să fie sesizat de presa vremii, iar într-un articol din „Gazeta Sălajului” din 1937 se expunea modul neprofesionist în care: „înțelegea Dr-ul Margulies, medicul orașului Zalău, să-și îndeplinească funcțiunea... acesta fiind rugat de o cetățeană să binevoiască d-l doftor să se deplaseze până la ea acasă deoarece soțul îi e grav bolnav acesta a refuzat pretinzând să vină bolnavul la el... Când un cetățean se duce la Dr. Margulies să-l consulte, dacă cetățeanul nu are franci să-l plătească... nu-l primește în cabinetul medical...”²²

În același an, 1937, are loc la Zalău un alt eveniment important și anume constituirea Eforiei Spitalului din Zalău, al cărei președinte era nimeni altul decât Leontin Ghergariu, pe atunci primar al orașului. Această Asociație avea „atribuții dintre cele mai frumoase, lucrând pentru dezvoltarea așezămintelor și operelor sanitare de ocrotire locală”²³.

Având în față o asemenea radiogramă, se poate concluziona faptul că un aport consistent în protejarea sănătății populației Zalăului l-au avut atât profesionalizarea corpului medical și asigurarea de servicii medicale calificate, cât și implementarea unor reguli menite a impune un set de norme obligatorii în păstrarea unor condiții de igienă și salubritate. Mai mult decât atât, modelul de dezvoltare a societății orașului Zalău după 1918 avea să amprenteze starea de sănătate a acesteia, stabilind o legătură strânsă între standardul de viață, educație și acces la asistență medicală.

1 C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XIII-XIV, p. 401.

2 S.J.A.N. Sălaj, *fond. Serviciul Sanitar al jud. Sălaj*, dos. 2, f. 2.

3 *Morbili* era denumirea dată rujeolei.

4 *Crisipela* era denumirea dată, probabil, pentru *erizipel*.

5 S.J.A.N. Sălaj, *Serviciul sanitar al jud. Sălaj*, doc. 128/1920.

6 *Ibidem*, doc. 1805/1921, 3.

7 *Ibidem*.

8 *Ibidem*, doc. 2/1922.

9 *Ibidem*.

10 Ziarul „Meseșul”, nr. 39, 15 octombrie 1927, p. 1.

11 S.J.A.N. Sălaj, *Fond Serviciul Sanitar al județului Sălaj*, d. 2/1922.

12 *Ibidem*.

13 *Ibidem*, doc. 1920/1921.

14 *Ibidem*.

15 *Ibidem*, doc 1487/1921.

16 *Ibidem*, doc. 4/1922.

17 *Ibidem*, doc. 2077/1925.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*, doc. 31/ 1924.

20 *Ibidem*, doc. 17030/1920.

21 *Ibidem*, doc. 166/1920.

22 „Gazeta Sălajului”, nr. 4 din 23 ian. 1937, p. 3.

23 *Ibidem*, nr. 12 din martie 1937, p. 1.

Politică și administrație publică în Zalăul interbelic (1930-1932)

Marin POP

1. Viața politică

La începutul anului 1930, în România interbelică au loc noi alegeri comunale și județene. Pentru orașele sălăjene s-a ales ca dată a alegerilor ziua de 16 martie 1930. La Zalău au fost înscriși pe liste 2.635 de alegători, buletine ridicate, 2.555, voturi exprimate – 1711, voturi anulate – 52. P.N.Ț a obținut 872 de voturi, iar social-democrații 787. Astfel, P.N.Ț a obținut 10 locuri de consilieri locali, social-democrații 8, iar maghiarii 6¹. Marea surpriză a alegerilor o reprezenta rezultatul obținut de către social-democrați, aproape inexistenți la alegerile locale precedente.

Încă din toamna anului 1930 a început o campanie, în spatele căreia se pare că se afla regele Carol al II-lea, îndreptată împotriva partidelor politice și formarea unui guvern de „uniune națională”. În acest sens, el s-a folosit de ministrul Industriei și Comerțului, Mihail Manoilescu, care și-a dat demisia din această funcție. Înțelegând substratul acțiunii politice, prim-ministrul George Mironescu a depus, la data

Ioan Mango (1876-1943)

Leontin Ghergariu (1897-1980)

de 4 aprilie 1931, mandatul întregului guvern. Criza politică creată a durat până la data de 18 aprilie, când regele l-a însărcinat cu formarea noului guvern pe marele nostru istoric Nicolae Iorga, care îl susținea necondiționat pe rege.

La data de 30 aprilie 1931, de la tribuna Adunării Deputaților, prim-ministrul Nicolae Iorga citește decretul prin care se dizolvau Corpurile Legiuitoare și se fixau noile alegeri². Astfel, pentru Adunarea Deputaților a fost aleasă ziua de 1 iunie, pentru Senat ziua de 4 iunie și 6 iunie pentru senatorii consiliilor comunale. Noul Parlament era convocat, la București, pentru data de 15 iunie 1931³.

Începea o nouă campanie electorală, care a generat puternice pasiuni politice, guvernul Iorga fiind acuzat de nenumărate abuzuri și violențe, în calitatea sa de organizator al alegerilor.

Referitor la demisia guvernului Mironescu și numirea noului guvern condus de Nicolae Iorga aflăm informații importante dintr-o telegramă a Ministerului de Interne, trimisă Prefecturii județului Sălaj, la

data de 18 aprilie 1931: „Vă facem cunoscut că prin Înalțul decret regal no. 1353 din 18/4.931 M.S. regele a primit demisiunea guvernului presidat de dl. G. Mironescu stop prin același înalt decret Nicolae Iorga a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri, ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor și ad interim al Internelor. Prin înaltul Decret regal 1359 tot de azi au fost numiți miniștri după cum urmează stop. dl. C. Argetoianu ministru de finanțe și ad interim la afacerile străine stop. dl. dr. I. Cantacuzino la muncă, sănătate și ocrotiri sociale stop. dr. M. Manoilescu la industrie și comerț stop. dl. general C. Șefănescu Amza la armată stop. dl. C. Hamangiu la justiție stop. dl. Ionescu Șișești la agricultură și domenii stop. dl. V. Vălcovici la lucrări publice și comunicații. Prin înaltul decret regal 1360 din aceeași dată dl. Munteanu Râmnic a fost numit secretar de stat la interne stop”. Semnează Teodor C. Marinescu, directorul administrației de stat din ministerul de Interne⁴.

Prefectul județului Sălaj, Dr. Alexandru Aciu și-a înmănat demisia încă din data de 15 aprilie, însă a fost rugat să rămână la post până la prezentarea titularului⁵.

Noul prefect al județului Sălaj este numit pe data de 24 aprilie 1931, prin decretul regal 1394, în persoana magistratului Dr. Aurel Cătană. Peste câteva zile, la 28 aprilie, cei doi semnează procesul de predare-primire în clădirea Prefecturii din Zalău. Însă, pe data de 5 mai 1931, prefectul Cătană își înaintează demisia din noua funcție de prefect⁶, iar în locul său este numit, prin decretul regal nr. 1546 din 7 mai 1931, profesorul Gheorghe Matieșianu⁷.

Din documentele de arhivă care se mai păstrează reiese că noul prefect, Gheorghe Matieșianu a aprobat toate cererile partidelor politice de a organiza întruniri electorale. Astfel, Dr. Szabó Alexandru, vicepreședintele executiv al secției Zalău a Partidului Maghiar înainta o cerere prefectului pentru propagandă electorală în localitățile sălăjene. La Zalău, întrunirea era programată pentru ziua de 25 mai, orele 4, pe strada Andrei Mureșanu, nr. 4, în curtea lui Balint Gheorghe, ziler⁸. Alte două cereri descoperite de noi la arhivele din Zalău sunt cele înaintate de Eugen Weiss, reprezentantul Partidului Evreesc din România⁹ și Dumitru Mastan, președintele organizației Partidului Social Democrat din Sălaj¹⁰.

La nivel național, Uniunea Națională a lui Nicolae Iorga, pe listele căreia a candidat pentru aceste alegeri și P.N.L., a obținut o victorie „muncită”, obținând un procent de 47,49%. P.N.Ț. s-a situat pe locul al doilea, obținând 438.747 voturi, adică 14,99% și un număr de 30 mandate de deputați¹¹.

În Sălaj, județul lui Iuliu Maniu, învingător a ieșit P.N.Ț.-ul, care a obținut 15.295 de voturi. Pe locul al doilea s-a clasat, în mod surprinzător, lista socialiștilor cu 13.241 de voturi și abia pe locul al treilea lista guvernului cu 11.000 de voturi.

La alegerile pentru Camera Deputaților, la secția de votare din orașul Zalău s-au înregistrat următoarele rezultate: înscriși – 3.022; lista nr. 1 „Uniunea Națională” – 196 voturi; lista nr. 2 „Național-Țărănistă” – 216; lista nr. 3 – dizidența liberală Gheorghe Brătianu – 18; lista nr. 4 lista L.A.N.C. – 14; lista nr. 5 „Social-Democrată” – 710; lista nr. 6 „Blocul Muncitoresc” – 120; lista nr. 7 „Partidul Maghiar” – 762; lista nr. 8 – Dr. Lupu – 50; lista nr. 9 – Evreii – 58; lista nr. 10 – averescanii – 8 voturi¹².

Pe data de 2 septembrie 1931, Constantin Argetoianu, ministru de Interne, lua decizia de a dizolva Consiliul Local al orașului Zalău și a-l demite pe primarul Ioan Mango, ales în mod democratic în urma scrutinului din martie 1930. În mod oficial, decizia avea următoarea motivație: „Având în vedere raportul de anchetă făcută de către Inspectoratul General Administrativ Regional Cluj asupra gestiunii orașului Zalău. Având în vedere că după cum se constată din raportul de anchetă Consiliul Comunal a orașului Zalău s-a făcut vinovat de rea administrație și rea gospodărie.

Pe baza dispozițiilor Art. unic lit. A și B din legea pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru organizarea administrației locale”, se decide dizolvarea consiliului, împreună cu primarul, ajutorul de primar (viceprimar) și Delegația Consiliului Comunal.

În consecință, era numită o Comisie Interimară, „care să administreze interesele comunale până la alegerea și instalarea unui nou consiliu comunal”. Ea avea următoarea componență: profesorul și directorul liceului de băieți din Zalău, Leontin Ghergariu, în calitate de președinte (primar); Vasile Cloaje, fost primar înaintea lui Ioan Mango, Dr. Szabó Alexandru, avocat, Dumitru Mastan, Belizarie Alexandrescu, Alexandru Pop, revizor (inspector) școlar și Gregoriu Avram, proprietarul tipografiei „Luceafărul” din Zalău.

La articolele III și IV al deciziei ministeriale se stipula următoarele: „Art. III. Colegiul electoral pentru alegerea noului consiliu comunal se va convoca la odată ce se va fixa ulterior. Art. IV. Direcțiunea Administrațiunii Locale este însărcinată cu executarea prezentei deciziuni”¹³.

Neoficial, era o măsură inițiată de ministrul Argetoianu de a dizolva toate Consiliile Locale și Județene, pentru a fi înlocuite cu proprii aderenți politici.

Decizia ministerială nr. 15742/1931 din 2 septembrie 1931 este transmisă printr-o telegramă prefectului județului Sălaj, de la care credem că venise și propunerea noilor membri ai Comisiei Interimare, chiar în aceeași zi. La rândul lui, prefectul județului Sălaj anunță Primăria orașului Zalău și cere să fie comunicată membrilor Consiliului și celor nou numiți în funcții, fixând termenul de instalare oficială a noii Comisii Interimare pe data de 9 septembrie 1931, ora 10, la sediul Primăriei Zalău, „cu care ocazie membrii numiți în comisiunea interimară vor depune și jură-

mântul prevăzut de lege”.

Leontin Ghergariu, directorul liceului românesc de băieți din Zalău, membru de drept în vechiul Consiliu Local Zalău, primea din partea Prefecturii următoarea adresă: „Avem onoarea a vă comunica că în urma dizolvării consiliului comunei urbane Zalău, – pentru administrarea intereselor comunale până la alegerea și instalarea unui nou consiliu Ministerul de Interne prin deciziunea sa 15742/931 din 2 Sept. a.c. a numit o Comisiune Interimară compusă din 7 membrii sub prezidenția Dv. –

Termenul de instalare și luarea jurământului a membrilor comisiei l-am fixat pe ziua de 9 l.c. ora 10 la Primăria orașului și vă rog să binevoiți a vă prezenta la acest act”¹⁴.

Prefectul județului Sălaj mai primea o telegramă prin care era anunțat că prin decizia nr. 7095/931 era desființat și Consiliul Județean, împreună cu Delegația Permanentă Județeană și că a fost numită o Comisie Județeană Interimară, compusă din Teofil Dragomir, Ioan Oltean, Matei Mărășescu, Dr. Barbul Clemente, Gavril Câmpian, Pretor Sorescu, Dr. Böloni Zoltán, Dumitru Mureșan și Dr. Cornel Pop, directorul Școlii Normale de băieți din Zalău. Telegrama era semnată de directorul ministerului de Interne, Nicolau, pe data de 2 septembrie 1931¹⁵.

Interesantă este rapiditatea cu care ministrul Argetoianu a acționat pentru înlocuirea Consiliului Local și cel Județean. Telegrama privind dizolvarea Consiliului Local a fost trimisă pe data de 2 septembrie 1931, la ora 18,30, iar cea privind dizolvarea Consiliului Județean peste numai cinci minute.

Conform deciziei prefectului, instalarea oficială a Comisiei Interimare a orașului Zalău a avut loc pe data de 9 septembrie 1931, la sediul Primăriei, începând cu ora 10. La eveniment au fost prezenți Dr. Cornel Sima (fratele mai mare a maestrului Ioan Sima), directorul Prefecturii Sălaj, Dr. Sâmi Adalbert, șef Serviciu în cadrul Prefecturii, parlamentarii sălajeni guvernamentali Matei Mărășescu, senator și Dr. Silviu Țeposu, deputat. De asemenea, Ioan Mango, primarul demis, Leontin Ghergariu, președintele numit în fruntea Comisiei Interimare și ceilalți membri ai noii comisii.

Cornel Sima salută pe cei prezenți și dă citire deciziei ministeriale și în consecință membrii Comisiei Interimare depun jurământul oficial: „Jur credință Regelui Carol al II-lea. Jur să respect Constituția și Legile țării. Jur să-mi îndeplinesc cu onoare și conștiință funcțiunea ce-mi este încredințată și să păstrez secretele serviciului”.

În continuare, Cornel Sima mulțumește fostului primar Ioan Mango și fostului Consiliu Local pentru munca depusă, iar senatorul Matei Mărășescu, în calitate de reprezentant al Consiliilor Comunale în Senatul României, „îndeamnă comisia la muncă și economii”. De asemenea, cere comisiei să impună

funcționarilor „executarea serviciului în mod desinteresat și conștiincios”.

La final, a luat cuvântul Leontin Ghergariu, președintele noii Comisii Interimare a orașului Zalău, care mulțumește, în numele său și al celorlalți membri ai comisiei, guvernului Iorga-Argetoianu pentru încrederea acordată și promite că în activitatea lui „va trece peste orice considerațiuni, și va avea în vedere numai interesele orașului și a cetățenilor acestui oraș”¹⁶.

Fiind o perioadă de profundă criză economică, acțiunile politice ale partidelor au continuat cu o intensitate tot mai mare. Redăm mai jos două astfel de întruniri politice, prima relatată chiar de Poliția orașului Zalău într-un raport detaliat pe care l-a înaintat Prefecturii județului Sălaj: „Domnule prefect, Avem onoarea a Vă comunica că în ziua de 27 l.c. (septembrie 1931 – n.n.) partidul social-democrat a ținut o mare întrunire populară în orașul Zalău. Întrunirea a avut loc în sala teatrului orașenesc și s-a deschis la orele 10,30, unde au participat cca. 4-500 asistenți și a decurs foarte liniștit.

Întrunirea a fost deschisă de către președintele județean al organizației dl. Mastan Dumitru, care salută pe cel dintâi deputat social democrat care a fost vreodată în județul nostru, Flueraș Ioan.

Vorbește apoi locuitorilor Szinetár Iosif, care face pe scurt istoricul partidului social democrat, face comparație între trecutul dinainte de război, acum 50 ani când a luat ființă mișcarea social democrată și timpurile de azi când aproape toată lumea este stăpânită de idei social democratice. Arată că principala dorință a acestui partid este de a munci, a cere de lucru și pe urma acestei munci cinstite și serioase să se asigure și să aibă muncitorimea o existență omenească. Toate guvernele burgheze de până acum și toți parlamentarii au lucrat numai pentru ei și buzunarul lor și se compară cu soldatul care făcând curte unei bucătărese, are în vedere numai și numai bucătăria, ca dovadă că dacă se schimbă bucătăreasa, el rămâne credincios celei următoare. Partidul social democrat este singurul partid care este chemat și care va schimba situația. –

Urmează la tribună ziaristul de la Cluj, Nagy Eugen, care aduce salutul organizației centrale din Ardeal și predă cuvântul țăranului de la Cățălușa, Kőműves Teodor a Gheorghe (Chimiveș Teodor, viitor președinte al organizației Frontul Plugarilor din Sălaj, originar din Meseșeni – n.n.), care apelează la conștiința poporului muncitor să nu se mai lase condus de conducători, păstori nedemni și cu rea credință și să urmeze cu toții pe șefii partidului social democrat.

Flueraș Ioan își arată mulțumirea față de numărul frumos care se găsește la această întrunire, pe deoparte, pe de altă parte este și mai fericit arătând că județul nostru pe lângă județul Cernăuți sunt cele mai pătrunse de ideile social democratice. Caută și explică cauzele cari au determinat pe cetățeni ca să accepte

și să se grupeze în jurul steagului social democrat. Aceste cauze sunt cultura sufletului și sărăcia trupului. Explică că popoarele apusene cari sunt mult mai culte decât noi, au acceptat ideile socialiste în masse, partidul social democrat a cucerit țări și va cuceri lumea întreagă.

Poporul muncitor fără deosebire de confesiune sau naționalitate trebuie să se grupeze într-o singură organizație, așa cum capitaliștii știu să se înțeleagă între olaltă la afacerile lor, când e vorba să sugă sângele proletarilor.

Partidele burgheze nu s-au interesat și nu se vor interesa de soarta poporului muncitor, care nu poate aștepta nimic de la acestea și trebuie să urmeze cu toții șeful cari conduc partidul socialist, care lucrează numai pentru binele poporului.

Așa de exemplu în discuția asupra legii pentru valorizarea produselor agricole grupul parlamentar social democrat și-a spus cuvântul, însă nu i-a luat nimeni în seamă. Se vede că legea nu-și aduce roadele dorite, guvernul s-a convins că legea este proastă și trebuie modificată. –

Observăm că dl. deputat Flueraș a vorbit cu multă rezervă, așa că poporul care (s-a) cam plictisit a început deja la începutul vorbirii sale a se împărștia.

Ayunarea s-a terminat pe la orele 13. –

Înainte de a se intra în programul întrunirii dl. Mastan Dumitru invită pe acei auditori cari au vreun necaz mare de tot să se adreseze dlui deputat Ioan Flueraș, care-i va servi. S-au ivit 2-3 oameni cari s-au adresat la dânsul.

Zalău la 2 octombrie 1931¹⁷.

Pe data de 31 octombrie 1931 are loc, la Zalău, Congresul județean al organizației P.N.Ț. din Sălaj. Au fost prezenți aproximativ 1.000 de delegați sătești și 60-70 intelectuali. De asemenea, au participat aproape toți membrii Comitetului județean.

Președintele de onoare al organizației, Gheorghe Pop a anunțat faptul că președintele executiv al organizației, Al. Aciu era bolnav și nu putea să participe. Așadar, el deschide lucrările congresului și rostește un discurs în care arată însemnătatea acestuia pentru zilele grele prin care trecea țara datorită crizei economice. Mulțumește celor prezenți pentru numărul mare în care se aflau, atât săteni, cât și intelectuali și propune de notar al congresului pe Ioan Sabo, după care a dat cuvântul lui Gheorghe Fodoreanu, vicepreședintele organizației județene. Acesta arată situația grea în care se găseau țărani datorită crizei economice, din cauza căreia a scăzut prețul produselor agricole, iar din vânzarea lor țărani nu reușeau să plătească nici măcar dobânzile pe care le aveau la bănci, în urma împrumuturilor contractate, ceea ce a dus la înglodarea lor în datorii. Face un apel către preoți și învățători, care deși se confruntau și ei cu aceleași probleme, în calitatea lor de lideri de opinie la sate, ar trebui să dea povețe și sfaturi țărănilor, deoarece

există pericolul ca ei să cadă în brațele propagandei extremiste și subversive. Aceste simptome erau deja vizibile în zona Jiboului și a centrelor industriale. El amintește, apoi, câteva din cauzele reducerii prețului cerealelor, care ar fi generată, în opinia sa, de dumpingul rusesc și consumația redusă a populației, în urma concedierilor masive a muncitorilor industriali. Constată că guvernul Iorga, care a făcut mari promisiuni în campania electorală, nu poate să facă față situației. În încheiere, revine și face un apel către preoți și învățători, îndemnându-i „să reia contactul de odinioară cu poporul, iar pe săteni să nu să lapede de cărările deja bătute, căci căile noi, nu știe unde conduc, și să se grupeze împreună cu conducătorii lor firești sub steagul P.N.Ț.”.

În continuare, a luat cuvântul Gavril Oșianu, avocat în Baia Mare, fost deputat de Sălaj, care subliniază că în Parlament și la comisii el s-a ocupat de problemele economico-financiare și bugetare ale țării și că în gazeta sa, *Glasul dreptății*, cât și cu diferite ocazii, la întruniri a arătat că guvernarea P.N.Ț. a redus treptat, treptat bugetul de la 40 de miliarde în anul 1928 la 32 miliarde în anul 1930. Amintește faptul că guvernările liberale și averescane au lăsat un gol de 18 miliarde în vistieria țării „neștiindu-și face socoteală și cheltuind peste venituri”. Prin curba de sacrificiu introdusă în anul 1930, el spune că s-au economisit mai multe miliarde la bugetul statului. A fost o măsură impopulară pe care guvernul și-a asumat-o, dar care era necesară pentru acoperirea deficitului bugetar. Acestei curbe de sacrificiu, afirmă el, s-au supus în primul rând parlamentarii. Astfel, prin măsurile luate de către guvernul Maniu s-a reușit reducerea acestui deficit de la 18 miliarde, cât era în anul 1928 la numai un singur miliard, recuperat și acesta prin încasările făcute, la venirea la putere a guvernului Iorga, în anul 1931¹⁸.

Referindu-se la situația agriculturii din Rusia, el spune că aceasta va sfârși prin totala sa etatizare, ceea ce s-a și întâmplat de fapt. De aceea, recomanda cooperarea agricolă, cu menținerea neștirbită a proprietății individuale, care constituia baza structurii noastre sociale. El dă, în acest sens, exemplul Occidentului și, în special cel al Danemarcei și Angliei, unde aceste operații au dus la bunăstarea populației.

A urmat la cuvânt Victor Deleu, deputat de Sălaj, care afirmă că erau vremuri grele și că vor veni altele și mai grele. Din această cauză, spune el, s-au adunat în congres, „să ne sfătuim, cum să le înfruntăm”. După ce face un scurt istoric al realizărilor primei guvernări național-țărăniște, el dă exemplul guvernărilor socialiste apusene care nu au reușit nici ele să stopeze criza economică mondială. Aceasta era o aluzie la faptul că mișcarea extremistă de stânga, datorită acestei perioade de criză, câștiga tot mai mulți aderenți și la noi în țară, în special în rândul muncitorilor industriali. Concluzia celor afirmate de Victor Deleu era că parti-

dele de stânga nu reprezentau o soluție viabilă pentru ieșirea din criză. El se întreabă retoric: „Ori socialiștii noștri ar fi mai norocoși și mai la culmea chemării decât cei mai inteligenți ai țărilor apusene?” și dădea soluția: „Mântuirea este numai în noi”. Îi îndeamnă pe cei prezenți să-și urmeze conducătorii lor firești grupați în jurul P.N.Ț.

În încheiere, Gheorghe Fodoreanu a dat citire unei telegrame adresate lui Iuliu Maniu, care demisionase din funcția de președinte și a moțiunii adoptate la congres. Iată textul telegrammei: „Organizația P.N.Ț. din Sălaj întrunită azi în 31 Oct. 1931 la reședința județului în congres Vă asigură de iubirea sa nețărmurită, de toată încrederea și tot devotamentul său și Vă roagă să reveniți în fruntea partidului. Prezența Dv. la postul suprem de conducere este o necesitate pentru partid și pentru țară cari în zilele critice de azi nu să pot lipsi de mintea Dv. luminată și mâna sigură, cu care le-ați condus destinele”. Și în moțiunea adoptată, organizația din Sălaj își exprima devotamentul față de conducerea P.N.Ț. și „în special față de fostul președinte al întregului partid Național-țărănesc Dr. IULIU MANIU și cu aclamații pline de stimă și încredere își exprimă dorința, să revină asupra demisiei sale, continuând a conduce partidul, ce nu se poate dispensa în aceste vremuri grele de înțelepciunea, autoritatea, calmul și prevederea lui și de înaltul său patriotism necontestat nici de adversarii săi”. Se cerea executarea programului P.N.Ț., completat în problemele economico-financiare în conformitate cu noile condiții generate de criza economică mondială. Prioritare erau, în opinia lor, ajutorarea țăranimii și a băncilor mici, „prin mijloace cinstite de păsuire, reduceri și crearea învoelii reciproce între debitori și creditorii”. De asemenea, se cerea o cât mai largă descentralizare și autonomie în administrația locală.

În privința guvernului Iorga se subliniază faptul că acesta din cauza alcătuirii sale nu avea nici o bază electorală, având o majoritate eterogenă, și era lipsit de orientare programatică. Soluția era, în opinia lor, demisia guvernului, restabilirea ordinii parlamentare constituționale în viața politică a partidelor, care trebuiau reîntronate în drepturile lor¹⁹.

Pe data de 3 decembrie 1931, Constantin Argețoiu, ministru de Interne în guvernul Ioaga, decide demiterea lui Dumitru Mastan din funcția de membru al Comisiei Interimare a orașului Zalău. În motivația deciziei se arată că ea a fost luată pe baza raportului prefectului județului Sălaj, care a arătat că Dumitru Mastan, socialist ca și convingere politică, „se dedea la acte de agitațiune și compromițătoare”. Decide înlocuirea lui cu Vasile Toth, industriaș se spune în decizie, dar de fapt era croitor. Decizia era transmisă prefectului județului Sălaj, prin telegrama din 3 decembrie 1931, care, la rândul lui, o aduce la cunoștință Primăriei orașului Zalău²⁰.

Vasile Toth depune jurământul pe data de 11 de-

cembrie 1931, în cadrul ședinței Comisiei Interimare a orașului Zalău²¹.

Deși participaseră pe liste comune la alegerile din anul 1931, Partidul Național Liberal declanșează, la fel ca PNT, începând cu data de 17 aprilie 1932, o vi-guroasă campanie de răsturnare a guvernului Iorga, a cărui cădere a fost grăbită de raportul consilierului tehnic Charles Rist, publicat la data de 26 mai 1932. În acest raport se făcea un aspru rechizitoriu asupra modului cum erau conduse finanțele României, tocmai ce reproșa guvernului și Victor Deleu în cadrul Congresului PNT de la Zalău. Charles Rist recomanda guvernului român să ceară concursul tehnic al Societății Națiunilor în vederea realizării unei reforme financiare sănătoase. Țara noastră se găsea în imposibilitatea de a-și plăti datoriile externe.

În fața acestei situații, și lipsit de o bază de masă, guvernul Iorga demisionează pe data de 31 mai 1932. Peste câteva zile, la data de 6 iunie regele Carol al II-lea l-a însărcinat cu formarea unui nou guvern de uniune națională pe Alexandru Vaida-Voevod, cu scopul de a organiza alegeri parlamentare. Fiind refuzat de către toți șefii de partide, Vaida-Voevod alcătuiește lista guvernului și depune jurământul, în seara aceleiași zile. El obține din partea regelui decretul-lege de desființare a Parlamentului și fixează noile alegeri pentru zilele de 17 iulie pentru Adunarea Deputaților, și 20-26 iulie pentru Senat²².

Pe data de 15 iunie 1932, prefectul județului Sălaj trimite ministrului de Interne următoarea telegramă: „În interesul unei bune administrații a gospodăririi orașului Zalău, rugăm înlocuirea actualei Comisiuni interimare, propunând numirea unei noi Comisiuni interimare compusă din dnii Ioan Mango ca președinte, Remus Roșca, Ioan Oncoș, Vasile Toth, Dr. Szabó Alexandru, Dr. Szercsányi Adalbert și Matisas Ștefan ca membri”²³.

A doua zi, ministrul de Interne trimite o telegramă Prefecturii județului Sălaj, prin care este anunțată că prin decizia ministerială nr. 11498 din 16 iunie 1932 a fost numită o nouă comisie interimară a orașului Zalău, așa cum ceruse cu o zi înainte prefectul județului, Gheorghe Pop de Oarța. De asemenea, prefectul era rugat să ia măsuri pentru instalarea oficială a comisiei și depunerea jurământului de către noii membri.

Pe data de 17 iunie 1931, prefectul județului Sălaj îi înștiințează pe noii membri ai Comisiei Interimare a orașului Zalău în legătură cu decizia ministerială și îi invită la sediul Primăriei Zalău chiar a doua zi, 18 iunie, ora 10, pentru a depune jurământul și instalarea în funcția în care au fost numiți. De asemenea, înștiințează Primăria orașului Zalău, rugându-i să ia măsuri pentru convocarea membrilor vechii comisii interimare „pentru îndeplinirea formalităților de predare”.

De aici aflăm și profesia noilor membri: Ioan Mango, fostul revizor școlar al județului Sălaj (inspector

general) în perioada 1919-1930, era pensionar, Ioan Oncoș era funar, Vasile Tóth era croitor, Dr. Szabó Alexandru și Dr. Szmercsányi Adalbert erau avocați, iar Mathyás Ștefan era agricultor²⁴.

După cum se poate observa, cei doi intelectuali de marcă a Sălajului interbelic, Ioan Mango și Leontin Ghergariu, au fost prinși în acest carusel politic, în care fiecare partid care ajungea la putere încerca să-și impună oamenii în administrația locală. Pentru guvernul Iorga a fost o lovitură de bumerang, deoarece Ioan Mango a fost ales în mod democratic în 1930 și l-au demis în septembrie 1931. Ajuns din nou la putere, PNT consideră că a fost nedreptățit și desființează comisiile interimare iorghiste.

La alegerile parlamentare din vara anului 1932, în județul Sălaj, P.N.Ț. a obținut o strălucită victorie. La Cameră, a obținut 23.218 voturi, fiind urmat la mare distanță de către Partidul Maghiar cu 13.821 voturi și de către social democrați cu 6.931 (față de 13.241 cât obținuseră cu doar un an înainte). Interesant este faptul că unele partide foloseau semne electorale asemănătoare cu cele ale P.N.Ț. sau ale maghiarilor, obținând astfel un număr mare de voturi, prin inducerea în eroare a votanților. Astfel, la aceste alegeri, pe locul 4, în Sălaj, s-a clasat partidul lui N. Lupu (lupiștii), desprins din P.N.Ț, dar care folosea același semn electoral, obținând 4.955 voturi. La fel și Partidul Agrar al lui Octavian Goga, care imita tot semnul P.N.Ț., a obținut 1853 de voturi, iar Partidul Conservator, care imita semnul electoral al maghiarilor și a obținut 727 voturi. P.N.L. a obținut la Sălaj doar 2.746 voturi, clăsându-se abia pe locul 6, după gruparea fostului guvern Iorga-Argetoianu, care a obținut 3.141 voturi (față de 11.308 cu un an înainte când se aflau la guvernare)²⁵.

La Senat, unde votau doar persoanele peste 40 de ani, alegerile au avut loc pe data de 20 iulie 1932. În Sălaj a câștigat detașat lista P.N.Ț. cu 14.956 voturi, fiind urmată la mare distanță de cea maghiară cu 7.228 voturi și lista lupiștilor cu 2.312 voturi. Lista liberală a obținut doar 1.494 voturi, iar cea a fostului guvern Iorga 1.321 voturi. La secția de votare din Zalău s-au obținut următoarele rezultate: numărul alegătorilor – 2458; numărul voturilor exprimate – 1545; numărul voturilor nule – 2; numărul voturilor anulate – 14; lista nr. 1 „Țărănistă” – Dr. Lupu – 130; lista nr. 2 „Uniunea Națională” – Iorga – 231; lista nr. 3 – „Liberalii” – Duca – 13; lista nr. 4 „Social-Democrată” – 234; lista nr. 5 „Național-țărănistă” – 394; lista nr. 6 „Maghiară” – 540²⁶.

În urma desfășurării alegerilor au primit mandatul de deputați de Sălaj următorii fruntași politici: Victor Deleu, Al. Aciu, Iuliu Coroianu, Gheorghe Fodoreanu și Ionel Pop, toți de la P.N.Ț și I. Jósika de la Partidul Maghiar. Iuliu Maniu, care a candidat primul pe această listă a câștigat un mandat de deputat și la județul Alba. A optat pentru acesta din urmă și a lăsat

locul lui unui sălăjean.

La Senat au primit mandatul național-țărăniștii, Aurel Ghilea, protopop greco-catolic al Zalăului în urma morții lui Traian Truțașiu și Gheorghe Văleanu, avocat în Carei. La alegerile pentru consiliile comunale din data de 24 iulie 1932 a câștigat tot candidatul P.N.Ț., Vasile Oros, care a primit astfel mandatul de senator²⁷. Așadar, în urma acestor alegeri organizația județeană a P.N.Ț. din Sălaj trimitea în Parlamentul României nu mai puțin de opt reprezentanți.

2. Administrație publică locală

La arhivele din Zalău am descoperit câteva dosare din care transpar problemele cu care s-a confruntat urbea de sub Meseș în perioada supusă studiului nostru, o perioadă marcată de marea criză economică, între anii 1929-1933, care a afectat întregul mapamond.

Din cuprinsul procesului verbal al Consiliului Comunal (Local) Zalău din 13 ianuarie 1931 aflăm componența consiliului. Primar era Ioan Mango, iar ajutor de primar era Solymos Carol. Din Delegația Consiliului Local făceau parte consilierii Solymos Carol, preot-profesor Remus Roșca, Anton Hochteil și Dumitru Mastan. Consilierii aleși erau următorii: Solymos Carol, Andrei Gazda, Remus Roșca, Nagy Alexandru, Diószegi Alexandru, Ioan Oncoș, Dr. Szmercsányi Adalbert, Marian Gligore, Eder Géza, Nagy Iosif, Dumitru Mastan, Tulogdi Samoilă, Székely Alexandru, Ecsedi Ladislau, Porcsalmi Iosif, Takács Iosif, Kádár Géza, Coriolan Simu.

Consilieri de drept: Gheorghe Pop de Oarța, Samoilă Vegh, Leontin Ghergariu, Ioan Gozman, Liviu Truțașiu, Josza Vincentiu.

La ședința din 13 ianuarie 1931 au asistat Iosif Almași, secretarul general al Primăriei, Dr. Augustin Pinteș prim-jurist consult la Primăria Zalău și Gheorghe Balassy, șeful Serviciului Tehnic din cadrul primăriei.

După ce se citește și se aprobă procesul verbal al ședinței din 9 decembrie 1930 se trece la ordinea de zi.

Primele două puncte de pe ordinea de zi ale Consiliului erau controlarea Cassei comunale, adică bilanțul financiar și cel al Uzinei Electrice, care aparținea primăriei și era controlată lunar de către consilieri. Din cadrul proceselor verbale înaintate în cadrul ședințelor de Consiliu rezultă că nu au existat nereguli nici în privința sumelor și nici a actelor justificabile.

Fiindcă ne găseam într-o profundă criză economică mondială, era și normal ca problemele de ordin social să primeze în cadrul ședințelor de consiliu. Astfel, și în cadrul ședinței din 13 ianuarie 1931 au fost dezbătute mai multe probleme sociale. Văduva lui Nicolae Pigai cerea ștergerea taxelor și impozitelor, pe motiv că nu are nici un venit. Consiliul hotărăște ștergerea taxelor comunale restante pe anii 1927-1930, în valoare de 960 lei. De asemenea, văduvei Iosif Rényi i

se șterg taxele pe perioada 1925-1930, în valoare de 3.570 lei și văduvei Unterberger Martin, tot pe motiv de sărăcie i se șterg taxele după localul de prăvălie ținut în chirie, pe anii 1925-1930, în valoare de 3.716 lei. Un alt chiriaș, Körtesi Adalbert cere ștergerea taxelor, pe motiv că „pentru toți chiriașii orașului au fost aprobate în parte ștergerea taxelor comunale pe anul 1930”. Se aprobă ștergerea taxei pe anul 1930 „în favoarea petentului după cârciumă ținută în chirie”, în valoare de 6.375 lei.

Batalionul 7 Vânători de Munte din Zalău cerea ștergerea taxei pentru pompieri, „vând în vedere că pichetul de incendiu al acestui Batalion a adus orașului servicii prețioase, dând tot concursul pompierilor”. Cererea a fost aprobată în unanimitate de către consilieri, batalionului fiindu-i șterse taxele de pompieri pentru anii 1925-1930, în valoare de 3.054 lei, „urmând ca pentru viitor Batalionul 7 Vânători de Munte din localitate să nu fie impus nici odată cu taxa de pompieri”.

O altă problemă abordată în cadrul ședinței de consiliu a fost cea a unificării taxelor curentului electric pe anul 1931. Consiliul însărcinează Delegația Permanentă ca împreună cu consilierii Nagy Alexandru, Ioan Oncoș și Iosif Porcsalmi să studieze problema și să înainteze propunerea Consiliului. Ajutorul de primar, Solymos Carol este însărcinat cu executarea acestei hotărâri.

Constatând că au fost dezbătute toate problemele de pe ordinea de zi, primarul Ioan Mango declară închise lucrările ședinței Consiliului Comunal Zalău, la ora 18. Începute la ora 16, lucrările au durat două ore²⁸.

Următoarea ședință de consiliu a avut loc pe data de 13 februarie 1931, în cadrul căreia a fost reluată discuția privind unificarea prețului curentului electric. Comisia înființată pentru a studia problema, raportează că în baza constatărilor, propune ca la momentul respectiv să fie menținut sistemul în vigoare, fără a se face unificarea. Luând cuvântul, consilierul Nagy Alexandru cere, la rândul lui, menținerea categoriilor de taxare aflate în vigoare, „considerând că prin curba de sacrificiu funcționarilor publici au suferit o lovitură mare”. Este vorba de curba de sacrificiu impusă de guvern, prin care se reduceau salariile funcționarilor publici, adică la bugetari, la fel ca în anul 2012, datorită crizei economice mondiale. Pe de altă parte, consilierul Josza Vincențiu, arătând situația grea a comercianților și meseriașilor, cere unificarea prețurilor la curentul electric. În aceste condiții, consilierii Dr. Szmercsányi Adalbert și Dr. Andrei Gazda, „având în vedere situația funcționarilor și criza generală”, propun întregirea comisiei și studierea mai aprofundată a acestei probleme. Astfel, Consiliul hotărăște amânarea problemei și întregirea comisiei cu consilierii Oder Géza, Josza Vincențiu și Dr. Szmercsányi Adalbert.

Primarul Ioan Mango prezintă un raport Serviciului tehnic al Primăriei asupra înființării unei mori de făină și a unei fabrici de presat ulei. Moara a fost propusă a fi instalată în edificiul morii arse, proprietatea Primăriei, fiind cumpărată pentru instalarea Uzinei Electrice noi. Serviciul tehnic este de părere că moara de făină putea fi amplasată într-o aripă a edificiului cumpărat de către Primărie, care fusese folosit în trecut ca magazie de cereale. Spațiul era suficient pentru instalarea morii de făină și pentru localuri de birou. Costul reparării imobilului a fost calculat la 120.000 lei. Mașinile necesare pentru instalarea unei mori cu care se putea lucra ca moară cu vamă și se puteau satisface toate cerințele locuitorilor orașului, precum și mașinile necesare pentru instalarea unei fabrici de ulei erau cuprinse într-un referat anexat la raport. În ceea ce privește procurarea sau construcția acestor mașini și aparaturii necesare, serviciul tehnic a făcut studii și s-a interesat în mai multe direcții din care a rezultat că având în vedere criza economică mondială era mai rentabil ca utilajele să fie achiziționate de la alte mori care și-au sistat activitatea. Erau mașini aproape noi și la un preț foarte redus, față de cele noi. Costul achiziției mașinilor necesare era calculat la suma de 600-700.000 lei. De asemenea, șeful serviciului tehnic, Balassy Gheorghe sublinia că moara ar funcționa cel mai avantajos cu forța motrice electrică. Funcționarea morii și a fabricii de ulei, în plină funcțiune, necesita o putere de forță de 50-55 P.C. efectiv. Era necesară procurarea unui motor electric pentru curent continuu de 440 volți și cu o putere efectivă de 30-40 kilowați. Costul motorului electric era de aproximativ 120.000 lei. „În ce privește funcționarea economică astăzi a morii – spune șeful serviciului tehnic – am (sic!) interesat în mai multe locuri, dar până în prezent n-am putut ajunge la obținerea datelor necesare ca să putem înainta un proiect detaliat în ce privește chestia economică astăzi unei asemenea mori”.

Având în vedere importanța economică pentru orașul Zalău a acestor obiective, Consiliul Comunal hotărăște înființarea unei comisii care să studieze în cel mai mic detaliu problema. În comisie au fost desemnați să facă parte consilierii Dumitru Mastan, Porcsalmi Iosif și Dr. Szmercsányi Adalbert, care aveau obligația de a prezenta rezultatul studiului în cadrul Consiliului²⁹.

La vremea respectivă, în orașul Zalău nu existau blocuri, ci numai case. În acest context, un rol deosebit în cadrul profesiilor liberale îl aveau hornarii. În cadrul ședinței de consiliu amintită mai sus a fost discutată și o plângere înaintată Primăriei împotriva lui Vasile Penyigei, „maestru hornar”. În raportul înaintat Consiliului Comunal se arată că acesta „nu a satisfăcut obligației” prevăzută în lege și constată că purtarea lui „arată o neglijență și lipsă de disciplină inadmisibilă, care periclitează siguranța averii cetățenilor orașului”.

Se hotărăște licențierea hornarului și, „după ce hotărârea Consiliului se va ridica la valoare de drept” să fie publicat anunț de concurs pentru concesionarea hornăritului „în circumscripția din chestiune”³⁰. Așadar, erau mai mulți hornari, organizați pe circumscripții, pe care le concesionau și care aveau reguli foarte stricte. La curățarea și aprinderea hornurilor trebuiau să participe și pompierii, până la stingerea focului, ei fiind plătiți cu ziua de către hornari.

Un alt punct de pe ordinea de zi l-a reprezentat cererea chiriașilor Szigyártó și Buna pentru reducerea chiriei localului Transilvania și ștergerea impozitului pe chiria plătită. Iată ce se afirma în respectiva cerere:

„Onorat Consiliu Orășenesc,

Subsemnații ne adresăm către Onor. Consiliu cu prezenta cerere rugând stăruitor, ca impozitul statorit după chiria ce plătim să ne fie șters din următoarele motive:

1). De la chiriașii orașului până-n prezent nici odată nu s-a încasat astfel de impozite, care dovedește și aceea, că de 16 luni de când durează arenda – în care timp nimeni nu a plătit astfel de impozit și nici măcar nu a fost prescris pentru a se putea cunoaște suma – și a ști omul ce are de făcut, iar acum în cea mai grea criză ni-se pretinde plata imediată a acelor sume de bani.

2). Rugăm a lua cunoștință Onor. Consiliu că la luarea în arenda a localului n-a fost nici așa zisă taxă de brevet, care în acest an face 16.000 Lei, iar pe anul viitor este statorită la 32.000 Lei.

3). În condițiunile de arendarea localului figurează numai acea obligațiune, că localul nu se poate folosi decât pentru cafenea și restaurant, dar cea că în caz că nu primim brevet de băuturi nu s-a cumpănit, iar nouă procurarea acestuia ni-a costat 30.000 Lei

4). Rugăm a se lua în considerare și aceea, că atunci când am luat în arenda localul, timpurile erau de o mie de ori mai favorabile din punct de vedere comercial, decât azi, cea ce dovedește aceasta este arendările făcute de atunci (cele orășenești și private) făcute cu 50% mai efitin (de ex: cel arendat lui Serai Miklós) sau care nici nu s-a putut arenda (Kiss Ernő).

5). Rugăm a mai lua în considerare contractul nostru din punct de vedere de drept, ale cărui puncte grele tot numai față de noi, iar față de oraș nu-l însărcinează cu nici o despăgubire cu toate că pe noi ne urmăresc cu respectarea punctelor din contract în caz de moarte, deoarece este obligatoriu față de soție.

6). Rugăm a lua la cunoștință că semnarea unui astfel de contract ne-a fost impusă pentru faptul că în caz contrar, pierdem vadiul (vadul comercial – n.n.) de 20.000 lei.

7). Știm că Onor. Consiliu se va întreba atunci, că de ce am promis atât de multă chirie? Pentru clarificarea faptului și aceasta o expunem: Licitanții concurenți s-au declarat că în caz de vor lua în arenda localul, nu vor prelua mobilierul de la Buna Alexan-

dru, care atunci avea datorii egale cu mobilierul. Deci era un om disperat, care timp de 10 ani a lucrat neobosit spre mulțumirea generală – și care eventual ar fi ajuns în stradă. Astfel a fost necesar a promite ori cât de mare sumă, în speranța unor timpuri mai bune, care durere a devenit mai rele.

8). Totodată cu onoare rugăm pe Onor. Consiliu a ne reduce și chiria cu cel puțin 40% (ceia ce a făcut și comuna Tășnad arendașului cafenelei comunale Ruff Iacob din 160.000 Lei i-a redus 60.000 Lei), pentru ca să putem menține acest local în mod corespunzător.

9). În caz, că cererile de mai sus nu ni se vor satisface în total, rugăm Onor. Consiliu Orășenesc a considera prezenta cerere ca abdicere de arenda în termenul de 3 luni.

În speranță totuși, că cererea noastră justă ne va fi satisfăcută, Vă rugăm să primiți asigurarea stimei noastre.

Zalău, la 22 Decembrie 1930

Arendații localului «Transilvania» Szigyártó și Buna³¹.

Prim juristul consult al Primăriei, Augustin Pinteza prezintă un raport în care se subliniază faptul că localul s-a dat în chirie prin licitație publică, iar în condițiile de licitație au fost fixate condițiile, ca urmare nu puteau cere schimbarea condițiilor de chirie. Negăsind nici un text de lege pe baza căruia să se poată reduce chiria, Augustin Pinteza propune respingerea cererii. Consiliul Comunal „pe a sa răspundere materială poate să facă ce va crede, însă bază legală, nu este”, spune Augustin Pinteza.

Urmează o dezbatere amănunțită, la care au luat parte consilierii Andrei Gazda, Leontin Ghergariu și Ludovic Ecsedi. Fiecare a accentuat faptul că deși cererea nu avea motiv legal în ceea ce privește valabilitatea contractului și obligația chiriașilor de a plăti impozitul de stat, totuși trebuiau luate în considerare „relațiile actuale”, respectiv criza economică. Consiliul admite, în parte, cererea și reduce obligațiile chiriașilor pe anul 1931 cu suma de 65.700 lei, ceea ce însemna 30% din chiria de bază. În ceea ce privește executarea hotărârii, consiliul stipulează ca o condiție specială că hotărârea se va înainta atât administrației județene, cât și Directoratului Regional din Cluj și nu va deveni executorie „decât după aprobarea pronunțată a acestor foruri superioare”.

În motivarea hotărârii consiliului se subliniază că a luat în considerare faptul că chiria localului era mare, în comparație cu alte localuri din Zalău și că după data închirierii, sarcinile chiriașilor au crescut, „iar circulația lor de mărfuri a decăzut într-o măsură foarte considerabilă”. Se accentuează, însă, că acest caz era unul de excepție și nu putea fi privit ca un precedent: „Falimentul chiriașilor acestora, ce s-ar putea întâmpla foarte ușor în aceste zile de grele încercări economice, ar fi o pagubă mare pentru oraș”³².

În ședința Consiliului Local din 17 martie 1931 se revine asupra problemei unificării taxelor la energia electrică. Comisia întregită de consilieri, în frunte cu primarul Ioan Mango, care a studiat problema, vine cu o soluție de compromis: de la 1 ianuarie la 30 iunie 1931 se păstrau categoriile și „condițiunile vechi”, iar de la 1 iulie la 31 decembrie 1931 se sistau categoriile între consumatori și toți consumatorii, indiferent de ocupația lor, erau obligați să plătească 1,70 lei pe HW. Existau și câteva excepții: „prețul curentului întrebunțat la motoare și consumația funcționarilor și pensionarilor orașului, la care rămân în vigoare prețurile actuale”.

Iată și motivarea comisiei: „Comisiunea a cercetat înainte de toate: dacă nu s-ar putea da reduceri în favorul comercianților și proprietarilor de restaurante fără să fie încărcăți funcționarii. A constatat însă din bugetul uzinei, precum și din cercetarea relațiilor că astfel de reduceri nu s-ar putea da decât în sarcina uzinei. Rentabilitatea uzinei trebuie însă susținută mai ales acum, când uzina a luat asuprași sarcini prin cumpărarea motorului Diesel și a generatorului”. Comisia crede că a reușit să găsească o cale de mijloc „având în vedere că Consiliul orașenesc trebuie să se îngrijească în mod egal despre toți cetățenii orașului”. Propunerea era făcută doar pentru anul 1931 „având în vedere că prin unele împrejurări neprevăzute (sistarea impozitului de sacrificiu, rentabilitatea motorului nou comandat) se va putea ivi o situație de tot nouă”. Soluția propusă de comisia întregită a fost acceptată și votată de către Consiliul local al orașului Zalău³³.

O ultimă hotărâre adoptată în cadrul ședinței din 17 martie 1931 a fost o Ordonanță privind stârpirea omizilor, care avea următorul text: „Art. 1. – Toți locuitorii din cuprinsul acestei comune, sunt obligați ca îndată să procedă la curățirea pomilor atât în cuprinsul grădinilor și al curților, cât și din livezile din câmp, de omizi, larve și cuiburi de omizi, astfel că până la data de 31 Aprilie aceste operațiuni să fie complet terminate.

Crăcile și larvele culese se vor arde de îndată în locuri cât mai îndepărtate spre a feri gospodăriile și livezile de incendii.

Art. II – Toți locuitorii din cuprinsul acestei comune sunt obligați să procedă de îndată la stârpirea și la arderea măcăcinilor de pe locurile de cultură și a hățșurilor de pe hotare, astfel că această operațiune să fie terminată cel târziu până la 15 Mai.

Art. III. – Cei cari nu se vor supune acestor dispozițiuni vor fi amendați potrivit art. 107 din legea pentru organizarea administrațiunii locale cu amendă până la 500 Lei, iar livezile și locurile se vor curăța pe contul lor de către administrația comunală prin echipe de lucrători formate în acest scop și vor fi dați în debit în ziua de 1 Maiu, ceea ce nu și-au curățit livezile de omizi și în ziua de 1 Iunie cei ce nu și-au curățit ogoarele de măcăcinișuri, spre a fi urmăriți și

încasați de îndată cu o sumă proporțională cu întinderea livezilor și locurilor de cultură curățite.

Serviciul Administrativ a orașului Zalău va executa prezenta hotărâre”. Semnează Ioan Mango, primarul orașului Zalău³⁴.

Sunt doar câteva aspecte descoperite de noi în dosarele de arhivă, dar credem că ele surprind problemele esențiale cu care se confrunta Zalăul și ne oferă o radiografie a epocii.

În concluzie, credem că problemele politice și administrative cu care s-a confruntat Zalăul în perioada supusă studiului nostru, respectiv anii 1930-1932, fac parte dintr-un scenariu mai larg al vieții politice din cadrul României interbelice și ele au fost marcate de marea criză economică, care a afectat întregul mapamond. Cunoașterea problemelor cu care s-a confruntat orașul Zalău și activitatea personalităților care l-au condus, precum Ioan Mango și Leontin Ghergariu, poate constitui un model și pentru generația noastră.

Note:

1. *Gazeta de Duminecă* (Șimleu Silvaniei), nr. 12, 23 martie 1930.
2. Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 153-154 și 164-165.
3. *Gazeta de Duminecă*, nr. 19, 10 mai 1931.
4. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj (în continuare S.J.A.N. Sălaj), fond Prefectura județului Sălaj - administrative, dosar 564/1931.
5. Idem, dosar 553/1931, f. 2.
6. Idem, dosar 588/1931.
7. Idem, dosar 643/1931.
8. Idem, dosar 1.062/1931.
9. Idem, dosar 1.142/1931.
10. Idem, dosar 1.130/1931.
11. I. Scurtu, *op. cit.* p. 167.
12. Marin Pop, *Viață politică în nord-vestul României (1869-1948). Partidul Național Român și Național Țărănesc din Sălaj*, Ed. Argonaut, Ed. Porolissum, 2007, pp. 143, 332.
13. S.J.A.N. Sălaj, fond Prefectura județului Sălaj - administrative, dosar 1566/1931, f. 5.
14. *Ibidem*, f. 2.
15. *Ibidem*, f. 3.
16. *Ibidem*, ff. 13-14.
17. S.J.A.N. Sălaj, fond Prefectura județului Sălaj - administrative, dosar 1.657/1931, f. 2.
18. *Gazeta de Duminecă*, nr. 44-45, 8 noiembrie 1931, p. 1.
19. *Ibidem*, p. 2.
20. S.J.A.N. Sălaj, fond Prefectura județului Sălaj - administrative, dosar 1.566/1931, ff., 15-16.
21. *Ibidem*, f. 19.
22. I. Scurtu, *op. cit.*, pp. 170-172.
23. S.J.A.N. Sălaj, fond Prefectura județului Sălaj - administrative, dosar 1.566/1931, f. 20.
24. *Ibidem*, f. 22.
25. *Gazeta de Duminecă*, nr. 30, 24 iulie 1932.
26. *Ibidem*.
27. Idem, nr. 31, 31 iulie 1932.
28. S.J.A.N. Sălaj, fond Prefectura județului Sălaj - administrative, dosar 462/1931, ff. 3-5.
29. *Ibidem*, ff. 10-11.
30. *Ibidem*, ff. 11-12.
31. *Ibidem*, ff. 12-13.
32. *Ibidem*, f. 14.
33. *Ibidem*, ff. 19-20.
34. *Ibidem*, ff. 20-21.

Protopopul Liviu Trufașiu (1902-1992) – o flacără ce luminează și astăzi Altarul Bisericii Române Unite cu Roma

Ioan LUPA CRIȘAN

Face parte dintre slujitorii Bisericii noastre care au suferit mult pentru credință în perioada de sfârșit a Imperiului Austro-Ungar, până în 1918 și în perioada administrației hortiste asupra teritoriului răpit României prin Dictatul de la Viena (1940-1944), între anii 1948-1952 și, putem spune, până la moarte (1992). Iată, o jumătate de veac!

Este necesar să amintesc câteva date biografice din viața lui. S-a născut la 8 iulie 1902, în satul Valcăul de Sus, județul Sălaj, în familia preotului Ioan Trufașiu și a Emiliei Sabou, având șapte copii: Salustia, Virgil, Liviu, Ioan, Octavian, Victor și Elvira. Școala primară a făcut-o la Carei, Șimleu Silvaniei și Beiuș, unde se afla la intrarea armatei române, în Sâmbăta Mare 1919. Clasele VII-VIII le urmează la Satu Mare. La Gherla urmează Academia Teologică (1921-1925). La 1 noiembrie 1925 a fost numit catehet și secretar al Gimnaziului de Stat Zalău, iar în 1926, administrator al internatului Zalău. Între 1922-1925, însoțindu-l pe P. Sf. Sa Dr. Iuliu Hossu în vizite pastorale în aproape întreg Sălajul, în Șomcuta și Ileanda Mare, are ocazia fericită de a deprinde rânduiețile bisericesti în cele mai sensibile și profunde aspecte ale acestora, practica de zi cu zi, ceea ce vor prima în munca viitorului preot și protopop. Se fac deplasări la Bixad și Moisei-ul Maramureșului, apoi la sfințirea bisericilor Cehăluț și Blaja, Pirhișieni și Sălăjeni. În 1929, luna iulie, este chemat și participă la înmormântarea, la Bădăcin, a mamei lui Iuliu Maniu, însoțind în sobor pe Înalt P. Sf. Sa Episcopul Iuliu Hossu, în prezența

miniștrilor din Guvernul P.N.Ț.

Se căsătorește în 2 ianuarie 1930 cu Emilia Marton, învățătoare. În 17 aprilie 1930, Joia Mare, a fost hirotonisit preot greco-catolic de către Episcopul – denumit peste ani – cardinalul Iuliu Hossu. Din 1931 până în 1936 a fost administratorul Parohiei Vârșolț, fiind catehet profesor de religie la Zalău.

În anul 1936 a fost numit preot II la Parohia greco-catolică II Zalău, iar în 25 octombrie 1940 a devenit preot I și protopop al Zalăului. Familia Trufașiu a avut trei băieți, doi sunt înmormântați la Zalău, iar domnul Liviu Trufașiu, fiul cel mic, botezat de P. S. Episcopul Ioan Suci, aici, în Zalău, însoțit de soția Domniei sale, Doamna Aurelia, se află printre noi¹.

Norii grei, amenințători cu sabia, se apropiau și de cerul și de pământul Transilvaniei, de românii din județele cedate prin Arbitrajul de la Viena (30 august 1940). Imediat după ocuparea localităților au început expulzările populației românești, arestările, bătăile și chinurile cele mai groaznice, înscenări; cum a fost cazul militarului maghiar care s-a sinucis în Zalău, declarat erou pentru că l-au „ucis” românii. Pentru aceasta au fost arestate, în 12 septembrie 1940, 15 persoane, care în timpul detenției de 10 zile au fost bătute și torturate, printre ele aflându-se și Protopopul Trufașiu.

„- Dumneata n-ai nimic de spus? a fost întrebat Pr. Trufașiu de anchetatori.

- Le-am spus credincioșilor să se împace cu providența divină în ce privește cedarea celor 11 județe.

- Dumneata de când am venit aici vorbești mereu împotriva noastră...

Preotul Liviu Trufașiu în tinerețe

- Unde am vorbit? Cu cine? Doar de când ați venit eu sunt tot la închisoare... eu am un revolver pe care nu îl puteți lua: amvonul”².

La începutul lunii octombrie 1940, comandantul militar al Zalăului trimite ordinul Prefecturii prin care ordonă să se pună steagul ocupantului pe turnurile Catedralei greco-catolice din Zalău. Răspuns: „Steagul n-a fost ridicat”.

La margine de Zalău (Brădet) sunt împușcați în ziua de 9 septembrie 1940: Vicaș Grigore, Vicaș Alexandru, Vicaș Gafia Sofia (găsită moartă, în mijlocul casei, cu fetița Cornelia, de șapte-opt luni, la sân, sugând), Prunea Marieta (însărcinată în luna a noua, omorâtă în stil barbar asiatic), Sălăjean Gheorghe. Preotului Trufașiu îi este interzis să facă serviciul religios, dar se deplasează la cimitir și își face datoria.

În deplasările pe care le-a făcut la Zalău, în mod frecvent după 1965, Protopopul Trufașiu cerceta cimitirele, făcea observațiile ce se impuneau și le înainta primăriei,

revenind după o perioadă pentru a vedea eficiența observațiilor sale. În arhiva primăriei se află documente care atestă cele de mai sus. „Nu cunoaștem mormintele eroilor, ca să sărutăm glia ce acoperă trupurile lor”, scrie Protopopul în scrierile sale. „De ce domnește aceeași nepăsare?” arată o altă scrisoare din 22 decembrie 1977 adresată Consiliului Județean Sălaj. În august 1979 scrie din nou la Zalău, aceleași observații și critici la adresa autorităților în privința îngrijirii mormintelor eroilor.

„La sfârșitul lunii septembrie 1940 a murit mama învățătorului-director din Ortelec, pentru oficierea prohodului mi-a trebuit autorizație de la primăria orașului. Au urmat masacrele de la Ip, Cerâșu și Nușfalău. Era interzisă folosirea graiului românesc până și pe stradă! Mii de români sunt scoși din casele lor și obligați să se refugieze peste granița vremelnică numai cu hainele de pe ei”. Protopopul Trușașiu nu stă ascuns, ci aleargă la noile autorități și protestează, profitând de faptul că știa la perfecție limba maghiară. Este amenințat în nenumărate rânduri, dar se dovedește a fi neînfricat, sesizează fărâdelegile comisiei italo-germane prin „curieri” numai de el știuți.

Căsătoria

Alături de episcopul greco-catolic Iuliu Hossu

Protestează împotriva desființării școlilor românești, a epurării instituțiilor statului de funcționarii români, a generalizării învățământului în limba maghiară începând cu clasa I și maghiarizării forțate a numelor de familie. Cere restituirea școlilor confesionale, dar este refuzat. Până în 1944, numărul școlilor cu secție română a scăzut cu peste 200³. Șirul protestelor continuă. Protopopul se prezintă la Inspectoratul Școlar și declară în public: „Dacă vreți să vă înmulțiți neamul, dispuneți femeilor maghiare să facă mai mulți copii”. În cei patru ani de ocupație au fost maghiarizați mai mulți români decât în perioada 1867-1918⁴. Maghiarizarea numelor românilor se face pe „bandă rulantă” în școli, la serviciile de stare civilă, în armată etc. Bietul român se naște maghiar, trăiește maghiar și moare maghiar. Și asta până târziu în 1966, când în secuime, la recensământ, prin metode „specifice”, au maghiarizat în masă. Chiar și astăzi – aceasta o spun eu, autorul acestor rânduri – reprezentanți ai maghiarizării au pretenția ca românii să învețe limba lor, a unei minorități, ceea ce nu se mai întâmplă într-o țară din Europa. Și-apoi se impune clarificarea unei probleme: procentajul numărului locuitorilor diferitelor etnii din România. Cu

excepția celui al rromilor, s-ar putea să avem surprize de proporții.

În arhiva familiei protopopului, pe baza unor studii făcute în urma cercetării la fața locului, găsim mereu afirmată ideea că „faptele care se petrec în Ardeal și îndeosebi în secuime dovedesc că acolo există o națiune asuprită și împiedicată în dezvoltarea sa culturală, și, de necrezut, această națiune este cea română”⁵.

Revenim pe firul evenimentelor din perioada 1940-1944. În ziua de 4 octombrie 1940, preotului Ioan Trușașiu din Acăș i se pune în vedere să părăsească țara împreună cu familia. Fiul, protopopul, figurează și el pe lista expulzaților din Sălaj. Localnicii maghiari influenți pe lângă autoritățile de ocupație caută orice prilej de prigonire trușească și sufletească pentru a-l determina să plece, să se refugieze, să lase Catedrala greco-catolică fără păstor. În oraș sunt arestați și expulzați: preotul Remus Roșca, Iulian Domșa, avocat, văduva Ioana Fărcaș, Dr. Ioan Iuga, avocat, Grigore Avram, avocat, Ioan Lungu, pensionar, Țolca Pompei, profesor, George Ionescu, agronom, Felician Toduț, funcționar. „Pe mine nu m-au găsit acasă”, spune Protopopul. Din Protopopiatal greco-catolic Zalău au fost expulzați preoții: Victor

Achim, Recea, Alexandru Cadar, Crasna, Victor Cristea, Horoatu Crasnei, Gavril Pop, Cățălușa, Valentin Sima, Vârșoț. Protopopul Trufașiu „se plimbă” pe itinerariul Zalău, Oradea, Ciucea, Buciumi, Zalău, Cehu Silvaniei... Nu voia să părăsească Zalăul, biserica sa, credincioșii rămași în bătaia vânturilor. Din 2500 de greco-catolici din Zalău n-au rămas decât abia 500. Lucrurile, sub noua administrație, se mai limpezesc. Protopopul își reia activitatea cu și mai mare voință de a nu pleca din Protopopiat. Mereu își aduce aminte de pelerinajul de la Roma (1933) când, în fața a peste 400 de români, Papa Pius al XI-lea le-a spus: „Voi sunteți cel mai ales popor latin. Nu italienii, nu francezii, spaniolii și portughezii poartă numele Romei, ci voi, românii. Fiți mândri și vrednici de acest nume ținând legătura cu Roma ca și creștini și români”⁶. Și-atunci porni la drum, îl chema altarul, amvonul, erau vremuri grele și oamenii așteptau cuvinte de încurajare, de mângâiere. Primește informații cum că în parohiile Recea și Vârșoț oamenii sunt îndemnați, apoi forțați să treacă la religiile romano-catolică sau reformată. La 10 octombrie 1940 se pregătește să meargă la fața locului, dar i se fixează domiciliu forțat, trebuind să se prezinte zilnic la poliție. Face întâmpinare la prim-procurorul județean

La sfințirea bisericii din Bocșa - 1943

și situația revine la „locul” său.

În noiembrie 1940 moare Vasile Cloje, fostul primar al Zalăului. Comandantul orașului îi transmite invitația de rigoare cu mențiunea și indicația de a vorbi ungurește. Răspuns: „Limba noastră liturgică este cea română și numai așa pot vorbi”.

Un alt eveniment: are loc depunerea jurământului prim-președintelui Tribunalului instalat de autoritățile de ocupație. Ca singură autoritate românească este invitat Protopopul Trufașiu. I se cere să vorbească ungurește, la care celor vizați li se răspunde: „Voi vorbi în numele românilor în limba română!” I s-a răspuns nervos: „N-avem

nevoie de vorbirea dumitale!”

La 1 decembrie 1940 a vorbit la radio generalul Antonescu, adresându-se țării și, în mod deosebit, românilor din teritoriile cedate. A doua zi a fost întrebat de preoții maghiari ce a vrut să spună. A spus că totul e vremelnice și că „totul îndărăpt”, că toate nedreptățile vor fi înlăturate.

Într-o zi, aflându-se în vizită la parohia greco-catolică Horoatu Crasnei, la școală, și cercetând cataloagele, a constatat că directorul școlii a schimbat numele de familie ale românilor din „Ardelean” în „Erdei”, i-a pus în vedere să facă schimbarea convenită, altfel va avea de a face cu legea.

Face vizite pastorale în duminici și sărbători în parohiile rămase fără preot, aceștia fiind expulzați sau refugiați. A doua zi de Crăciun, 1940, în ciuda opreliștilor de tot felul, și a amenințărilor cu moartea, Protopopul este prezent la Recea pentru prima dată din august și peste o jumătate de oră biserica este plină până și cu copiii din leagăn în brațe. Plângând.

La Vârșoț, în continuare, aceeași atmosferă înălțătoare. Itinerariul său cuprinde o arie întinsă de localități: Cizer, Bănișor, Peceiu; la Boian, în toamna lui 1941, participă la sfințirea bisericii

Oficiind un botez

noi în prezența jandarmilor care nu uită să îl întrebe ce caută acolo. Rostindu-și predica, intonația și glasul-i cunoscut îi sperie pe „cendori”: „Ne-a speriat el pe noi”.

În 1941, februarie, i se însce-nează un proces, pe baza unei scrisori venite din România pentru avocatul Gheorghe Aciu, prin „curierul” Ilie Lupa, din Aghireș. Sunt arestați toți trei. Peste câteva luni, Lupa și Aciu au fost trecuți în România, pe bază de schimb, fără să le fi făcut proces.

A fost dus la Cluj, la Tribunalul Militar, și anchetat. La 11 martie 1942 este dus la Budapesta, la închisoarea militară; la 20 septembrie 1942, legat în lanțuri, este adus la Zalău, unde s-a deplasat Tribunalul Militar, pentru proces. Procesul a ținut trei-patru ore, cu mari întreruperi deoarece nu aveau ce-l întreba. Dintre martori, unul singur l-a acuzat, capelanul Bibi, că a fost dușmanul ungarilor pe care i-a forțat să treacă la greco-catolicism. Este condamnat la patru ani de închisoare – muncă silnică și cinci ani – pierderea drepturilor politice.

„- Vă împăcați cu sentința? A fost întreat.

- Nici când voi fi mort.

La sfințirea monumentului de la Ip, alături de profesorul Grațian Porțan

Tribunalele maghiare pentru noi nu sunt să ne facă dreptate, ci să ne condamne nevinovați.

- Îl veți duce înapoi la Budapesta, tot în lanțuri?”

În noiembrie 1942 i s-a propus un schimb, să meargă în România... Îl respinge: „De mine nu este nevoie acolo, ci aici. Lăsați-mă între credințioșii mei, la Zalău”.

În acest fel, mai stă nouă luni în închisoare. La eliberare trece pe la episcopia din Oradea; era greu de recunoscut:

„- Doar nu sunteți Protopopul Trufașiu? îl întreabă un localnic.

- Apropie-te și pipăie! i-a răs-

puns”.

Suferințele și patimile Protopopului Trufașiu nu se vor sfârși. Vor urma până la moarte cele ce i le-au pricinuit cei de-un sânge cu el. Mult mai dureroase.

Note:

1. Prof. ing. Liviu Trufașiu – arhiva personală.
2. Prof. ing. Liviu Trufașiu – arhiva personală.
3. Liviu Trufașiu – „Sălajul sub ocupația hortistă”, manuscris; arhiva personală.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*.
6. Liviu Trufașiu: însemnări din viață, încercări biografice, manuscris în arhiva personală.

Din arhivele PCR Sălaj

Dănuț POP

Verificarea membrilor de partid din orașul Zalău (1949-1950)

În cadrul Congresului I al Partidului Muncitoresc Român (care a consfințit unificarea P.C.R. cu P.S.D.), din 21-23 februarie 1948, Gheorghe Gheorghiu-Dej anunța, pentru cei care doreau să intre în partid, introducerea unui „stagiu de candidat de 6 luni, pentru a lua cunoștință de programul, statutul și tactica partidului și pentru a da organizațiilor partidului posibilitatea verificării însușirilor candidatului”. Punea, tot atunci, și problema epurării partidului: „trebuie verificată situația fiecăruia, trecutul lui, activitatea și devotamentul lui... Curățirea rândurilor partidului de elemente dușmănoase, străine, necinstite, nu poate decât să-i întărească prestigiul în ochii întregului popor și să-i cimenteze și mai mult rândurile”¹.

În consecință, plenara C.C. a P.M.R. din 10-11 iunie 1948 decida: „să se procedeze în scurtă vreme la verificarea rândurilor Partidului, hotărâtă de Congresul P.M.R.”². Proiectul „Îndrumărilor în vederea verificării membrilor Partidului Muncitoresc Român”, apărut în august, scotea în evidență nu doar realizările „istorice” obținute de partid, ci și efectele negative ale transformării lui „dintr-un partid mic numericește, într-un mare partid, numărând în prezent peste un milion de membri”: scăderea calității membrilor, creșterea ponderii elementelor provenite din mica burghezie în dauna muncitorilor, pătrunderea în partid a unor carieriști, legionari, maniști, desfrânați, chiaburi ș.a.³

Verificarea trebuia realizată de „sus în jos, fără deosebire de persoane sau funcțiuni, începând cu activul Comitetului Central și terminând cu ultima organizație de bază de la sat”, iar organelor de verificare li se cerea să „fie pătrunse de o vigență de clasă ascuțită, pentru a putea descoperi, izola și dezarma dușmanul oricât de viclean ar fi el și cu oricâtă dibăcie s-ar camufla”.

Erau indicate „elementele dușmănoase” care trebuiau excluse din partid, de la „capitaliștii-exploatatori”, participanții la mișcările cu caracter fascist sau naționalist, trădătorii partidului și mișcării muncitorești, social-democrații de dreapta, elementele

oportuniste, șovine, rasiste, antisovietice, până la oamenii cu o comportare necinstită la locul de muncă sau care încălcau morala de partid în viața de familie.

„Îndrumările” au fost completate cu explicații suplimentare, pentru „cazurile diverse ce se pot ivi”, printr-o circulară confidențială, destinată doar membrilor comisiilor de verificare. Aceasta lămurea ce trebuia făcut în cazul celor reveniți în țară după 23 August 1944, a sârbilor din Banat voluntari în Armatele Sovietice, a celor veniți din U.R.S.S., împărțiți, la rândul lor, în trei categorii ș.a.m.d.⁴

Procesul verificării membrilor de partid, în continuarea epurărilor începute încă din toamna anului 1944 cu administrația publică, s-a petrecut, cu aproximație, la fel ca în celelalte țări din sfera de influență sovietică, deoarece: „În Partidul nostru, Partid de tip nou, Partid Leninist-stalinist, curățirea rândurilor Partidului, verificarea membrilor lui este o lege legată de însăși existența lui ca partid”⁵.

Pentru efectuarea verificării a fost instituită o Comisie Centrală de Verificare, precum și comisii de verificare județene (cu subcomisii locale). „Comisia județeană și subcomisiunile ei vor examina situația fiecărui membru de partid din organizația de bază dată, audiind personal pe fiecare membru de partid, studiind dosarul lui și cerând referințele necesare. La prezentarea în fața Comisiei de Verificare, membrii de partid vor trebui să depună carnetul de membru”⁶.

În județul Sălaj, Comisia Județeană de Verificare s-a constituit în ziua de 22 noiembrie 1948, sub conducerea lui Alexandru Pop, președintele delegat de comisia centrală de verificare, și a început, în aceeași zi, verificările individuale ale membrilor comitetului județean al P.M.R.

În studiul de față dorim să prezentăm doar un „Raport asupra desfășurării muncii de verificare în orașul Zalău”⁷, document care cuprinde și referiri la viața politică, economică și socială din oraș, precum și la etapele instaurării noului regim, cu mențiunea că am redat textul, respectând ortografia și alcătuirea frazelor (observațiile noastre, acolo unde a fost cazul, sunt cuprinse între paranteze):

„În ziua de 15 iunie 1949 Subcomisia de Verifica-

re No. 1 compusă din Bodea Traian președinte, Baci Elisabeta și Ignat Andrei a început munca de verificare în orașul Zalău.

Pentru o mai bună reușită a muncii de verificare în primele zile am dorit să ne facem cunoscut cu activitatea politică a diferitelor organizații politice cari au avut oarecare priză în acest oraș pentru ca astfel să știm cum să cercetăm activitatea politică al unora dintre tovii noștri.

Asemenea am căutat să cunoaștem viața economică și mediul în care s-a dezvoltat Partidul nostru pentru ca astfel să găsim mai ușor izvorul slăbiciunilor unor tovi în viața lor particulară precum și în activitatea lor ca membri de Partid.

Și iată rezultatul spicuirilor noastre:

Orașul Zalău – ridicat la rangul de reședință de județ prin intervențiile baronilor Vesselényi (Wesselényi) – feudal cu mare influență în cercurile politice de atunci – a devenit un oraș funcționăresc – complectat cu câțiva mici meseriași și negustori – punând astfel un accent tipic mic burghez asupra locuitorilor ei.

Oamenii de aici trăiau numai pentru ei înșiși într-o comoditate rară – căci majoritatea lor pe lângă acea leafă lunară mai posedau o parte de vie pe dealurile Meseșului cu produsul căreia mai complectau unele lipsuri ale vieții pașnice pe care o trăiau.

Locuitorii acestui oraș cu mare greutate au putut fi cucerți în masă pentru vreun ideal politic trâmbitat cu multă nervă de propagandistii ei.

Maniștii lui Pop Simion (fruntaș P.N.Ț., nepot al primului prefect al Sălajului de după Marea Unire, Dr. Gheorghe Pop de Oarța), liberalii lui Domșa (Dr. Iulian Andrei Domșa, fost primar al Zălăului și prefect al Sălajului) nu în oraș ci mai mult în satele învecinate puteau să-și găsească părtași ai politicii lor, în oraș numai puțini din rândurile funcționarilor se prezentau la apelul lor.

La fel și imrediștii (membri ai partidului condus de Béla Imrédy) majoritatea membrilor săi le-a recrutat dintre acei funcționari cari au fost aduși aici din alte regiuni și numai câțiva băștinași ai Zălăului au răspuns la chemarea lor. Fostul Prefect fascist (János Jósika, prefect în timpul administrației hort-hyste, 1940-1944) – slavi puțini părtași a mai găsit pe lângă sobarul Zilahi în gașca sa.

La fel și Szalasi (Ferenc Szálasi, liderul Partidului Crucilor cu Săgeți), puțini aderenți și-a câștigat prin emisarul său zălăuan cărciumarul Almási Béla.

Mai multă popularitate în sânul populației din acest oraș a avut partidul «Erdélyi Magyar Párt» (Partidul Ardelenesc Maghiar condus în oraș de advocații moșieri Bölönyi și Gazda Endre – cari s-au

refugiat cu trupele fasciste în toamna anului 1944.

În rândurile oamenilor muncii din ateliere și în rândurile țărănimii proletare din oraș a pătruns încă din 1918 influența mișcării muncitorești din Ungaria, care i-a determinat apoi ca să se alătore mișcărilor legale ale clasei muncitoare blocului muncitoresc țărănesc înființat în 1925-26 în oraș.

Ei au mai luat parte în mod sporadic și în mișcarea ilegală până în 1933 când au fost internările în lagărul de internare din Dej.

A mai avut priză în oraș în rândurile micilor meseriași, al micilor negustori și al unor mici funcționari și P.S.D. până în 1938 când Mastan Dumitru unul dintre conducătorii ei a devenit cuzist.

Astfel că evenimentele din toamna anului 1944 au găsit aici câțiva tovi care au mai luptat în mișcarea muncitorească, cari imediat s-au pus în fruntea maselor și au sprijinit activitatea comandamentului sovietic instalat aici în oraș și ei au fost primii cari au căutat legătura cu PCR ieșit din ilegalitate și care și-a deschis porțile în Cluj.

Încă în Nov. și Decembrie, 1944 s-a organizat primele organizații politice democratice MADOSZ (Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România), F.P. (Frontul Plugarilor), C.D.E. (Comitetul Democratic Evreesc) și Sindicatele, iar în Ianuarie-Februarie organizația de Partid s-a pus în fruntea acestor organizații.

Și într-adevăr, organizația de Partid din acest oraș a reușit să mai scoată din vechea moleșală o seamă dintre locuitorii acestui oraș – a reușit să stârnească interesul lor față de programul nou pentru mulți dintre ei cu care s-au prezentat în fața oamenilor muncii.

Organizația de Partid și organizațiile de mase au început să crească în mod permanent atât ca număr cât și ca calitate.

În Februarie, 1945 Partidul din oraș a putut să mobilizeze cu succes un număr însemnat de cetățeni care au cerut un guvern democratic. Primul 1 Mai liber a fost sărbătorit cu mare fast și cu o largă participare al cetățenilor din oraș.

Asemenea și la alegerile din 1946 populația orașului a răspuns cu însuflețire, prezentându-se în fața urnelor într-o majoritate zdrobitoare și au dat votul lor noii orânduiri democratice din țara noastră.

Tot asemenea și în alte acțiuni, fie ele politice sau economice, oamenii muncii din acest oraș au răspuns chemării Partidului, ei au putut să mobilizeze chiar și țărănimea muncitoare din oraș în îndeplinirea sarcinilor în sectorul agricol, astfel adeseori țărănimea din oraș a fost în fruntea acțiunilor de însămânțări și colectări din județ.

Prestigiul Partidului nostru a crescut foarte mult în oraș în special de la stabilizarea monetară, de la dezvoltarea sectorului socialist în comerț și transformarea aparatului de Stat într-o unealtă în slujba celor ce muncesc.

Starea materială al oamenilor muncii crește zi de zi, căci sectorul socialist ridică permanent în muncă o serie de cetățeni care duceau o viață grea până acum. Toți aceștia au început să iubească partidul care le-a creat aceste posibilități.

Ei au arătat dragostea lor față de clasa muncitoare și avangarda ei, Partidul Muncitoresc Român luând parte cu elan și într-un spirit de clasă destul de ridicat la curățirea ei de elemente dușmănoase strecurate – ca astfel să asigure unitatea Partidului și combativitatea ei față de uneltirile dușmanilor clasei muncitoare.

Astfel din cei 554 membri de Partid înainte de verificare, compuși din 142 muncitori, 56 țărani și 310 funcționari și mici meseriași și 56 casnice (de fapt, totalul este de 564), în urma verificărilor au rămas 459 compuși din 135 muncitori, 40 țărani, 232 funcționari și mici meseriași și 52 casnice.

Au fost excluși din Partid 95 elemente dușmănoase ce n-au ce căuta în rândurile celor ce muncesc și anume: 3 informatori și provocatori, 2 cari au comis crime și jafuri pe teritoriul URSS, 17 exploatare, speculanți și chiaburi, 10 pentru activitate dușmănoasă după 10 Martie, 1946, 8 pentru că au refuzat de a veni la verificare, iar 49 au fost considerați greșit încadrați pentru faptul că numai după 1945 au venit în țară și nu se poate verifica trecutul lor, iar o altă parte s-a refugiat de două ori din Basarabia din fața trupelor sovietice eliberatoare.

Spre a vedea cine sunt cei excluși voiu arăta câteva exemple:

Almási Adalbert, cârciumar și proprietarul unei întreprinderi de transporturi în 1940 a fost informatorul comandamentului militar hortist care a ocupat orașul și a fost conducător al Partidului Crucile de Săgeți – în care calitate a tipărit manifeste cu caracter antisemit în care chema și clientela în cârciuma sa.

Józsa Alexandru profesor, denunțator al siguranței hortiste, care a ținut mai multe discursuri anti-

sovietice ca șef al organizației fasciste Tűzharcosok Szövetsége.

Gavan Ioan – subofițer epurat din armată care în 1949 a fost informatorul bandelor subversive din județ.

Nagy Ludovic, fost vânător de partizan care a comis crime și jafuri pe teritoriul URSS.

Bándi Carol – tăbăcar speculant sau Veszprémi Ludovic – un exploatare, care a fost condamnat și pentru sabotaj.

Stamati Teodor fiu de moșier din Basarabia de două ori refugiat din fața armatelor roșii eliberatoare.

Iată bagajul putred strecurat în rândurile avangardei clasei muncitoare, de care s-a curățat prin acțiunea de verificare.

Această acțiune a și avut o influență pozitivă în vederea întăririi partidului nostru și al organizațiilor politice de masă”.

Acest raport nu este singular. În fondul PCR Sălaj există multe alte procese-verbale de verificare, pe organizații de bază din Zalău sau alte localități, liste cu cei rămași în partid după finalizarea verificărilor, tabele cu cei excluși, motivații ale excluderilor, contestații și modalități de rezolvare a acestora etc. Raportul prezentat se dorește și o invitație la cercetare, adresată elevilor, studenților, profesorilor, tuturor celor interesați de trecutul recent, fondurile arhivistice create de partidul comunist fiind disponibile la sălile de studiu ale Arhivelor Naționale.

1 Arhivele Naționale ale României, „Politica de cadre a Partidului muncitoresc Român. 1948-1955”, Ediție de documente elaborată de Alina Tudor-Pavelescu, București, 2006, p. 8 (documentul nr. 1. Fragment din Raportul prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul Partidului Muncitoresc Român).

2 *Ibidem*, p. 46 (documentul nr. 2. Fragmente din stenograma ședinței Plenarei a II-a a C.C. al P.M.R.).

3 *Ibidem*, pp. 53-63 (documentul nr. 5. Proiect al „Îndrumărilor în vederea verificării membrilor Partidului Muncitoresc Român”).

4 Vezi textul integral, în Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Sălaj), fond P.C.R. Sălaj - Comisia Județeană de Verificare, Dosar 35/1949-1950, f. 1-2.

5 Arhivele Naționale..., *op. cit.*, p. 69 (documentul nr. 9. Discurs al Anei Pauker cu privire la importanța și semnificația verificării membrilor Partidului Muncitoresc Român).

6 *Ibidem*, p. 61.

7 S.J.A.N. Sălaj, fond P.C.R. Sălaj - Comisia Județeană de Verificare, Dosar 32/1949-1950, f. 1-4.

Crâmpieie sălăjene

Gheorghe I. PETRESCU

Copilărintz pe meleaguri sălăjene, am fost încântat să intru în posesia unor monografii despre localități pe care le-am cunoscut personal. Am fost îndemnat să fac publică prezența acestor cărți și să lansez îndemnul de a le răsfoi prin mijlocirea revistei *Normaliștii Clujeni*.

Apreciind strădania celor vizați ce au întocmit și prezentat monografiile ale localităților Zalău, Bobota, Șimișna, la sugestia și prin mijlocirea revistei *Caiete Silvane*, la lansarea unui număr din acestea participând și eu, m-am gândit să aștern în cele ce urmează câteva din amintirile mele pe acele meleaguri.

Copil fiind, locuiam, alături de părinți și un frate mai mic, în localitatea Bobota, tatăl meu având serviciu pe raza fostei plase Supur. Casa în care stăteam avea un pridvor situat spre curtea interioară, care la acea dată îmi părea de o imensitate nefirească. Aici era amplasată o sobă metalică pentru prepararea hranei pe timpul verii. Într-o zi călduroasă din vara anului 1940, mama m-a trimis să-i aduc ligheanul cu apă caldă de pe sobă, intenționând să-mi facă baie în curte. Neputând aprecia corect distanța pentru ridicarea ligheanului, am atins plita supraîncălzită, făcându-mi o bășică mare de-a lungul coastelor. Așa am ratat un scăldat în natură!

Premergător Dictatului de la Viena, în zonă se făceau intense pregătiri de apărare. Astfel, în curtea casei s-a săpat o groapă unde s-a amplasat un tun, în jurul său patrulând câțiva militari, aflați sub comanda unui subofițer.

Cu câțva timp în urmă, mi-am luxat glezna unui picior și șchiopătam. La un moment dat, subofițerul m-a observat și m-a întrebat:

- De ce șchiopătezi?
- Mi-am scrântit piciorul, i-am răspuns, menționând contextul întâmplării.

- Văd că te prefaci, așa că încearcă să nu mai șchiopătezi!

După mai multă insistență și lămurire, am călcat normal și am constatat că nu mă mai durea piciorul.

- Bravo, îmi spune, ai văzut că numai te prefaci!

Cu piciorul astfel vindecat, un amic de familie m-a determinat să-l însoțesc, urcându-mă pe un car plin cu lemne pe care dorea să le ducă în localitatea Acâș. La un moment dat, deasupra copacilor existenți pe șosea, a apărut un balon, pe partea vizibilă a acestuia fiind pictată stema regală. Întrebându-l ce este obiectul respectiv, mi-a răspuns că acel balon este un dirijabil, în care sunt ofițeri care inspectează lucrările de

apărare executate în zonă.

Într-adevăr, am văzut cum s-a săpat un șanț, zis „antitanc”, ce era împânzit cu niște cruci din lemn peste care era înfășurată sârmă ghimpată. La ce au folosit acele lucrări de investiții, nimeni nu poate răspunde, fiind arhicunoscut faptul că Dictatul de la Viena a fost acceptat fără nici o condiție.

Revenind acasă, atât eu cât și prietenul meu de familie am primit o muștrulială pe care nici acum nu am uitat-o.

După câteva luni a trebuit să ne refugiem, astfel că am fost urcați într-un vagon în gara Derșida, conduși până la Teiuș de tata, care a trebuit să se întoarcă pentru a face predarea serviciului. Aproape tot ce agonisise familia a rămas în casa părăsită.

Părinții mei au revenit pe meleagurile sălăjene în 1946, familia fiind întregită în 1947, ne-am stabilit de această dată la Supurul de Jos, sediul de plasă.

În această localitate am urmat și clasa VI-a de gimnaziu. Pe lângă obligațiile școlare, mai participam și în corul bisericii greco-catolice din localitate, prilej cu care luam parte la slujbele religioase duminicale, atât la biserica din localitate, cât și la bisericile din jur: Supurul de Sus, Derșida, Giorocuta etc.

Tot de pe aceste meleaguri, aș dori să mai relev câteva întâmplări:

Pentru sărbătorile de Paști, tatăl meu m-a trimis împreună cu un văr să aducem vin din localitatea Dobra, unde se afla o zonă viticolă cu mai multe pivnițe. După ce am luat legătura cu un localnic, proprietar de vin, acesta ne-a băgat într-o pivniță lungă de circa 75 m sub pământ, plină cu butoaie, pentru stabilirea soiului preferat.

După mai multe degustări, am umplut damigenele și ne-am îndreptat spre ieșire cu intenția de a ne reîntoarce acasă. Am ales un drum drept peste ogoare și fânațe. Datorită diferenței de temperatură – afară fiind cald – a început să se simtă efectul degustărilor. Ca atare, deși amețiți, „am luat-o la drum” și, după nici un km, am reușit să sparg o damigeană. Concluzia este lesne de imaginat!

O altă întâmplare demnă de reținut este cea de la începutul verii anului 1948, când datorită unui val de căldură s-a produs o invazie de lăcuste. Pentru a lua măsuri împotriva daunelor pe care le puteau produce, toți elevii gimnaziali împreună cu profesorii, am fost duși cu camioanele pe un câmp situat spre Săcășeni-Tașnad ca să purcedem la stârpirea... invadatorilor!

Pentru desăvârșirea acțiunii noastre, fiecărui elev

i s-a dat o creangă cu multe ramuri cu frunze și ni s-a spus să ne aliniem într-un anumit loc și cu aceste „arme” să alungăm lăcustele către un paravan de tablă plantat la circa 200 m distanță. Aici, unor oameni li s-a dat câte un *Vermorel*, umplut cu petrol, ce urma să-l aprindă și să dea foc lăcustelor ajunse la paravan. Dar, ca urmare a unei scurgeri de petrol a luat foc atât furtunul, cât și hainele celui ce manevra *Vermorelul*. Cu multă stăruință, aruncându-se haine pe cel „incendiat” – deoarece apă nu era – s-a reușit să se stingă incendiul, punându-se capăt acțiunii și foarte repede ne-am imbarcat pentru a duce victima la dispensar, în vederea tratării arsurilor suferite.

Tot în această perioadă, elev fiind, mi s-a terminat cerneala. Pentru satisfacerea nevoilor curente de scris nu puteam aștepta aducerea acesteia fie de la Zalău, fie de la Carei. Așa că... am descoperit că la farmacia din localitate exista un praf albastru folosit pentru tratarea găinilor și am constatat că acesta, amestecat cu apă, poate fi folosit „drept cerneală”.

După un periplu prin Cehu Silvaniei, tatăl meu a venit cu serviciul la Zalău. Deși familia era compusă din cinci persoane, în condițiile vremii, ni s-a repartizat o cameră de 20 m.p. Ca să fie utilizată, trebuia să trecem printr-un hol; bucătăria era comună, iar „privată” era în curte. Apa se aducea de la circa 100 metri de la fântâna arteziană, iar pentru baie se apela la „baia comunală”.

Prin 1959, pentru a-mi câștiga existența, am fost angajat la Direcția agricolă raională, urmând să mă ocup de realizarea unor amenajări zootehnice în localități aparținătoare raionului.

Așa am ajuns la „Poarta Sălajului”. Interesându-mă unde este izlazul comunal, mi s-a relatat că este amplasat în dreapta drumului spre Cluj, după ultima casă din localitate. Am propus că acolo ar fi indicat să se amplaseze grajdul, în ideea de a se evita conturbarea circulației, cel puțin de două ori pe zi, dar cei în drept *nu au fost de acord!* Așa s-a amplasat grajdul undeva la mijlocul localității, urmele lui se vedeau și în urmă cu ceva ani, iar eu mi-am dat demisia, profitând de faptul că se organiza un concurs pentru postul de secretar la fostul tribunal. Promovând examenul, am ocupat postul respectiv până în anul 1962.

În aceeași perioadă, ca amatori, am înființat o trupă de teatru și o Brigadă Artistică pe lângă Casa de Cultură din oraș. Cu brigada artistică din care am făcut parte, am reușit ca la un concurs național ținut pe scena Teatrului din Oradea să câștigăm premiul II pe țară.

Tot în aceeași perioadă, vreo 15-20 de tineri inimoși am înjghebat o echipă de fotbal, care a fost înscrisă în campionatul raional sub numele „DINAMO”. La meciuri ne deplasam cu un camion, iar după meci eram „retribuiți” cu câte un grătar și o bere. Pe parcurs, cu alte posibilități, s-a constituit Clubul „Armătura” care a activat și în Campionatul național, grupa B, după

cum îmi amintesc.

În aceeași perioadă, când activam ca secretar la Tribunalul Zalău, plecându-se de la premisa că nu aveam familie și deci obligații, am fost convocat pentru a mă pregăti și a pleca în localitatea Pria în vederea declanșării semănăturilor de primăvară. Menționez că localitatea este situată undeva sub Meseș.

Ajungând aici am fost acceptat de un fost coleg să dorm într-o cămăruță la școală, dar datorită temperaturilor scăzute și a persistenței unor pete de zăpadă, nu am putut întreprinde nimic. În aceste condiții, după circa o săptămână, s-a organizat o ședință sătească într-o clasă de școală și... vinovat pentru neînceperea semănăturilor a fost declarat subsemnatul!

După ce am ascultat „perorațiile” celor veniți să analizeze situația, le-am spus că țărani știu mai bine decât mine când natura le permite să facă lucrările de primăvară și oricum, de unul singur, nu puteam conduce nici măcar două atelaje. Și de această dată, văzând „obtuzitatea” responsabililor prezenți, mi-am luat tâlpășița și am lăsat țărani să-și facă treaba după cum le permite timpul.

Legat de activitatea mea la Tribunalul din Zalău precizez că în aceeași clădire, situată la acea vreme în centrul orașului, își aveau sediul atât Procuratura, cât și Notariatul. Din lipsă de personal, nu de puține ori eram antrenat în activitățile celor două instituții, prin delegare. (Apreciez că aceste activități mi-au prins bine atât la facultate, cât și în practica ulterioară.)

În acest context, am fost delegat să-i însoțesc pe procurorul șef și un ofițer de cercetări penale din Poliția raională, într-o deplasare în localitatea Bănișor.

După mai multe discuții, la un moment dat, procurorul șef îl întrebă pe ofițer:

- Cum ai reușit ca în cazul X din localitatea Popeni să afli detalii despre armele pe care acesta le ascunse? (Întâmplător, când s-a judecat cazul, eram secretar de ședință, ceea ce mi-a trezit curiozitatea!)

- Foarte simplu, a răspuns dezinvolt ofițerul, l-am așezat cu capul în calorifer și i-am tras câteva peste spate. Dacă voiam, puteam să aflu și laptele supt de la măsă!

Eu am rămas stupefiat! La întrebarea de peste ani, ce s-a întâmplat cu ofițerul, răspunsul este: se pare că s-a sinucis!

O întâmplare oarecum hazlie s-a petrecut în perioada în care începuse o campanie stăruitoare pentru „încheierea cooperativizării agriculturii”. Nefiind căsătorit, cum am mai arătat, când era vorba de acțiuni exterioare activității instanței, cel sacrificat era subsemnatul. În acest context am fost trimis în comuna Mirșid pentru a participa la activitatea de „lămurire” în vederea cooperativizării. Am poposit prima dată în satul Popeni, unde datorită faptului că mulți săteni lucrau la Căile Ferate, problema depunerii unei cereri nu se punea. În realitate, fiecare dintre ei avea o casă și un teren în jur, în general, suprafețe mici.

Ajungând la o familie mai înstărită, care s-a dovedit reticentă la solicitările noastre, nici mai mult, nici mai puțin, șeful grupului a dat ordin ca fiica lor, ce era învățătoare undeva în jurul Aradului, să vină și să-și lămurească părinții. Soluția și comentariile se deduc și le considerăm de prisos!

Cum eu eram încartiruit la „familia secretarului pentru tineret”, iar acesta „nu și-a înțeles menirea”, am fost obligat să mă retrag. De altfel, toată echipa a fost „așezată” în câteva camere din casa parohială.

Într-o duminică, constatând că nu mai avem ce mânca, a fost delegat un coechipier, ce deținea o pușcă de vânătoare, să încerce să prindă un iepure. A reușit, iar femeile din echipă au pregătit o masă copioasă. Celor ce nu aveau alte obligații li s-a trasat sarcina să facă rost de vin necesar la vânat. Doar la vânat merge vinul! Cotrobăind prin casa parohială s-a găsit un butoiaș, s-a turnat în sticle și cât a fost s-a servit la masă. Dar pe lângă o friptură atât de bună, vinul s-a terminat și gazda și-a luat angajamentul să facă el „completările aferente”, plecând de la masă pentru a-și îndeplini promisiunea. S-a întors dezamăgit, fiind sigur că deținea o anumită cantitate de vin la locul știut de el. Ca să nu mai continue să se lamenteze, l-am întrebat: de unde crezi că s-a băut până în prezent? Dându-și seama de situație, s-a luminat și a început să râdă cu toți comesenii. De altfel, a fost ultima zi de „activitate de lămurire” în teren. Ca să nu fie încheierea... stearpă, trebuie să arăt că personalități de la raion au fost premiate și decorate pentru activitatea depusă.

O situație pe care doresc să o relatez din perioada activității mele la Tribunalul din Zalău vizează relațiile de amicitie cu foștii colegi și prieteni locali. Astfel, în seara de Ajun de Crăciun, mai mulți amici am hotărât să mergem cu colindatul la mai multe persoane. Așa am ajuns la casa unde locuiau surorile Pop, foste colege de liceu cu unul dintre colindători, care după urările de rigoare, ne-au prezentat un brad împodobit pe care zăpada era suplinită de... vată.

Încercând să aprindem artificii, scânteile produse au aprins vata și cu multă greutate am reușit să stingem incendiul declanșat.

Am plecat apoi pe la alte cunoștințe. Undeva după miezul nopții ne întorceam dinspre gară spre centru când, la un moment dat, colegul și amicul Tudor ne spune: „- Mai trebuie să intrăm și în această casă!” Deși am încercat să evităm o asemenea vizită, nu am reușit, astfel că am început să ne producem cu urările de rigoare; am fost primiți de o tinerică și am fost invitați să ne așezăm la o masă dintr-o cameră ce părea rezervată numai colindătorilor. După ce ni s-a pus palinca în pahare, tânăra ne-a lăsat și a trecut în altă cameră, probabil la bucătărie, pentru a aduce prăjiturile. Am turnat băutura în sticla de unde am fost serviți, iar colegul Tudor a încercat să se așeze pe un pat înalt – specific caselor de la țară – moment în care

scândurile de susținere a saltelei au cedat și astfel „s-a dărâmat patul”.

„- Semn rău, îi spun eu intempestiv!” Nu a mai existat alt comentariu, dar la circa un an de zile, pe rolul instanței figura un proces de stabilire a paternității în care prârât era Tudor!

Tot din perioada de iarnă, îmi amintesc că după ce se așeza o zăpadă mai abundentă, profitam să ne dăm cu sania. Cum drumul interjudețean Zalău-Cluj nu era asfaltat la acea dată, iar circulația era rară, pe la ora prânzului când pornea cursa de Cluj, cu asentimentul șoferului, ne agățam săniile de aceasta și urcam până în vârful Meseșului. De aici la vale, fiecare pe cont propriu, până în satul Ciurmărna, unde zăboveam lângă un vin fiert și de-ale gurii până sosea, în jurul orei 16, cursa de Cluj sau vreun camion. Și de această dată, ne agățam până în vârf și de acolo până în centrul Zalăului.

Cu ocazia unei asemenea „acțiuni”, coborând spre Zalău, ne-a întrecut o mașină cu număr diplomatic, iar apoi o alta cu un număr obișnuit. Din aceasta au coborât trei inși, ne-au rugat să le împrumutăm sania, lăsându-ne în custodie mașina, au luat sania și au coborât, întorcând-o pe cea cu număr diplomatic, care oprise la o parcare de unde se deschidea o frumoasă panoramă asupra Zalăului...

Seara, ascultând Europa Liberă, am aflat că inșii ce împrumutaseră sania aveau misiunea să supravegheze activitatea celor aflați în mașina diplomatică, care erau străini.

Voi mai relata încă două situații, petrecute după ce am devenit student.

Astfel, pentru a mai realiza modeste venituri, împreună cu alți prieteni, la solicitarea organelor locale, am format o echipă pentru depistarea omizii păroase. Am reușit să inventariem toți prunii de pe dealurile Zalăului, fiind retribuiți în funcție de numărul prunilor... vizitați.

Într-o altă vară, profitând de faptul că un amic era director la Fruct-Export, am fost angajat pentru a desfășura o activitate de colectare a caiselor și castraveților, care, după sortare, erau imbarcate în vagoane frigorifice și trimise în Germania sau Rusia.

Au trecut anii, orașul Zalău s-a dezvoltat foarte mult, deși la unison s-au făcut observații că nu are apă. Era totuși un centru cu tradiții și o istorie proprie deosebită.

Pe lângă clădirile locative, cele de interes administrativ, de interes cultural sau sportiv, industriale sau cu alte destinații, au apărut noi cartiere.

Cu tot ce oferă orașul actual, se pot mândri foștii și actualii sălajeni!

Nu pot încheia prezenta trecere în revistă fără a elogia strădania profesorului Fati, care în localitatea Jibou a realizat și lăsat posterității o impresionantă și deosebit de frumoasă Grădină Botanică.

Zălaul cu prieteni

Viorel TĂUTAN

Se întâmplă în urmă cu cincizeci și cinci de ani. Sâmbătă, 3 iunie 1961, soarele se oprișe preț de câteva minute pe traseul navei sale zilnice și zâmbea. Unii spun că l-au surprins trimitând bezele înspre curtea din fața castelului Wesselényi. Ce se întâmplă, de fapt? Aici se află distribuiți în careu elevii celor patru clase, VIII-XI, ale Școlii Medii Jibou. Atât pentru ei, cât și pentru instituția de învățământ, este o zi importantă, sărbătorească, urmând să intre în istorie: Prima promoție, 35 de absolvenți ai clasei a XI-a, își încheie traseul instructiv-educativ prin școala din târgușorul someșan. În prezența dascălilor, a conducerii școlii, a reprezentantului secției de învățământ, a părinților, a rudelor și a prietenilor sunt rostite alocuțiuni, se înmânează premii. Apoi, pe fundalul intonării imnului studentesc *Gaudeamus igitur*, elevii șefi de clasă, a XI-a și a X-a, Pop Alexandru, respectiv – Moșuț Ioan, se întâlnesc în centrul careului pentru a preda și a prelua „Cheia” Școlii Medii (viitorul Liceu Teoretic), secvență menită debutului unei tradiții, aici, urmată de schimbarea simbolică a locurilor ocupate pe platou, o mișcare mimând confruntările militare din secolul al nouăsprezecelea. În momentul întâlnirii la mijloc, elevii celor două clase își dăruiesc unii altora buchete de flori. Sărbătorii sunt ușor obosiți. Cu o seară înainte, absolvenții porniseră să cutreiere localitatea, însoțiți de profesorul diriginte, și să cânte sub ferestrele caselor unde locuiau profesorii lor din timpul celor patru ani de studiu. Tradiționalele *serenade*. Terminaseră pe la orele patru, când dinspre est, de după Piscuiul Ronei, sau dealul lui Rákóczi, se anunțau zorii. Au fost răsplătiți cu prăjituri, bomboane, ba și cu câte-un pahar de vin, bere sau sirop cu sifon (pentru cei care nu agreau băuturile alcoolice!). Odată încheiat ceremonialul, este rândul asistenței să „dea năvală” înarmată cu flori pentru a felicita și a le face urări de viitor absolvenților pentru care veniseră. Diseară se vor distra la banchetul de absolvire, iar de luni vor veni la pregătirile pentru Examenul de Maturitate (bacalaureatul), care urmează să se desfășoare în clădirea Liceului Teoretic „Ady - Goga” din Zalău.

Unii dintre noi, elevi ai primei promoții, îi aveam prieteni pe foștii colegi de școală generală care absolviseră cursul gimnazial cu un an, sau cu doi ani înainte de a se înființa liceul din Jibou. Pe lângă aceștia, ne făcuserăm prieteni printre cei din Zalău cu prilejul disputelor sportive dintre licee. În timpul Examenului de Maturitate ne încurajam reciproc în dueluri

anecdote ca să atenuăm emoțiile.

*

De ce Zalău? Urmând traseul etimologic, încercat de regretatul nostru prieten, profesorul Gheorghe Chende-Roman, în teza sa de doctorat, „Dicționarul etimologic al localităților din județul Sălaj”, precum și de către universitarul clujean Onufrie Vințeler, pronunțarea în cauză se trage din maghiarul *Zilah*, având la bază cuvântul de origine dacă *Zilai* (vin negru), respectiv din participiul slav *zolov*, sau din substantivul *zola* (sol). Locuitorii români ai satelor din arealul silvan așa îl pronunțau, mutând însă accentul de pe prima silabă pe ultima, conform etimologiei fonetice daco-latine. Bunicii mei dinspre mamă și urmașii lor direcți vorbeau despre Zalău. Fonetismul acesta popular s-a diluat cu timpul, trecând în limbajul colocvial, anecdotic, mai ales după anii șaizeci ai secolului XX.

*

Au trecut anii.

Intraserăm în marea horă a vieții ca adulți tineri, mai mult sau mai puțin idealști. Unii au urmat studii universitare, alții – studii postliceale. Stagiul militar complet, pentru cei mai puțini dintre băieți. Armata i-a maturizat, i-a educat în spiritul camaraderiei, al responsabilității. O mare parte s-au angajat în diverse întreprinderi și instituții ca funcționari și muncitori. Mă număr printre ei. Fetele – asistente medicale, învățătoare, funcționare cu posibilitatea formării profesionale nemijlocite la locul de muncă. Sunt aspecte comune ale trecutului, cunoscute îndeobște de generațiile celor născuți în deceniile cinci și șase ale secolului trecut.

Eu, după lăsarea la vatră, am fost angajat bibliotecar la Clubul Sindicatului C.F.R. de pe lângă Depoul de locomotive. Aceasta presupunea să fiu și responsabil cu activitatea cultural-artistică și sportivă a clubului. Mirajul scenei continua să-mi stimuleze orgoliul. În plus, mi s-a încredințat funcția de casier al organizației sindicale. Lunar depuneam banii la CEC în... Zalău, reședința de raion. Gara era încă lipită de oraș în marginea acestuia dinspre nord. Trenurile intrau cu spatele. Îmi întâlneam uneori foștii colegi de promoție deveniți zălăuani. Ne bucuram. Intram în vreo cărciumă și ne pierdeam în discuții. Nu-mi plăcea Zălaul. Puțini dintre jibouani îl agreau, fără să putem argumenta logic geneza resentimentului.

Eram student în anul al patrulea la Filologia clujea-

nă când a redevenit capitală de județ, în urma reformei administrativ-teritoriale. După terminarea studiilor superioare m-am întors în orașul de pe malul stâng al Someșului să fiu dascăl. Fiindu-mi cunoscută apetența pentru activități artistice, am fost solicitat să mă implic. Și am răspuns cu entuziasm. Am început să colaborez publicistic la ziarul județean *Năzuința*.

Începusem să cunosc noi intelectuali jurnaliști, colegi-dascăli de la școlile zălăuane, activiști ai Consiliului culturii. Se consolidau relații amicale camaraderești noi. Implicarea în astfel de preocupări mi-a creat posibilitatea să-mi lărgesc an după an cercul de prieteni, ca într-o confrerie autentică. Directorul Școlii Populare de Artă, profesorul Ioan Mariș, mă cheamă să fiu elev, apoi dascăl de actorie. Devenisem un soi aparte de navetist. Invitația din partea excepționalului dascăl care a fost Iuliu Suciu de a participa la ședințele Cenaclului Județean *Silvania* m-a găsit pregătit. Cercul prietenilor se lărgea. Eram împreună toți cei supuși muzelor. Scriam, citeam, analizam și criticam amical. Încheiam

serile de două ori pe lună, ba pe terasa vreunui restaurant, în anotimpuri călduroase, ba într-o cârciumă ceva mai selectă, primăvara devreme, toamna târzie sau iarna.

Evenimentele din decembrie 1989 au declanșat, parcă, o schimbare a tabieturilor. Se schimba și se completa în același timp „garda”. Veterani alături de novici. Jurnaliști tineri, poeți și prozatori, așșderea. La cârmele instituțiilor de cultură și învățământ vin și se perindă mai vechi și mai noi prieteni. Revistele de cultură *Silvania*, *Limes*, *Origini*, *Caiete Silvane*, *Școala noastră* îmi solicită acordul de-a face parte dintre colaboratori și redactori. Am acceptat cu același entuziasm. Acumulam experiență, continuam să ies în atenția conjudețenilor. Și nu numai. Zalăul nu-mi mai sugerează și nu-mi provoacă reacții cvasi-repulsive. Va veni, probabil, timpul când voi simți nevoia să divulg identitatea prietenilor, a colegilor, a confrăților. Lista e lungă și sunt fericit să mi-o păstrez deocamdată în sipetul memoriei.

Sursa: Arhivele Naționale filiala Sălaj

Szilágy / Szilágyság – cel mai vechi ziar din Sălaj 26 de ani de la reparațiie

Mirel MATYAS

Recent, săptămânalul „Szilágyság” care apare la Zalău – singurul ziar de limbă maghiară din Sălaj, a împlinit 26 de ani de la reparațiia sa. Se întâmpla imediat după Revoluție, când în contextul politic și social creat odată cu răsturnarea regimului comunist, comunitatea maghiară din Sălaj a decis să editeze un ziar, care să continue tradiția presei maghiare sălăjene întreruptă după cel de-al Doilea Război Mondial, în 1944. Dacă în numărul 126/2015 al Revistei „Caiete Silvane”, am prezentat pe scurt istoria ziarului în perioada 1877-1944, vom continua cu istoria recentă a acestuia, cea din perioada 1990-2015.

Un ziar de limbă maghiară după 45 de ani

Revoluția din 1989 a adus și libertatea de exprimare. Comunitatea maghiară din județul Sălaj avea nevoie de un ziar în limba maternă. Primele încercări au fost sub forma unei pagini în limba maghiară inserate în ziarul „Țara Silvaniei” care era continuatorul ziarului „Năzuința” și care își va schimba apoi numele în „Graiul Sălajului”. Această primă încercare, cu o pagină în limba maghiară inserată în ziarul românesc „Țara Silvaniei” a fost una de compromis. Nu era firesc ca românii de la sate care erau abonați, să primească odată cu ziarul și o pagină într-o limbă pe care n-o cunoșteau. Așa s-a decis înființarea unui ziar propriu de limbă maghiară. Primul număr al ziarului „**Szilágysági Szó**” („Cuvânt Sălăjean”) vedea lumina tiparului la data de 5 ianuarie 1990, avându-l ca redactor pe jurnalistul Fejér László. După mai bine de 45 de ani, comunitatea maghiară din Sălaj avea din nou un ziar în limba maternă. La vremea aceea, Fejér László era singurul ziarist de limbă maghiară din Sălaj. Între 1965-1968 a fost redactor la ziarul „Ifjúmunkás” („Tânăr muncitor”), iar din 1968 a fost corespondent pe Sălaj al publicației centrale „Előre” („Înainte”) – cotidianul în limba maghiară al PCR, care-și va schimba numele după 1989 în „Romániai Magyar Szó” („Cuvântul Maghiarilor din România”). Este fondatorul și redactorul-șef al publicației culturale „Hepehupa” din 2002. Fejér László a fost redactor șef al nou înființatului ziar „Szilágysági Szó”, în perioada 1990-1992, când a trebuit să decidă dacă rămâne ca și corespondent la ziarul central sau continuă să conducă ziarul local.

Un rol important în istoria post-decembristă a ziarului l-a jucat Kui János, profesor de limba maghiară la Școala Nr. 6 din Zalău (actuala Școală Gimnazială

Fejér László

Kui János

Jozsa László

„Mihai Eminescu”). A preluat conducerea ziarului în aprilie 1990, atunci când Fejér László a fost constrâns să decidă la care ziar lucrează. Desigur, atât Fejér László cât și Józsa László – actualul redactor sau alții au contribuit la redactarea ziarului. Printre cei care au pus umărul la acest proiect editorial trebuie amintiți și Kovács Sándor, Kerekes Irén, Lakó Éva sau Huszár Klára. Un interviu pe care Kui János l-a acordat lui Gáspár Attila poate fi citit (în limba maghiară) în [1] sau în lucrarea de licență a doamnei Király Renáta intitulată „A Szilágyság című hetilap szerepe a magyar identitás megőrzésében”, apărută în 2010 în cadrul Facultății Pázmány Péter Katolikus Egyetem din Ungaria [2].

Despre perioada de început a ziarului, își amintește încă foarte bine primul redactor șef al său, jurnalistul Fejér László: „Primele numere au fost foarte greu de editat pentru că nu a primit niciun fel de salariu. N-am avut absolut nimic. Hârtia am împrumutat-o de la *Grauli Sălajului*. Încă era valabilă repartiția hârtiei, de la centru. Primul trimestru, din reclame, am reușit să intrăm pe făgaș normal, să returnăm hârtia împrumutată și să asigurăm necesarul pentru următoarele numere. Ne-am descurcat din vânzarea ziarului și din reclame. Menționez încă o dată că nimeni nu a primit salariu. Între timp am avut un colaborator, László Ervin. Era inginer minier, a lucrat puțin și în presă dar avea simț practic. S-a dus cu camionul lângă Bacău și niciodată n-a venit fără hârtie. La început aveam sediul în clădirea Consiliului Județean, la parter. În vara anului 1990, am preluat ziarul după demisia lui Kui János și l-am condus până în 1992 la sfârșitul anului. Atunci, editorul ziarului a devenit UDMR-ul”.

Primul număr al ziarului „Szilágysági Szó”

Orice s-ar spune, istoria post-decembristă a ziarului „Szilágyság” merge mână-n mână cu istoria Uniunii Democrate a Maghiarilor din România – UDMR. Odată ce legea partidelor parlamentare le interzicea acestora să desfășoare activități comerciale, editorul ziarului a devenit *Szilágyság Kulturális Egyesület (Asociația Culturală Szilágyság)*.

În acele zile fierbinți ale revoluției din decembrie 1989 și în primele zile ale anului 1990, se cristalizau structurile teritoriale și centrale ale UDMR-ului, ca de altfel și ale celorlalte partide.

Primul număr al ziarului, cel din 5 ianuarie 1990, avea o singură filă de format A3 și costa 50 de bani. Cu ajutorul actualului redactor Józsa László am reușit să intru în posesia unei copii a primei pagini a ziarului. Întrucât acest prim număr este istoric, merită să-i amintim titlurile și conținuturile. Așa cum am precizat deja, ziarul se numea „Szilágysági Szó” („Cuvânt Sălăjean”), numele era marcat cu caractere mari pe prima pagină. Deasupra, de asemenea cu majuscule scria „**ÉLJEN A SZABAD ROMÁNIA!**” („Să trăiască România liberă!”) Ziarul se intitula încă de primul

Primul număr - 1990

număr, „Demokratikus hetilap” („Săptămânal democratic”). Pe coloana din stânga avea un articol intitulat „Kedves olvasó!”, în care Józsa László făcea un apel către populația maghiară a județului să sprijine apariția ziarului prin abonamente. În zona centrală a primei pagini, era reproduc apelul comitetului provizoriu de înființare a UDMR. Articolul „A Romániai Magyar Demokrata Szövetség ideiglenes intéző bizottságának. Kiáltványa” apăruse în presa centrală la data de 25 decembrie 1989, sub semnătura lui Domokos Géza – primul președinte al UDMR. Și pe plan județean, membrii comunității maghiare au început să se organizeze. Pe 31 decembrie 1989, în Biserica Reformată din Zalău s-a constituit comitetul provizoriu de înființare a filialei județene a UDMR. Cu această ocazie, Vida Gyula, contabil șef al întreprinderii de prelucrare a laptelui din Șimleu Silvaniei era desemnat președintele provizoriu al acestui comitet. Vicepreședinți erau desemnați Székely István și Józsa László, iar secretariatul revenea doamnei Sajter Margit. Directorul MAT-ului, domnul Varga István era propus din partea comunității maghiare să facă parte din primul organism de conducere post-decembrist din Sălaj, CPUN – Comitetul Provizoriu de Uniune Națională. Componenta acestuia apărea de asemenea pe prima pagină a nou înființatului ziar: Teodor Mănăilă – președinte (acesta îl înlocui-

se pe Nicolae Maier), Ioan Ghiurco și Székely István – vicepreședinți, Ioan Moldovan – secretar și respectiv Sergiu Șildan, Mihai Ștefănescu, Barabási István, Valentin Drama, Gheorghe Streța – membri.

Ziarul publica apelul în șase puncte al comitetului provizoriu de înființare a organizației județene a UDMR-ului, prin care era adus la cunoștința cititorilor structura de conducere a acestuia. Articolul se intitula „A Româniilor Magzar Demokrata Szövetség Szilágy megyei szervező bizottságának. Közleménye”. Tot pe prima pagină, era semnalată constituirea organizațiilor UDMR din orașele Cehu Silvaniei (30 decembrie 1989), Zalău (31 decembrie 1989) și Jibou (1 ianuarie 1990). Într-un alt articol intitulat „Lapzaárta” („La închiderea ediției”) cititorii erau informați de faptul că în 2 ianuarie 1990 o delegație a orașului francez Marignane a vizitat Zalăul pe care l-a ales pentru a se înfrăți. De asemenea, se amintea de înfrățirile dintre localitățile Berre L'Etang și Șimleu Silvaniei, respectiv dintre Le Tholonet și Pusztarajtolcot (Răstolțu Deșert). Se mai vorbea despre vizita la Zalău a delegației orașului Szentendre din Ungaria și propunerea de înfrățire dintre Zalău și acesta. Interesant este faptul că doar înfrățirea cu orașul maghiar Szentendre s-a concretizat până la urmă, așa cum apare pe site-ul Primăriei Municipiului Zalău.

Cenzura primelor numere

În contextul încă neclar al evenimentelor de după Revoluție, când precauția oficialităților locale era maximă, a existat un fel de cenzură, un fel de verificare a ziarului înaintea publicării acestuia. Fejér László își amintește: „Procurorul Moldovan, secretarul CPUN-ului trebuia să vizeze articolele. Mergeam cu foaia la el și mă întreba: *ce scrie în titlul acesta? Tradu-mi. I-am tradus. Apoi zicea: ce scrie în paragraful acesta. Am mers timp de două, trei săptămâni, s-a plictisit. Încă erau acolo gărzile patriotice, la etajul I trebuia să merg să-mi pună ștampila*”.

„Szilágysági Szó” devine „Szilágyság”

Primul număr - 1995

În 5 iulie 1991, ziarul avea să revină la numele care l-a consacrat în 1910. Își schimbă denumirea din „Szilágysági Szó” în „Szilágyság”, nume sub care apare și în prezent. Este oarecum o revenire la denumirea ziarului din perioada 1910-1940, actualul ziar revendicându-se a fi continuatorul vechiului Szilágy/Szilágyság. Chiar pe frontispiciul ziarului de astăzi apare textul „Alapítási év 1883” („Fondat în 1833”). În toată existența sa ziarul a rămas săptămânal. Și-a schimbat însă formatul, odată cu trecerea de la tipărirea pe rotativă în vechea tipografie din Zalău, la tipărirea la imprimantă în cadrul Tipografiei nou înființate Color Print. Acest lucru avea să se întâmple în 1994. Timp de 11 ani, până la data de 10 martie 2005, ziarul „Szilágyság” avea 8 pagini format A4. Abia din 2005, odată cu evoluția tehnicii de calcul și implicit a tehnologiei imprimantelor laser, se revine la formatul A3, așa cum apare și astăzi. Treptat numărul de pagini a crescut, de la 8 la 12 și apoi la 16.

Din 1995, redactorul ziarului devine Józsa László, care a pus umărul alături de Fejér László și Kui János încă de la primul număr. De fapt, primul număr al ziarului, din 5 ianuarie 1990 a fost redactat în apartamentul lui Józsa László care a scris și articolul de fond. De 20 de ani este practic persoana cea mai importantă din spatele ziarului: este redactorul majorității articolelor, este cel care se ocupă de culegerea textului, de trimiterea acestuia la tipografie, pentru ca apoi să se ocupe de distribuția ziarului. O strădanie continuă, care-l ține mereu în priză.

Numere aniversare ale ziarului

În anul 2008, în ediția din 23 mai, ziarul „Szilágyság” publică în paginile sale un articol ce amintește că se împlinesc 125 de ani de la anul înființării (în 1883) a ziarului. Dacă n-ar fi fost întreruperea dintre anii 1944-1990, ar fi fost anul în care s-ar fi marcat ziarul sălăjean cu cea mai lungă existență. Jurnalistul Józsa László semnează articolul intitulat simplu „125 év” („125 de ani”). Sunt rememorate momente importante din evoluția ziarului. Și evoluția tirajului ziarului, cel puțin în perioada 1990-2015, este importantă. Dacă la început, în februarie 1990 existau

nu mai puțin de 4.000 de abonamente, odată cu creșterea timpului și scăderea numărului populației de limbă maghiară, dar și ca efect al apariției publicațiilor electronice disponibile pentru oricine are acces la internet, tirajul a scăzut simțitor. În prezent, el se situează undeva între 1.000 – 1.200 de exemplare săptămânal, dintre care mai bine de 80% sunt pe bază de abonament. Ziarul poate fi achiziționat și la vânzare liberă, în Zalău acesta găsindu-se în rețeaua de distribuție Damco, la librăria de limbă maghiară Tulipan sau la chioșcul de ziare din piață. Cei care au condus ziarul de-a lungul timpului, au știut să marcheze momentele importante ale istoriei acestuia fie prin numere speciale, fie prin articole de fond. Așa s-a întâmplat în luna ianuarie 2015, când ziarul „Szilágyság” a aniversat 25 de ani de la reparație. În ediția din 9 ianuarie 2015, articolul de pe prima pagină, semnat de Józsa László se intitulează „25 éves a Szilágyság hetilap” („25 de ani a săptămânalului Szilágyság”). Este de fapt un amplu interviu cu jurnalistul Fejér László în care sunt rememorate momente importante din cei 25 de ani de la reparație.

Ziarul „Szilágyság” astăzi

Astăzi, ziarul de limbă maghiară „Szilágyság” este un ziar modern, viu, care oglindește prin articolele sale viața politică, culturală sau sportivă a comunității maghiare din județ. Este editat de Szilágyság Kulturális Egyesület (Asociația Culturală Szilágyság). Se subintitulează „Közéleti, közművelődési heti-

lap” („Săptămânal de informații culturale și sociale”). Are 12 pagini A3 la care se adaugă încă două pagini cu programul principalelor posturi de televiziune, atât cele naționale în limba română, cât mai ales posturile de limbă maghiară, regionale sau din Ungaria accesibile prin cablu. Ca și structură, ziarul are pe prima pagină, de regulă, cea mai importantă știre a săptămânii din comunitățile maghiare din județ. Pagina a 2-a conține informări, pagina a 3-a este dedicată știrilor din viața comunităților. În funcție de momentul apariției sunt pagini dedicate învățământului sau culturii, sunt publicate interviuri sau debateri. Nu lipsesc paginile de umor sau cele de publicitate – atât de importantă în susținerea financiară a ziarului. La începutul fiecărui an, ziarul publică și un calendar pentru cititorii săi. Dacă la începutul calendarului era o simplă foaie de ziar, în timp grafica acestuia a evoluat până la calendare color. Mulțumesc pe această cale domnilor Józsa László și Fejér László pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție o parte din materiale și pentru răbdarea de a citi acest material.

Bibliografie:

- [1] <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=875>
- [2] Király Renáta, *A Szilágyság című hetilap szerepe a magyar identitás megőrzésében*, lucrare de licență, Facultatea Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2010
- [3] Colecția ziarului Szilágyság <http://www.hhrf.org/szilagysag/pdf-archivum/>

Camera de Comerț și Industrie a orașului Zalău

Elena MUSCA

Arhivele din municipiul Zalău au în conservare un număr substanțial de documente care ilustrează viața economică a comunității în secolul al XX-lea, în cadrul Fondului Camerei de Comerț și Industrie a orașului Zalău. Deoarece avea calitatea de reședință de județ, documentele privind activitatea Camerei din Zalău sunt împreună cu documentele economice, din toate ramurile de activitate ale județului, care era extins în cadrele a ceea ce istoricii numesc Sălajul istoric. Din acest motiv, a fost necesară o cercetare la obiect, de departajare și extragere a actelor privitoare la Zalău din multitudinea de cereri, atestate și certificate de funcționare a întreprinderilor mici și mijlocii private cuprinse în fondul Camerei sălăjene.

Procesul de modernizare economică și socială din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a produs schimbări structurale definitorii în profilul comunităților locale. Acel *modus vivendi* cunoscut până atunci s-a dovedit a fi o stare dinamică, la care oamenii au aderat de cele mai multe ori în mod formal, deoarece există în tipologia fiecărei societăți componentele esențiale referitoare la structura mentală și la tradiții, care nu se schimbă în profunzime decât foarte lent. Aceste stereotipuri sunt adeseori salvatoare, cum este, după părerea mea, cazul societății zălăuane în perioada dintre cele două războaie mondiale. Agitația tipică urbană conține în sine schimbarea perpetuă de stări economice și a condițiilor de manifestare a acestor stări noi. Oamenii au de îndeplinit, de-a lungul timpului istoric, sarcini diferențiate pe care ei înșiși și le asumă, iar în perioadele de reorganizare economic-financiară ei se trezesc deodată în fața unor alegeri extrem de dificile, uneori fiind nevoiți să facă față unor răsturnări de situații care nu au precedent în practica anterior cunoscută. Acesta a fost și cazul perioadei interbelice în Zalău, ca de altfel în toată România, reflectat în documentele de arhivă ale Camerei de Comerț și Industrie a orașului Zalău. Obiectul său de activitate a fost prezentat și analizat în lucrări monografice publicate deja de către Serviciul Județean Sălaj al Arhivelor Naționale în anul 2000¹ și despre activitatea Camerei în județul Sălaj interbelic². Pentru acuratețea informațiilor trebuie precizat de la început că activitatea comercială în Zalău nu se deosebea cu nimic de tipologia transilvăneană: exista un comerț cu ridicata și un comerț cu amănuntul, acesta din urmă fiind cel mai dezvoltat în orașele sălăjene și în județ în general, deoarece majoritatea meșteșugarilor îl practicau direct. Pentru comerțul

cu ridicata era nevoie de o cantitate mare de produse și de legături cu breasla negustorilor. Pentru desfacerea tradițională a mărfurilor în cazul comerțului cu amănuntul, rolul principal îl avea Camera de Comerț și Industrie a orașului Zalău, care aviza activitatea meșteșugarilor și negustorilor. Urmau apoi târgurile, bălciurile și oboarele periodice, care și-au dovedit viabilitatea până în zilele noastre prin activitatea intensă pe care au desfășurat-o de-a lungul timpului. Comerțul bazat pe prezentare de mostre de către agenții comerciali voiajori nu s-a practicat în localitățile Sălajului, fie ele urbane sau rurale, de către autohtoni ci numai de către agenți din alte părți. În schimb, s-a adoptat sistemul zecimal de măsuri și greutatea care erau strict controlate de către persoane specializate și împotriva celor care înșelau consumatorul erau prevăzute măsuri punitive. Instrumentele de măsură, lungime, greutate și volum precum și calitatea produselor finite erau supravegheate pentru a se permite utilizarea lor și pentru că era necesară respectarea deontologiei și demnității profesionale.

După reînființarea Camerei de Comerț și Industrie, activitatea prioritară a conducerii a fost aceea de obținere a datelor comercianților. După cum se precizează în raportul de activitate: „La Oficiul Registrului Comerțului, lucrările pentru refacerea din nou a Registrului Comerțului, pentru înmatricularea firmelor după eliberarea teritoriului au continuat, s-a înregistrat un progres, înmatriculându-se în 1946:

- firme individuale	- 387
- firme sociale	- 20
total	- 407 firme (din care reînmatriculări: firme individuale - 95 firme sociale - 5 Total 100

Au fost radiate 2 firme individuale³.

De la data înființării sale în anul 1936, Camera de Comerț și Industrie a județului Sălaj în general, și a orașului Zalău în particular, a lucrat până la data de 30 august 1940, când, în urma dictatului de la Viena, ca urmare a ocupării Sălajului de către Ungaria, și-a încetat activitatea, pe care a reluat-o după eliberare, la 1 iulie 1945. Din acest motiv, deoarece documentele au fost fie mutate fie adăpostite la persoanele de încredere ale instituției, sunt goluri în documentarea exhaustivă a activității Camerei.

În anul 1946, la Camera erau refăcute sau primite pentru avizarea activității, un număr de 15 dosare

de patroni ale unor firme comerciale, care etalează o paletă relativ bogată de activități. În continuare prezentăm câteva procese-verbale de constatare a condițiilor pentru demararea acțiunilor comerciale în Zalău de după cel de-al Doilea Război Mondial. Astfel, la Oficiul Registrului Comerțului din Zalău se întocmește un proces-verbal de constatare pentru o firmă individuală centrală pe numele BĂLANEAN NAZARICA, înregistrat cu nr. 834/1948, având următorul conținut:

„Bălănean Nazarica, Zalău, str. Piața Libertății nr. 3, activitate începută la 13 martie 1942. Cetățenia întreprinderii: română; obiectul: restaurant cu vânzarea băuturilor spirtoase; ramuri de activitate: endetail pe cont propriu, local închiriat, compus din 2 camere; are autorizație sanitară; este situat la parter, cu intrare din stradă; singură; a fost refugiată la Deva. Capitalul întreprinderii – 50.000 lei după registru; pregătire profesională – casnică. Practică comercială 8 ani. Născută la 20 iunie 1909, în Brebi; părinții – Bălănean Costan, 39 ani, agricultor și Bălănean Maria, casnică, 34 ani, greco-catolici.

Primăria orașului Zalău – 3496/1947.

Contract suplim. anexa 1 – 1. 06. – 15. 08. 1947. Chiria lunară 2.000.000, datora 5.000.000 pe 2 luni și jumătate.

Contract suplim. anexa II. Cf. Deciziei 5159/1947, din 16 august 1947 chiria lunară va fi 1.300 lei, adică 8.450 lei pentru 6 luni și jumătate. Primar, Barabás⁴.

În cuprinsul actului oficial se mai menționează faptul că în anul 1942, Bălănean Nazarica a avut domiciliul în Deva, str. 6 septembrie, nr. 105, ocupația fiind aceea de „...comerț cu cârciumă (restaurant) endetail, pe cont propriu⁵”.

Persoana care a cerut certificatul/brevetul de funcționare, este o femeie cu vârsta de 38 ani, originară din mediul rural, care, probabil, prin căsătorie a devenit orășeană și a dobândit experiență în mediul comercial. În timpul ocupației maghiare s-a refugiat în sudul Ardealului, unde a practicat această activitate, probabil rămânând singură. Despre copii nu se amintește, numele este același de la naștere, dacă a fost într-o relație, nu a fost căsătorită oficial. I se permite să deschidă un restaurant în centrul orașului, ca singur acționar, ceea ce denotă că dispunea și de capitalul necesar, chiar dacă într-o primă fază a rămas datoare la primărie cu sume pe câteva luni pentru chirie. Sumele sunt trecute în funcție de moneda momentului – milioane până la mijlocul lunii august, iar după oficializarea stabilizării monetare sunt exprimate în mii lei. Oricum, chiria pare să fi scăzut puțin după stabilizare. Deoarece nu sunt trecute în procesul verbal constatator și sancțiuni pentru întârziere, concluzia este că legislația era laxă, pentru încurajarea desfășurării activităților economice în condițiile precare de după război. Statul avea alte mijloace de a recupera ceea ce i se datora și chiar mai mult, după

cum se va vedea în ceea ce urmează.

Un restaurant „endetail pe cont propriu” deschide și Brezoczy Iuliu, nr. firmei indiv. 661/1947, în str. Regele Mihai, nr. 30 (fosta str. Rákoczi). Acesta este domiciliat în Zalău, str. Gh. Pop de Băsești, nr. 21, are brevet pentru vânzarea băuturilor spirtoase în restaurant compus din două camere, din anul 1945. Se specifică faptul că „...trebuie să aibă permanent vin, bere, rachiu din fructe etc. în pivniță și în local⁶”.

Tot din Brebi a venit și Cherecheș Chelemen, care deschide o cârciumă în Zalău, str. Piața Lenin, nr. 6. Acesta a fost rănit pe câmpul de luptă și i se acordă dreptul de a avea firmă individuală înregistrată la Oficiul Registrului Comercial din Zalău sub nr. 8817/1947⁷.

O situație oarecum asemănătoare avea Boér Alexandru, născut în Zalău în 26 februarie 1893, fiul lui Alexandru și Boér Carolina, domiciliat pe str. Nepros, nr. 11, de religie reformată. „A fost considerat orfan, a stat până la 10 ani în azil, sub numele de Illyés Alexandru. Brevet pentru vânzarea de băuturi spirtoase nr. 109 216 acordat de Cercul de Lectură al Meseriașilor, prin vânzare Boér Alexandru, pentru localul din orașul Zalău, str. Wessélenyi, nr. 10⁸”. Așadar, statul încuraja activitățile comerciale, fie ele chiar și numai cu „băuturi spirtoase” în cazul răniților de război și al celor defavorizați de soartă, care au reușit, ajutați de asociațiile profesionale, să se pregătească într-un domeniu de activitate și să obțină atestarea necesară desfășurării activității pe cont propriu.

Tot o „cârciumă endetail pe cont propriu” este autorizat să deschidă Boncz Dănilă, în anul 1948, în Zalău, str. Stalin, nr. 69, cu un capital de 15.000 lei. Acesta s-a născut în data de 19 decembrie 1922 în Cluj. Interesantă este motivația în favoarea deschiderii localului elaborată la data de 14 mai 1948 de Ministerul Comerțului, Direcțiunea Comerțului Privat, București, str. Dr. Marcovici, nr. 2, dos. 519/1948: „Numitul posedă brevetul de beuturi spirtoase nr. 121 167, eliberat de Administrația Financiară Zalău, la data de 20 dec. 1947.

Cârciuma susnumitului este oportună și utilă (sublinierea autorului) în orașul Zalău, ea fiind așezată la periferia orașului, în apropierea oborului de vite, unde nu se găsește nici un alt fel de magazin⁹”.

În aceeași categorie de activitate comercială, adică restaurant cu mâncăruri calde și reci sau simplă cârciumă, Zalăul îi are pe Nagy Gheorghe, str. Dózsa, nr. 4; Cocu Vasile, str. 30 Decembrie 1947; Hiriczko Ștefan, str. Stalin, nr. 5; Olasz Ecaterina, str. Băii, nr. 2.

Alte activități desfășoară un număr de comercianți din care unii aveau brevet, alții cer reconfirmarea brevetului sau brevet nou de la autoritățile Camerei de Comerț și Industrie a Orașului Zalău. Caraba Vasile,

născut în Treznea în data de 27 aprilie 1913, a început activitatea de croitorie în 16 mai 1941, în sediul din str. Piața Libertății, nr. 1. „Întreprinderea – croitorie endetail, pe cont propriu. Obiectul: comerț cu stofe, croitorie și accesoriile ei pe cont propriu. Local închiriat, corespunzător, la parter, cu intrarea din stradă. Singur, capitalul întreprinderii – 50.000 lei după registru. Pregătirea profesională: croitor, cu carte de meșter. Are 4 salariați, 3 necalificați și 1 calificat, salariu pentru toți 4.500 lei/lună, pentru calificat salariul lunar este de 2.500 lei. A fost refugiat în Turda, are activitate din 1941”¹⁰.

Kincses Carol, nr. firmei indiv. 1.003/1948, din str. Ady Endre, nr. 1, deschide un atelier de „fierărie, vopselărie, chimicale grele, unelte și mașini agricole, biciclete și accesorii, articole menaj, mobile Thonet și de fier, articole sport, material de construcții endetail pe cont propriu, în str. Libertății, nr. 7. Înmatriculat astfel, începe comerțul la 1 noiembrie 1933. Și l-a asociat pe Eder Gheiza în 30 decembrie 1946, care desface chimicalele grele necesare în menaj.

Mai vând ape minerale de masă, condiment. Capitalul: 500.000 lei în noiembrie 1948, sediul în Piața Mihai Viteazul, nr. 16”¹¹.

Alt comerciant în același domeniu a fost din anul 1948, Dély Ioan, care are ca obiect al comerțului: „fierărie, vopsele și greutatea decimale, endetail pe cont propriu în str. 30 Decembrie, nr. 10, Zalău. Susnumitul a fost prizonier și s-a reîntors abia acum în vară, fiind încă suferind a stat în convalescență fiind tratat conform certificatului medical anexat la dosar. În lipsa susnumitului soția sa d-na Dély Berta a avut firmă înregistrată la această Cameră sub nr. f.i. 565/1947, cu obiect de comerț fierărie și vopsele endetail pe cont propriu, cu acel sediu unde susnumitul dorește a continua comerțul”¹². Solicitarea pentru eliberarea certificatului este semnată de președintele Asociațiunii numit Meternyi Ioan și de directorul Szabo Alexandru.

Mura Nicolae a avut firma individuală 852/1948. Era depozit de ziare, cărți, reviste, endetail pe cont propriu, în Zalău, Piața Libertății, nr. 3. Firma a fost radiată în 20 decembrie 1948 cu următoarea motivație: „Susnumitul nu posedă mijloace financiare pentru a putea continua activitatea comercială”. Depozitul și chioșcul de ziare deținute de Mura Nicolae au primit autorizația din 1946 și au început activitatea în 1947. Din nefericire pentru proprietar, în 1947 nu a avut nimic în stoc, la fel în 1948. Interesant este faptul că în momentul autorizării chioșcului de ziare, la dosar a fost anexată și o adeverință de la Serviciul de Siguranță al Județului Sălaj, Biroul Secretariat, cu aviz favorabil¹³.

În anii care au urmat după terminarea luptelor pe front ale celei de-a doua mari conflagrații mondiale, războiul a continuat în alte tranșee, le-am putea numi tranșee civile. Populația a suportat în conti-

nuare rechiziții și privațiuni urmate de foamete, iar producătorii din domeniul alimentar cu precădere, erau monitorizați și în orice moment puteau suporta confiscarea mărfii. În anul 1946, la secțiunea rapoarte, găsim următoarea adresă trimisă de Camera de Comerț și Industrie din Zalău către Ministerul Industriei și Comerțului, Direcțiunea Mobilizării, Serviciul Mobilizări Comerciale din București. În aceasta se specifică faptul că din Zalău, în Planul de Mobilizare comercial pe anul 1946/1947 se încadrează firma Frații Bikfalvi, măcelărie și cârnărie, din Piața Libertății, nr. 1. Adresa este semnată de președintele Camerei de Comerț și Industrie din Zalău, G. Damșa și de secretarul G. Mărcuș. Ca urmare a acestui act, produsele acestei firme puteau fi oricând preluate, parțial sau în totalitate, ca fiind necesare pentru buna funcționare a statului sau a armatei. Ordinul putea fi emis de autoritățile centrale sau locale, militare sau civile. Desigur, erau vizate și alte firme din varii domenii, cum sunt cele producătoare de îmbrăcăminte și încălțăminte, și cu precădere, materialele de construcții. Era vremea reconstrucției țării, chiar dacă regimul politic nu era încă stabilizat. Firmele din Zalău, al căror obiect de activitate economică și comercială este mult mai larg decât ceea ce am prezentat succint în studiul de față, s-au înființat și desființat, au luptat să-și continue activitatea, sprijinite de Camera de Comerț și Industrie care le-a acreditat, le-a monitorizat și le-a sprijinit în măsura posibilităților.

Note:

1. D.E. Goron, Fl. Ignat, D. Pop, C.N. Sabou, *Camera de Comerț și Industrie a județului Sălaj. 64 ani de la înființare 10 ani de la reluarea activității. Schiță monografică. 1936 – 1990 – 2000*, Zalău, 2000.
2. E. Musca, *Activități economice sălăjene reflectate în documentele Camerei de Comerț și Industrie Sălaj, în prima jumătate a secolului al XX-lea*, în *Acta Musei Porolissensis*, XXXVI, Zalău, 2014, pp. 263-270.
3. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, fond Camera de Comerț și Industrie Sălaj, nr. inv. 586, Raport de activitate al camerei 1946 – 1947, dos. I/58, fila 6.
4. Idem, fila 7.
5. *Ibidem*.
6. Idem, nr. inv. 3/1947.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*, pp. 4-5.
12. Idem, nr. inv. 21/1948.
13. Idem, nr. inv. 36/1948.

Recrutarea în Sălaj

GYÖRFI-DEÁK György

După ce s-a căsătorit cu baroneasa Wesselényi Polixéna (veri-soara „luntrașului de pe Dunăre”), John Paget, nobilul englez „naturalizat” în Ardeal, a petrecut mai multe ierni în Cluj. În cartea „Ungaria și Transilvania. Observații asupra condiției lor sociale, politice și economice”, el a descris atât atracțiile turistice cât și obiceiurile locuitorilor din ținuturile ce formează România de azi. În 1845, Ardealul era o provincie austriacă, prin urmare furniza și oșteni, „cătane împărătești”, pentru forțele armate comandate de prinții habsburgici. Legal, conform *Diplomei Leopoldine*, efectivele ar fi trebuit să fie aprobate de adunarea legislativă transilvăneană, dar monarhii absolutiști au evitat sistematic s-o întrunească: „De la ultima convo-

care a Dietei, douăzeci de mii de soldați au fost recrutați fără consimțământul națiunii”. Unii dintre liderii locali, precum baronul din Jibou, n-au permis recrutarea soldaților de pe domeniile încredințate lor, invocând nerespectarea cadrului constituțional.

La noi, pe vremea împăraților Franz II și Ferdinand I, înrolarea tinerilor se făcea în piețele centrale, în zilele de târg. La Zalău, notează Leontin Ghergariu, ele se organizau sâmbăta. În cartea amintită, Paget ne povestește cum procedau recrutorii. În târg, venea un grup de opt până la zece flăcăi, toți îmbrăcați în vestoane cu fireturi, după modelul celor purtate de husari. Ei erau însoțiți de o orchestră de lăutari, care interpretau cele mai mândre cântece vitejești,

întru sporirea sentimentului patriotic. Umblau brambura prin oraș, intrau în vorbă cu toți cei pe care îi întâlneau și glumeau, râdeau. Arătau atât de mulțumiți și de fără de griji, încât lumea chiar îi invidia. Din când în când, trupa se oprea, se lega în cerc și începea „dansul de recrutare”. El se executa pe o melodie unghurească și consta în a bate ușor ritmul cu piciorul, zornăind pintenii. În răstimpuri, feciorii se răsuceau pe călcăie. Întreaga ceată cânta și se legăna. În același timp, unul dintre flăcăi se apropia șiret de țărani care căscau gura la spectacol, intra în vorbă cu ei și îi provoca să se arate viteji. Unii chiar se lăsau păcăliți: „Muzica, dansul, uniforma națională și pintenii lungi, toate astea reprezentau mândria și plăcerea vieții unui țaran

ungur. Și de multe ori se înrolează să fie husar, gândindu-se că va avea un cal, pintoni și pantaloni albaștri. Însă amare sunt mai apoi lacrimile bietului băiat când, de multe ori, se va găsi mergând pe jos, iar în ceea ce privește costumul național, nu îl va purta nici pe acela, ci va fi nevoit să poarte pantalonii urâți și ghetetele infanteriei austriece.”

Când recruții nu veneau de bună voie, erau prinși cu arcanul, un laț atașat de vârful unei prăjini, o unealtă tătarească preluată de toți locuitorii din Răsărit. Cine a văzut „Urga” (1991), filmul lui Nikita Mihalkov, laureat cu un „Leu de Aur” la Veneția, știe că obiectul respectiv poate fi folosit și la capturarea nevestelor îndărătnice. Ion Creangă ne-a povestit în „Amintiri din copilărie” cum și-a pierdut învățătorul, pe bădița Vasile. În ziua de Sfântul Foca (22 septembrie), primarul i-a chemat pe oameni să se adune și să repare drumurile, căci va trece Vodă pe acolo ca să vadă mănăstirile. Dascălul i-a mobilizat pe copii și pe tineri, să nu se creadă că Humuleștii ar fi un sat de oameni puturoși. Pe când lucrau mai cu spor, aducând piatră cu covețile, cu tărăboanțele, cu căruțele, vornicul (primarul), vătamanul (colectorul de taxe) și „câțiva nespălați de mazili” (vătășii) au sărit pe flăcăi și i-au imobilizat: „Pe bădița Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul, îl cetluiau acum zdravăn și-l puneau în cătușe, să-l trimită la Piatra... Așa, cu amăgele, se prindeau pe vremea aceea flăcăii la oaste...”

Fosta cazarmă din Zalău adăpostește acum Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj – semn că *atunci când armele tac, muzele cuvântă*. Istoria clădirii este o parte a albumului „Zalău - locuri de poveste”, realizat de muzeul județean (coordonatori Monica Druța și Marin Pop). Autoritățile locale au construit-o, au botezat-o „Báró Fejérváry” (după un fost ministru al armatei) și au predat-o batalionului de honvezi infanteriști din

localitate în data de 31 octombrie 1889. În cunoscuta „Monografie a comitatului Sălăgiu”, Petri Mór amintește că, pe steagul de luptă al unității, femeile brodaseră lozinca: „Fii credincios, fii gata: o inimă, o minte!” (Légy hív, légy kész, egy szív, egy ész.) După Primul Război Mondial, cazarma i-a găzduit pe vânătorii de munte întorși de pe frontul italian. Ca o punte peste decenii între atât de diferiții proprietari, să amintim existența unei fanfare militare cu peste 50 de muzicieni – o orchestră invitată vară de vară în principalele stațiuni balneoclimaterice din zonă sau la toate evenimentele majore de peste an.

În 7 martie 1925, la cazarma „General Dragalina” din Zalău a sosit și medicul Odysseus (ortografiat și Odiseu) Apostol, pe vremea aceea cu grad de căpitan, însărcinat cu examinarea tinerilor pentru încorporare. El și-a relatat parcursul sălăjean în săptămânalul „Cultura poporului”, o gazetă de duminică, tipărită la Cluj. În urma unei coincidențe uimitoare, benefice pentru reconstituirea istorică, l-am găsit descris, văzut de pe „cealaltă parte”, în memoriile lui Ioan Nădișan (*Memoria ardeleanului*, Editura Placeto, Brăila, 2016), un tânăr care a încercat să fenteze stagiul militar, dar a ajuns să-și slujească patria ca scrib într-un birou al batalionului din capitala de județ. Cum am beneficiat de o multitudine de informații, iar căpitanul dr. Apostol a devenit în cele din urmă general-maior și a condus vreme de trei ani (1948-1950) Direcția Medicală din Ministerul Apărării Naționale, am decis să-l includ în galeria figurilor proeminente care au străbătut Țara Silvaniei. Totodată, ca și cadru medical, el a desfășurat o campanie intensă împotriva consumului iresponsabil de alcool, un subiect niciodată de neglijat în patria „pălincii de Zalău”, activitate pentru care, ne informează ziarul „Clujul Românesc” din 14 iunie 1925, a fost premiat de Ministe-

Medicul Odiseu Apostol

rul Sănătății cu suma de 5000 de lei. Precum am aflat din aceeași sursă, „țapul de bere” (paharul de 300 ml) tocmai fusese scumpit de la 7 la 9-12 lei de către „producătorii speculanți” (prețuri de vară toridă), astfel încât un calcul simplu ne arată că premiul reprezenta echivalentul a 20 navete cu câte 20 de sticle de 1/2 l. Sau, precum vom vedea la sfârșit, prețul unei perechi de juncani.

Odysseus Apostol s-a născut la 27 martie 1895, la Turnu Severin, ca fiu al unui învățător de sorginte greacă. Îl regăsim în galeria de absolvenți marcanți ai Colegiului Național „Traian” din localitatea natală, alături de Șerban Cioculescu, Alexandru Dima, Ștefan Odobleja etc. Și-a început pregătirea medicală la București, înainte de Primul Război Mondial, la care a participat ca ofițer-elev în Iași și a ajuns cu frontul până la Odessa. A obținut titlul de doctor la Facultatea de Medicină din Cluj, în octombrie 1919, oraș unde s-a stabilit o vreme. A devenit medic-șef al Secției de boli interne, la Spitalul Militar Cluj. În 1929, s-a transferat la Grupul II Aviație Someșeni. Colonelul în rezervă Constantin Iugulescu precizează în volumul „Necrologie”, publicat la Editura SITECH (Craiova) în 2011:

„A zburat alături de aviatori, le-a studiat sănătatea la sol și în aer. A depus atâta pasiune încât, în 1937, a devenit șef al Serviciului

Sanitar al Regiunii de Aviație de la Cluj, iar, din 1940, la Regiunea a II-a Aeriană de la București, unde a devenit apoi medic șef al întregii Aeronautici Militare românești. Lucrările sale de medicină aeronautică au devenit cunoscute în țară și peste hotare, fiind citat în valoroase materiale din S.U.A., Franța, Italia etc. După avansarea sa la gradul de general, la jumătatea anului 1947, a primit înalta misiune de a conduce Serviciul Sanitar Militar, ca șef al Direcției Medicale. [...] În 1950, șeful nostru și-a încheiat misiunea în armată și, trecând în rezervă, a continuat activitatea în domeniul istoriei medicinei.”

A fost un autor foarte prolific și a publicat atât articole în ziare, cât și broșuri medicale ori lucrări mai cuprinzătoare. În perioada dintre cele două războaie mondiale, a devenit membru în Academia de Medicină, iar după război, membru-corespondent al Academiei de Științe din România.

S-a căsătorit în 1930 cu o profesoară de biologie de la Școala Normală de Fete, Angela Virginia Apostol (1903-1986). Au avut un singur fiu, Zefir, devenit arhitect. După cedarea Ardealului, în toamna anului 1940, familia s-a refugiat mai întâi la Făgăraș, apoi la Sibiu și, în cele din urmă, în București.

Deși dobândise multă experiență în salvarea de vieți umane și îngrijirea răniților în ambele războaie mondiale, precum și în urmărirea felului cum se comportă organismul uman la viteze mari, generalul Apostol n-a corespuns exigențelor ideologice ale dictaturii proletare. Pensionat la 55 de ani și „ținut la sol” de noii conducători ai țării, neobositul spirit de pionier și-a dedicat timpul scrisului și cercetării istoriei medicinei, numismaticii. A sprijinit înființarea Muzeului de Istoria Medicinei și Farmaciei „Victor Gomoiu” din Craiova. S-a stins din viață la 7 ianuarie 1980, la București, unde se odihnește alături de soție în Cimitirul Bellu. Societatea de Medicină

Aeronautică din România a creat un premiu care-i poartă numele, acordat pentru cea mai bună lucrare publicată de un tânăr până în 35 de ani.

Pe vremea când tânărul căpitan a descins în Zalău, orașul număra 8806 de locuitori, dintre care 1306 români, 7320 maghiari și 180 evrei („Cultura poporului”, nr. 103 din 26 martie 1925, pag. 1). Reporteurul „ad-hoc” a făcut inventarul edificiilor:

„O piață, piața Mihai Viteazul, în mijlocul căreia se ridică ca o subliniere a vremurilor actuale mareașta statu[i]e a «bo[i]erului» Wesselény, care în fine se hotărăște să coboare de pe jilțul său să dea ascultare țăranului, sclavului său de odinioară [sic!]. Piața e înconjurată de case frumoase, bine întreținute: prefectura, consilieratul agricol, administrația financiară, cinema Carol, cafeneaua și restaurantul «Transilvania», locul de întâlnire al funcționărilor, al regătenilor și ofițerilor plictisiți, unde poți citi «Dimineața» și «Universul».”

Probabil că tot aici a răsfoit și publicațiile locale: „Meseșul”, gazetă culturală și informativă „bine redactată”; „Sălajul”, „foaie care publică și documente istorice și articole bune”; „Gazeta de Duminică” de la Șimleul Silvaniei, o „gazetă politică independentă(?)”, „căutată... zic unii... pentru știri de senzație”.

Amintindu-ne de găselnița recentă a unui ministru de finanțe, ca orice bacșiș să fie trecut pe bonul fiscal și impozitat separat, să remarcăm faptul că în vitrina restaurantului era afișat la vedere („scotea ochii”) un carton bilingv cu lămuriri: „Sistem de bacșiș / Borravaló rendszer”: socotit de ofițer drept un „sistem destul de costisitor”.

Medicul oltean a prins o primăvară mohorâtă, cu vreme friguroasă:

„Târgul e sărac, fără nici un colorit deosebit, se observă criza financiară. Sătenii vând cartofi,

ceapă, lapte și produsele laptelui, ouă, mere. Printre ceapă și cartofi, se strecoară cu pretenție tăvi pline, cu ghiocei albi și zambile sfoase.”

La recrutare s-au prezentat 339 tineri români născuți în 1904. Pe atunci, plasa Zalău cuprindea 36.496 de locuitori: 24.373 români, 11.035 unguri, 750 evrei, 338 alte neamuri (slovaci, șvabi etc.) Nici unul nu suferea de boli venerice și unul singur avea gușă. Erau feciori curați, frumoși, bine dezvoltăți. Cei mai înalți – din secretariatele Bucium și Mirșid – au măsurat 1,81 m, iar cel mai lat în piept – 100 cm perimetru toracic – era din Unguraș. Din punct de vedere intelectual, Odysseus Apostol i-a găsit necorespunzători, slabi pregătiți: „Nu știu anul nașterii, nu știu câte clase au urmat la școală, nu știu de ce nație sunt și nici de ce religie, memoria slabă!”

Din Zalău, comisia s-a mutat în Jibău („Cultura poporului”, nr. 109 din 7 mai 1925, pag. 1). A fost întâmpinată cu cântece, cu lăutari și cu drapel la recrutare. Ca să-și facă un pic de curaj sau ca să câștige cât mai multă voce, flăcăii gustaseră înainte o țără de pălincă, spre dezolarea strategului-șef al luptei împotriva alcoolului.

Doctorul a examinat aici 330 români, tineri născuți tot în 1904 și a observat că băieții sunt mai curați decât cei examinați în plasa Zalău, dar asta nu i-a ferit de maldii, mai ales de BTS-uri, paraziți sau boli molipsitoare: „Am găsit 8 cu sifilis, 1 cu trahom, 1 gușe și vreo 4 cu râ[i]e. Foarte mulți debili și cu afecțiuni incipilute [sic!] de tuberculoză, în special cei căsătoriți de curând.” Tinerii de pe Valea Someșului și din împrejurimi s-au arătat mai voinici: „Talia maximă a fost 182 cm în secretariatul Creaca. Talia minimă 140 cm în Cuceu. Perimetrul toracic maxim 98 cm, în Jibou, iar cel minimum 71 cm, în Năpradea.”

Jumătate din ei, 161 la număr, erau analfabeți. Acesta a fost ghi-

(continuare în p. 57)

Poezia și Iubirea – Agore ale inimii

Imelda CHINȚA

Din gratitudinea unor oameni de cultură sălăjeni, Daniel Săuca, Marcel Lucaciu și Daniel Hoblea, vede postum tiparul, la începutul acestui an, volumul de versuri intitulat *Poeme*, semnat de Valentin Meseșan, apărut la Editura *Caiete Silvane*. Valentin Meseșan este o voce distinctă în spațiul literar sălăjean, un tenor distins al generației sale, un „Conte” al Cenaclului literar „Silvania”, fapt amintit de prefațatorul volumului, poetul Marcel Lucaciu.

Volumul este structurat în două părți: *Anotimpurile iubirii* și *Arhiva cu tăceri* și coagulează cele două teme reiterate: poezia și iubirea. Ceea ce surprinde la o atentă survolare prin volumul compact construit este formula poetică distinctă, de la poemul minimalist dominat de o expresivitate bogată, la poemul amplu, cu aspect narativ, reflexiv în care se contopesc trăiri și pasiuni puternic exprimate. Lumea devine pentru Valentin Meseșan un grupaj de esențe vitriolante, cuvântul poetic și iubirea sunt compactate într-o simțire pasională, ca o descărcare, apoi sunt reflectate liric.

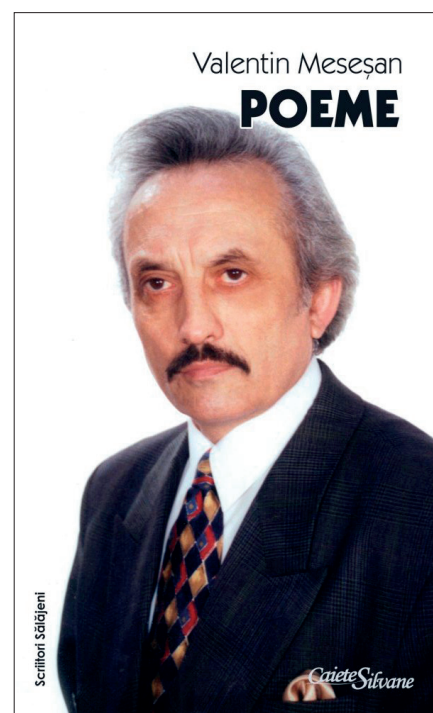
Poemele traduc stări combus-tie, poetul este ardere, iar grupajele sunt viscereale: „credeam că sunt unica torță a lumii/ într-atât ardeam de naiv”; „vom arde printre stele”; „Ca pe un val te călcam/ cu ochiul amăgit de/ sunetul trupului tău”.

Asemenea liricii eminesciene, femeia nu este o prezență în actualul volum, iubirea este perspectivă, ca dorință de împlinire, ca visare, sau retrospectivă, ca amintire dureroasă: „ca pe o umbră te simțeam/ cu inima, cutremurat/ de lumina cărnii tale”, „În-

tre timp, buzele noastre arse/ de-atâta străină și deșartă iubire/ se vor căuta sperând reînvierea unui vechi sărut”. Deloc manierist, poemul traduce stări autentice și trăiri nedisimulate. Aceste pliuri lirice recompun armonii interioare, reflectă personalitatea artistică, dar și o experiență bogată. Cele două mari obsesii, cuvântul și femeia nu rivalizează, ci sunt complementare, creând o structură arhitecturală amplă, pigmentată de nostalgia poetului: „și fi-voi cât vei curge și far și mal”, „Și mă petrec, mereu flămând de stele,/ mereu flămând de ape, mereu sărac de cer”.

Poezia lui Valentin Meseșan rezidă dintr-o neîmplinire asumată, din natura reflexivă, dintr-o încercare tensionată de a evada din cotidianul anost, din periferia iubirii și a cuvântului: „Eu am rămas acolo, sfințit în mineral,/ tu deveniseși fulger vegetal!”; „Nu simți cum cade toamna-n noi/ și suntem tot mai stinși, mai goi?”; „e-atât de pustiit cuvântul,/ iar între pleoape arde gândul”. Versul este plin de finețe elementară, de frescul expresiei lirice, fapt ce-i conferă originalitate, iar discursul reflexiv, confesiv capătă pe alocuri note interogative: „Îți mai amintești, iubito, cum râdea/ iarba pe gleznele tale, înfiorată de-atâta/ zeiască frumusețe?” Căutând răspunsuri, poetul se caută pe sine, transpune în creația sa pasiunea ferventă pe care o modulează în toată complexitatea ei.

Ceremonialul liric contopește formule diferite, poeme romantice, simboliste, moderne și de inspirație folclorică. Valentin Meseșan dovedește o disponibilitate intertextuală, un lirism de factu-

ră lucidă, rațională, pe de o parte, romantică, pe de alta. Sunt ușor recognoscibile tonurile eminesciene, stănesciene, bacoviene ori imprecățiile cu inflexiuni populare: „totul va deveni o toamnă profundă”; „doar necuvintele poetului/ ne răzvrătesc prea bătrânele aripi”; „N-am cutezat să-mi colind întrebările/ dincolo de zborul ciocârliei, în albastru/ aș fi devenit șoim,/ hoinărindu-mi singurătatea spre cer”; „Sub pașii șovăielnici cărarea-i zăbovită,/ și ce timp avusesem odată pe cântar!/ mi-e inima o plantă otrăvită,/ ce nu-și mai are locul în ierbar”; „Pasăre albă de cer,/ cu surâs înalt, stinger/ și cu ochii de tăciune/ și cu aripi din foi sune,/ lasă-ți cântecul în lume./ Arde-te apoi în soare,/ zbor naiv, rană ce doare,/ până pe cer ochiul moare/ și se face lacrimă/ și se face patimă./ Fără cântec ești pustie,/ fără zbor ești lut, de vie,/ de care doar cuibul știe”.

Iubirea este percepută ca suferință, gol existențial sau este orifică, înălțătoare: „Încet, ne desprindem de existență/ și vertical ne risipeam spre astre”; „mi-s păsările arse de iubire/ și zborul-căutare rămas-a nenunțit”. Poetul își hrănește sensibilitatea din amintirea trecutului, pe care o immortalizează într-o cromatică bogată dublată de armonii sonore ori vizuale: „pasăre albă”; „cu aripi din foi sune”; „umbrele sunând”; „ninsori albastre”; „strigări de verde”; „lacrimă albastră”. Poveștii de iubire dintre Marte și Venus îi erau îngăduite dimensiuni neobișnuite, la fel

cum îi sunt atribuite dimensiuni colosale poveștii de iubire a artistului: poezia și femeia: „cer, cer.../ șoptea singur poetul”; „iubirile au tâmpla lor cărunță”. Poetul este capabil să redea o gamă întreagă de senzații și sentimente într-o variată poetică a suferinței: „de atâta așteptare/ mi-au crescut în palme/ rugăciuni”.

Atrag atenția câteva texte ca niște haikuuri inserate printre poemele ample, narative. Cuvântul și iubirea devin agore ale inimii poetului: „Sărut cuvintele/ cu fiecare lacrimă/ de aceea/ aproape toate/ plâng”; „trupul iubitei /

curgerea albă/ a unei lacrimi/ de pasăre...”.

Structura volumului lui Valentin Meseșan corporalizează într-o oarecare măsură, dorința voalată de împăcare, surprinde lumea în cădere, traduce totodată nevoia de manifestare a eului prin creație: „într-un ultim gest al împăcării/ s-aprind cuvintele-n omătul colii...”. Volumul *Poeme* frapează prin simplitatea rostirii, prin expresivitatea limbajului poetic, prin naturalitatea trăirii, prin pedanteria ideatică, iar Valentin Meseșan este un poet care merită redescoperit.

Recrutarea în Sălaj

(urmare din p. 55)

nionul lui Ioan Nădișan, conțopist la notarul din Domnin, cu un scris caligrafic de excepție, foarte prețuit în administrația locală. Aba Székely, șeful său și avocatul Aurel Hețco se înțeleseseră cu medicul recrutaor ca tânărul să fie amânat cu un an, cu diagnosticul „endocardită reumatismală”, boală pe care „scriitorul de la Primărie” n-o avea. Dar maiorul Aurel Rauscher a observat cât de frumos fuseseră întocmite tabelele de recensământ și a intervenit. Redăm aici fragmentul respectiv, ca să evidențiem talentul narativ al omului născut și crescut într-o familie de oameni simpli, țărani din Bârsa:

„- Domnule notar! Cine a lucrat tabelele de recensământ? Notarul a răspuns: - Scriitorul meu. - Cine-i acest scriitor și cum îl cheamă? - și notarul m-a arătat cu mâna și a zis: - Uite-l, așa este! Eu eram în fața medicului recrutaor în pielea goală și medicul se străduia și se chinuia să-mi găsească un nou diagnostic pentru amânare sau chiar scutire. Atunci maiorul m-a chemat la el în fața comisiei de recrutare și m-a întrebat dacă eu am scris tabelele

de recensământ și eu am răspuns: - Da, eu le-am întocmit. El, cam neîncredător, mi-a întins un toc, mi-a dat o hârtie albă și mi-a zis: - Scrie aici ce-ți dictez eu! Mi-a dictat câteva cuvinte. A luat hârtia și a confruntat scrisul cu cel din tabele. A zâmbit și s-a întors către colonel - era Comandantul Centrului de Recrutare și Președintele Comisiei - și i-a zis: - Acesta este al nostru, Domnule Colonel! - Așa să fie! - a răspuns colonelul și m-a oprit în fața lui.”

Odysseus Apostol a rămas tablou, pentru că hotărârea fusese luată fără să i se ceară avizul. Tocmai își bătea capul cum să scornească „un alt diagnostic bine potrivit” și să le facă pe plac notarului și prețorului. Dar colonelul l-a fulgerat cu o privire cruntă și autoritară și l-a lăsat fără replică: „Pe acesta îl recrutăm numai noi, fără de doctori! Tu, doctore, recrutează-i pe ceilalți!”

Ce să faci, ordinul se execută, nu se discută!

Degeaba s-au străduit și unii, și alții. Maiorul l-a luat pe tânăr și l-a avertizat: „Dacă mai încerci ceva să scapi de noi, te voi trimite în Basarabia pe malul Nistrului la grăniceri și n-ai să vezi fetele timp

de trei ani.”

Așa că, vreme de doi ani, cu începere din 1 martie 1926, Ioan Nădișan s-a mutat din „cancelarie” într-un birou al cazarmii din Zalău. A primit ca arvună aproape 5.000 de lei, pe care i-a dus acasă, ca părinții să-și cumpere niște vite de lucru. Cum l-a prins ploaia în pădure și a ajuns acasă pe înserate, ud și jupuit de măracini, taică-său a crezut că a dezertat și a prădat pe cine știe cine. Abia când l-a însoțit înapoi la târgul din Zalău s-a liniștit și s-a bucurat că i-a ajutat Dumnezeu. Cine dorește să afle mai multe despre activitatea din cercul militar sălăjean să parcurgă capitolul al XVI-lea, dar să-și facă timp și de celelalte, pentru că lectura îl va acapara.

Astfel s-au întâlnit viitorul general de aviație și scribul memorialist la primăria Jiboului (azi, sediul poliției locale), iar un ofițer superior care a pus interesele țării mai presus decât cele ale momentului le-a îndreptat viețile pe niște căi nebănuite de nici unul dintre ei și a transformat episodul fugii de recrutare într-o pagină de istorie anecdotică a Țării Silvaniei.

Oglinda fermecată*

Silvia Bodea SĂLĂJAN

Cică a fost odată ca niciodată. A fost o oglindă fermecată, undeva în casa unei fetițe, care era foarte cuminte și ascultătoare. În camera ei era mereu ordine și curățenie, cărțile și caietele erau curate și așezate frumos pe birou, hăinuțele erau în ordine, aranjate pe umerase, în dulap.

Oglinda privea de pe perete și zâmbea, lăsând să se reflecte în ea razele soarelui. Era foarte fericită că se află în camera unei fetițe cuminți și ordonate. Când era singură, Tania, căci așa o chema pe fetiță, lua oglinjoara de la locul ei, o pune în fața păpușilor și le lăsa să se bucure și ele de limpezimea și frumusețea pe care le arăta oglinda. Nimeni însă nu știa, nici chiar Tania, că oglinda era fermecată.

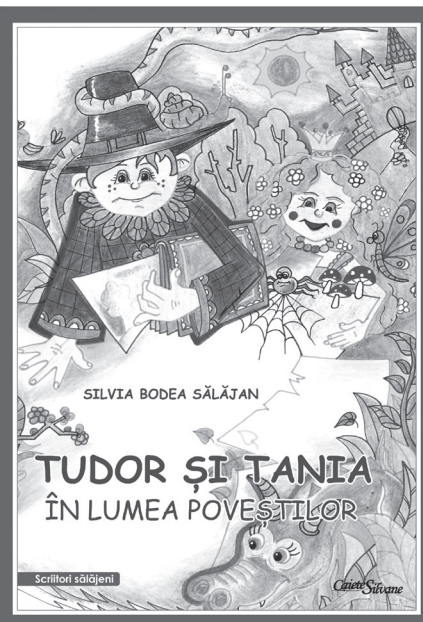
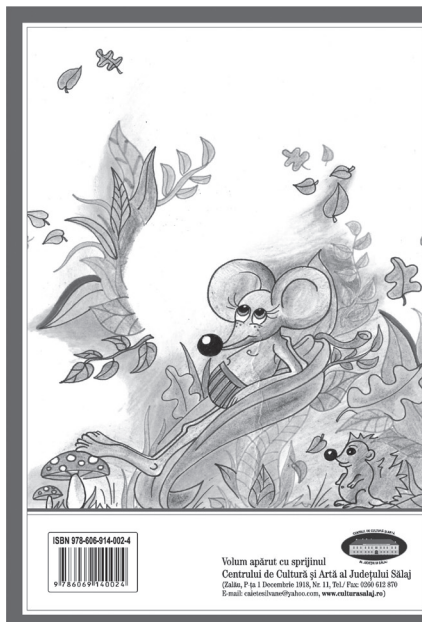
Într-una din zile, pe când fetița era singură în camera ei, a auzit o voce subțire și limpede, ca de clopoțel:

– Nu-i așa că noi suntem cele mai bune prietene? Nu-i așa că noi facem doar fapte bune și nu mințim niciodată? Noi spunem adevărul întotdeauna. Pe adevăr și sinceritate se bazează prietenia cea mai durabilă. Dacă eu aș minți, ar fi o problemă foarte mare.

– De ce este urât să mințim? Întrebă Tania, căreia mama ei i-a spus că nu trebuie să mintă niciodată, dar nu i-a explicat și de ce nu trebuie s-o faci.

– Uite, draga mea, spuse oglinda, dacă eu aș fi o oglindă mincinoasă, când ai dori să-ți privești fața în apele mele, ți-aș arăta un chip urât sau poate un alt chip, care nu este al tău. N-ai ști cum să-ți aranjezi fundițele, s-ar putea să ai pete pe față, iar ceilalți copii ar râde de tine.

– Nu m-am gândit la asta niciodată, dar, dacă mă gândesc bine, ai mare dreptate. Minciuna poate face

rău nu numai celorlalți, ci și celui care minte, spuse Tania gânditoare, făcând abstracție de faptul că i se întâmpla un lucru neobișnuit, că oglinda ei vorbește. Acest lucru ar fi trebuit s-o sperie, însă, deși nu-și putea închipui o oglindă vorbitoare, Tania nu s-a speriat. Ba mai mult, era foarte fericită că are o prietenă, cum n-a mai auzit că ar putea avea cineva.

– Pot să spun cuiva că tu știi să vorbești? o întrebă Tania.

– Cred că ar trebui să fie doar secretul nostru, i-a răspuns oglinda. Prietenii pot avea secrete, dacă secretele lor sunt frumoase.

– Bine, a răspuns Tania. Cred că tu știi o mulțime de lucruri pe care le-ai văzut și nu le-ai spus nimănui până acum.

– Este adevărat! spuse oglinda. Am văzut și știu multe lucruri.

– Mie o să mi le spui? Îți promit că voi păstra secretul până când îmi vei da tu voie să-l spun. Vrei să-mi spui secretele tale? Vrei să mă înveți și pe mine lucrurile pe care le știi?

– Da, o asigură oglinda. Prietenii adevărați își spun totul, cu sinceritate. În fiecare zi îți voi spune câte un secret de-al meu. Multe dintre secrete nici nu va trebui să ți le spun, pentru că le vei descoperi singură, dacă vom rămâne prietene.

– S-ar putea să nu fim prietene tot timpul? s-a speriat fetița.

– Dacă nu vei fi întotdeauna la fel de cuminte și de ordonată, prietenia noastră s-ar putea să se strice. Mie nu-mi plac cei care promit unele lucruri și nu se țin de cuvânt.

Tania era foarte fericită că are o asemenea prietenă care nu o va trăda niciodată, cu singura condiție să rămână cuminte și bună.

Timpul trecea și în fiecare zi, după ce venea de la școală, Tania îi povestea ce lucruri noi a învățat, ce i-a spus Doamna, ce note a luat, cum se joacă în pauze.

– Cred că-i foarte frumos la școală, i-a spus oglinda plină de admirație. Tare mult aș vrea să pot să merg și eu cu tine la școală, să-ți cunosc colegii, să aud atâtea lucruri noi.

– Dacă vrei, pot să te iau cu mine, s-a bucurat Tania de propunerea oglinzii. Te pun în penar și la școală, când nu mă vede doamna, deschid penarul să vezi și tu lumea, iar în pază te iau cu mine afară, să te joci cu noi.

– De ce trebuie să mă ascunzi? Nu este voie să duceți oglinda la școală?

– Nu știu, se arată nedumerită Tania. Nu și-a dus nimeni oglinda la școală, iar doamna n-a spus niciodată dacă este sau nu este voie s-o facem. Dacă nu ne jucăm în timpul orelor, Doamna ne dă voie să ne ducem câte o jucărioară...

– Cred, totuși, că va trebui să o întrebi pe Doamna. Asta așa, ca să nu greșim, îi propune oglinda, care se pare că era foarte înțeleaptă.

– De ce s-o întrebăm, dacă dumneaei n-a zis nimic? S-ar putea să-mi spună că nu-i voie și atunci ce-o să fac? Dacă n-o întreb și mă prinde, îi spun că n-am știut și gata.

– Draga mea, atunci când nu suntem siguri că facem bine, înainte de a lua o hotărâre, trebuie să-i întrebăm pe cei mai mari decât noi. Asta ca să nu greșim, pentru că, dacă facem greșeli, îi supărăm pe cei dragi, iar noi s-ar putea să fim pedepsiți.

Tania s-a gândit bine la ceea ce îi spusese oglinda și i-a dat dreptate. Și-a adus aminte că și ea a greșit de câteva ori și mama ei a fost foarte supărată. Ar fi preferat s-o certe sau s-o pedepsească, numai să n-o mai vadă tristă.

Din colțul cu jucării, s-a auzit glasul somnoros al unei păpuși pe care Tania o iubea foarte mult, dar pe care o pedepsise pentru că nu spunea întotdeauna adevărul:

– Și dacă nu-i spui Doamnei, ce-o să se întâmple? De ce trebuie să le știe Doamna pe toate? Ce? Numai ea știe ce-i bine și ce-i rău?

– Tu n-ai învățat nimic din pedeapsa pe care ți-am dat-o, se supără Tania. Pedeapsa ai primit-o ca să ai timp să reflectezi asupra răului pe care l-ai făcut, nu ca să plănuiești un alt rău.

– Mi-am spus și eu părerea, se

prefăcu supărată păpușa. De ce numai cei mari au dreptate întotdeauna?

– Cei mari știu mai multe, au văzut și au auzit mai multe, iar noi trebuie să învățăm de la ei, spuse, gânditoare, oglinda.

– Ei n-au greșit niciodată? interveni din nou păpușa cu ciudă.

– Chiar aceasta este problema. Noi nu trebuie să repetăm greșelile lor, ca să nu avem necazuri, repetă Tania ceea ce auzise de la mama ei.

– Ești o fetiță foarte înțeleaptă, se arată încântată oglinda.

– Eu, când am fost mare, spuse cu mândrie păpușa, eram cu mult mai înțeleaptă decât ea, și arată spre Tania. Eu știam multe poezii și cântece, inventam povești... eram campioană la tenis și atletism, eram mai bună și mai cuminte decât Tania. Eu nu m-am bătut cu nimeni, n-am vorbit urât și n-am mințit niciodată, pe când Tania...

Păpușa, care era supărată pentru că o pedepsise pentru obraznicie, dorea acum să se răzbune, inventând o mulțime de minciuni, care mai de care mai gogonate. Ei, dar nu termină de povestit isprăvile ei, deoarece, când privi oglinda, își văzu gura strâmbă, nasul coborât peste bărbie, iar un ochi era pe frunte și unul pe obrazul drept. Părea că este baba Cloanța cea rea, din poveste.

– Vai, vai! Oare ce s-a întâmplat cu mine? spuse speriată păpușa, în timp ce își pipăia fața desfigurată. Nu se poate! Asta nu sunt eu! Vezi? Ai o oglindă mincinoasă, se întoarse păpușa spre Tania, aproape plângând.

– Nu-ți place ce vezi? întrebă oglinda.

– Sigur că nu-mi place. Ce mi-ai făcut?

– Eu nu ți-am făcut nimic.

– Cum nu mi-ai făcut? Cine este cea din oglindă? Eu eram o păpușă frumoasă și acum am ajuns urâtenia pământului.

– Eu cred că ai spus o serie de minciuni, spuse Tania. Oglinda mea este fermecată. Cine spune minciuni este pedepsit. N-ai știut?

– Ce fel de oglindă este aceasta? Nu are nici măcar un nume al ei și tu spui că este fermecată, că poate face minuni. Nu este o oglindă, ci o răutate și o minciună! Asta este!

– Nu sunt nici răutate și nici minciună, iar pe deasupra ar trebui să știi că am și un nume. Numele meu este Viața, spuse oglinda.

– Ce fel de nume este acela? De ce ai un asemenea nume nepotrivit?

– Numele meu este foarte frumos și este potrivit. Viața este ca o oglindă. Ce dăruiești, aceea primești. Dacă faci lucruri bune, viața îți dăruiește zile frumoase, dacă faci lucruri rele, viața te urâțește, te face asemenea lucrurilor pe care le faci.

Păpușa plângea în colțul ei cu jucării, iar Tania privea cu gura deschisă de uimire spre oglindă, încercând să-i înțeleagă cuvintele.

– Dar dacă ai greșit o dată, cum poți repara greșeala? întrebă, încet, Tania, arătând spre păpușă. Se mai poate face ceva? Se poate să fii... ca înainte?

– Sigur că se poate, cu condiția să nu mai repeți greșeala pe care ai făcut-o. Îi ceri iertare celui față de care ai greșit și încerci să faci numai fapte bune.

În cameră s-a așternut tăcerea. Păpușa ar fi vrut să-și ceară iertare, dar nu era obișnuită s-o facă. Cum să-și ceară iertare? Asta ar însemna să-și recunoască greșeala, ori ea era prea mândră ca să poată să recunoască.

Ce credeți voi, copii? Își va cere iertare păpușa și va deveni din nou frumoasă ori va continua să mintă și va rămâne urâtă? Puteți alege voi în locul ei sau puteți s-o ajutați. Dacă veți face numai lucruri bune și veți spune numai adevărul, păpușa se va face din nou frumoasă și va învăța de la voi cum să-și organizeze viața ca să se bucure de ea. Vreți s-o ajutați? Vreți ca păpușa să aibă o viață frumoasă? Tania este hotărâtă s-o ajute. Voi sunteți hotărâți să o faceți?

* Text apărut în volumul *Tudor și Tania în lumea poveștilor*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2016.

Cercetările folclorice – act de cultură

Irina GOANȚĂ

Capitol important al istoriei literaturii române, folclorul literar s-a transmis din generație în generație, într-un limbaj artistic particular, conținând idealurile și aspirațiile de veacuri ale românilor, pe fundamentul lui dezvoltându-se literatura noastră cultă. De-a lungul timpului, observăm preocupările dascălilor pentru culegerea, arhivarea și conservarea acestui tezaur inestimabil al culturii românești, denumit metodologic literatură populară. Treptat, cercetarea folclorului românesc a luat amploare, publicându-se nenumărate colecții de poezie și proză populară, mai cunoscute fiind cele ale lui Vasile Alecsandri¹ și Petre Ispirescu².

Interesul mereu crescând față de culegerea și valorificarea literaturii populare face ca intelectuali ai satelor și ai orașelor, scriitori, oameni de cultură, să înceapă înregistrarea producțiilor folclorice, vechimea lor constituindu-se în criteriul valoric suprem. Se creează chiar asociații și societăți folclorice, institute de etnografie și folclor, muzee, și apar publicații de profil. Mulți pasionați de acest domeniu al culturii românești și-au concentrat activitatea pe anumite zone din țară. Enea Hodoș a dat culegerea *Poezii populare din Bănăț*³. Ioan Urban-Jarnik și Andrei Bârseanu au publicat o parte din culegerea de folclor de la Blaj sub titlul *Doine și strigături din Ardeal*⁴. Tot la Blaj, Ioan Micu Moldovan realizează culegerea *Povești populare din Transilvania culese de elevii școlilor din Blaj. 1862-1878*, care va fi publicată de Editura Minerva, în 1987, prin grija folcloriștilor clujeni Ioan și Maria Cuceu. Profesorul Leontin Ghergariu din Zalău avea pregătită pentru publicare colecția de *Folclor vechi din Sălaj* care va apărea în 1973, sub egida Casei Creației Populare din Sălaj.

La începutul deceniului al șaptelea al secolului trecut, la Zalău, profesorii Ștefan Goanță și Ion Pițoiu muncesc pasionat pentru alcătuirea colecțiilor *De dor și de omenie* și *Du-te, dor, și vino, dor*, publicate în 1971 și 1972. În anul următor, 1973, activitatea de folclorist a lui Ștefan Goanță se îmbogățește cu lucrarea *Memoria Sălajului*, care cuprinde scenariile pentru spectacole folclorice, realizate după legendele populare culese de autor. Scriitorul Ștefan Goanță coordonează alcătuirea celor două colecții și, în cele ce urmează, ne vom referi doar la activitatea acestuia.

Născut la 11 martie 1933, în localitatea Nuntași-Histria din Dobrogea, Ștefan Goanță provine dintr-o familie cu vechi tradiții cărturărești, părinții fiind învățători, iar strămoșii dinspre mamă, preoți. După întâii ani de școală, în Oltenia, la Nisipuri, ur-

mează clasele inferioare și superioare ale Liceului de băieți „Ioniță Asan” din Caracal, fiind admis apoi cu examen la Facultatea de Filologie din București. Exmatriculat din motive politice, trece munții și se stabilește în regiunea Cluj, la Zalău. Profesor în satele din jur, apoi metodist la Casa de Cultură din Zalău și la Casa Creației Populare, Sălaj, Ștefan Goanță intră în contact direct cu neprețuitul tezaur literar popular care va deveni, mai târziu, izvor de inspirație în scrierile sale. Trebuie subliniat că studiul sistematic al folclorului l-a făcut totuși la București, cu profesorul universitar Mihai Pop.

În Sălaj, are prilejul să cutreiere localitățile rurale, să descopere rapsozi populari, să înregistreze zeci de benzi de magnetofon cu diverse producții folclorice. Acum va cunoaște mai îndeaproape viața spirituală a săteanului ardelean, prin culegerea creațiilor sale, fie direct, prin înregistrările pe benzi magnetice, fie prin intermediul unor învățători sau profesori, cu mare parte din ei întreținând și mai târziu relații profesionale. „În activitatea noastră, a celor care ne ocupăm de cercetarea creației populare din Sălaj, există două moduri de abordare a fenomenului folcloric care, deși interferează, nu se suprapun. Este vorba de culegerea exhaustivă, totalitară, în vederea arhivării integrale a producțiilor și de culegerea selectivă în scopul valorificării scenice după criteriile etico-estetice”⁵. Planul de culegere cuprindea, pe lângă textele lirice, și poezia epică, mai puțin proza populară.

Colecția *De dor și de omenie*, cu subtitlul *folclor vechi din Sălaj*, este rezultatul îmbinării muncii personale de culegere a creațiilor de către autori cu unele contribuții colective, întrunind colaborarea câtorva profe-

sori din mai multe localități ale județului. Este notat numele fiecărui informator, și vârsta, alături de localitățile de proveniență a producțiilor, astfel încât pot fi identificate fără nicio dificultate localitățile din care s-a cules materialul folcloric. Metoda fusese folosită cu deosebire în secolul al XIX-lea de către Atanasie M. Marienescu⁶, Enea Hodoș⁷ și alții. La sfârșit, este inclus un glosar menit să facă mai bine înțelese anumite exprimări din textele culese.

Dacă în prefața primei colecții se afirmă „[...] am pornit la un drum, anevoios dar interesant, de a reține și înmănunchia o parte din folclorul vechi din Sălaj, insuficient investigat până acum, de a-l redărui cititorului ca pe o pagină cu infinite semnături ale anonimilor marelui spectacol al satului nord-ardelean”⁸, în prefața colecției *Du-te, dor, și vino, dor, folclor literar din Sălaj*, se precizează: „faptul că a crescut numărul celor care cercetează versul sălăjean, al celor care se referă la probleme de folclor literar [...], cât și faptul că interesul pentru folclor, în general, este privit din alt unghi, ni se par edificatoare”⁹. Pentru profesorul Nicolae Popa, apariția culegerii *Du-te, dor, și vino, dor* reprezintă „un eveniment editorial local care bucură pe toți iubitorii creației populare [...] cartea ne aduce o imagine vie asupra valorilor pe care le posedă folclorul sălăjean, valori care așteaptă [...] să fie cercetate”¹⁰.

Din *Nota autorilor*¹¹, reiese clar metodologia folosită pentru realizarea acestei colecții. În primul rând, s-a pornit de la faptul că spectacolele căminelor culturale cuprind prioritar cântece, dansuri populare cu strigături, teatru popular și aceste colecții vin în sprijinul celor care doresc să practice aceste activități culturale. Tocmai de aceea, autorii s-au bazat pe principiul estetic în selectarea materialului folcloric.

În ciuda afirmațiilor modeste ale autorilor, ambele colecții evidențiază caracterul științific al muncii depuse. Fără să adopte transcrierea fonetică (fiind de părere că aceasta trebuie făcută pentru specialiști, nu pentru cititorii de rând¹²), acordă atenție formelor dialectale ale cuvintelor, pe care le respectă în limitele grafiei literare (*câne, io, zâua, zâce, nime, sama etc.*), aceasta fiind o modalitate de respectare a autenticității folclorului. În același scop, autorii acordă atenție și variantelor. Astfel, balada *Miorița*, care circulă în Sălaj sub formă de colindă¹³, beneficiază în această colecție de șase variante. Indicele informatorilor cuprinde numele acestora, vârsta și localitatea de proveniență și este urmat de glosarul menit să asigure o mai bună înțelegere a textelor.

Față de prima colecție, cea de-a doua cuprinde și indicele localităților cercetate, fixate pe harta județului, anexată culegerii. De data aceasta, *Nota autorilor* cuprinde și numele profesorilor care au sprijinit apariția culegerii¹⁴.

Dorul, dragostea și jalea sunt sentimentele dominante în textele ambelor culegeri. „Dorul și omenia

sunt noțiunile care întruchipează coordonatele majore ale spiritualității poporului român. [...] S-au scris mii de pagini care au încercat să le definească conținutul, zeci de dicționare au încercat să explice adâncile sensuri, dar numai poporul, prin neasemuita lui putere de creație, le-a tălmăcit adevăratul înțeles. Și numai el putea s-o facă, fiindcă dorul și omenia sunt sufletul comun al lui, pe care și-l știe frumos și curat și pe care-l rostește în graiul poeziei”¹⁵.

Să revenim la ideea valorificării scenice a folclorului românesc. Se știe că majoritatea spectacolelor folclorice se reduc la o alternanță aproape stereotipă de muzică vocală și instrumentală, întreruptă uneori de reprize coregrafice. Generațiile mai noi nici nu se obolesc să preia de la antecesori texte și melodii autentice, ci se rezumă la ceea ce impune televiziunea și radioul, urmarea fiind prezentarea izolată a faptelor de folclor, făcându-se abstracție de „manifestarea artistică de amploare care încă se păstrează cel puțin în memoria satului”¹⁶ și în cadrul căreia piesa vocal-instrumentală își are locul ei bine definit. Nu se pune problema în cazul pieselor individuale, independente. Avem în vedere cântecele a căror valoare etico-estetică se transmite curat și adevărat dacă sunt prezentate în cadrul obiceiurilor care le-au generat. Desprinderea lor de obiceiurile și tradițiile în care sunt încorporate tematic nu face decât să le diminueze valoarea, ducând la o percepere superficială a acestora de către marele public.

Intervine și problema autenticității folclorului, despre care Ștefan Goanță subliniază: „Am considerat că este absolut necesar să investigăm și pe plan vertical în memoria satelor, să redescoperim filoanele adânci ale unor manifestări complexe ale spiritualității înaintașilor noștri în care exteriorul artistic (cultivat azi aproape în sine și pentru sine) constituia numai forma de prezentare a unui înalt conținut de idei, a normelor de înțeleaptă conviețuire socială dintr-o vreme când legile scrise, chiar dacă existau, nu aveau întâietate în fața regulilor străvechi ale bunului simț, dreptății, demnității, omeniei, cinstei și respectului, împământenite de către sfaturile obștilor și transmise din generație în generație, prin puterea cuvântului rostit”¹⁷.

Conduc de ideea cunoașterii în profunzime și a valorificării manifestărilor etnofolclorice din viața spirituală a satului, a inițiat concursul *Memoria Sălajului*, care a avut drept rezultat un evantai de spectacole în cadrul cărora s-au adus pe scenă obiceiuri, tradiții, legende locale, însoțite de monografiile și micromonografiile multora dintre ele. De un real succes s-au bucurat spectacolele de autor, în manieră folclorică, inspirate de legendele culese de autor din satele sălăjene: *Groapa tătarului* (Cizer), *Uriășii* (Zalha), *Horea lui Radu Oarghea* (Pericei), *Gorunul lui Mihai* (Chieșd), *Fata Cătăniei* (Gâlgău Almașului) și multe altele despre care autorul afirma că „își vor găsi cu siguranță locul

meritat pe scena teatrului popular”.

Dacă practicarea teatrului nescris dăinuie de la începutul secolului trecut sau poate mai de demult, Ștefan Goanță nutrește speranța că și teatrul popular poate să reziste vremurilor, chiar prin spectacole de autor, prin scenariile folclorice originale concepute de el și menite să se constituie într-un procedeu benefic pentru revitalizarea acțiunilor de culegere și valorificare a tradițiilor, a obiceiurilor și folclorului sălăjean. Așa cum interpreții teatrului nescris moștenesc pieșele de la o generație la alta, păstrând mesajul unor vremuri trecute, și teatrul popular, fie și prin piese de autor, se poate transmite, ca orice creație populară, din generație în generație. (Se întâmplă acest lucru în cazul teatrului cu temă religioasă ocazionat de sărbătorile de iarnă.) Prin folosirea unor simboluri sălăjene ca *groapa* (tătarului), *stâncile* (Fata Cătanei), a personajelor din basme etc., unele secvențe din spectacole capătă aspectul de mit, spectacolul însuși fiind o continuă demonstrație de forță realizată de un regizor amator, cu scene tari care au un impact puternic la public. În spectacolele lui Ștefan Goanță, maestru al scenelor de masă, desfășurarea este grandioasă, iar mișcarea amplă se îmbină cu confruntarea psihologiilor personajelor principale, momentele solemne alternează cu cele tensionate și cu altele de mare sensibilitate. Unele scene sunt pline de dramatism și imprimă poveștii un caracter mitic. Așa se întâmplă cu spectacolul de teatru folcloric „Vârsta lui Făt-Frumos” care, asemenea marilor spectacole de teatru popular, aduce în scenă o lume arhaică desprinsă din universul rural, care transmite spectatorului frumusețea sufletului satului românesc, creează o anume dispoziție spre meditația morală. „Există însă în cadrul obiceiurilor de înmormântare din Sălaj un moment care, prin înalta lui semnificație, merită toată atenția. Cel mai autorizat versificator (versuitor) alcătuieste Versul, necrologul în versuri al celui dispărut și îl rostește (aproape totdeauna la fel) în fața mulțimii, într-un ritm lent monoton cântat. [...] Pornind de la ideile generoase desprinse dintr-un asemenea vers la moartea unui tânăr, artiștii amatori din Hida au realizat spectacolul de teatru *Vârsta lui Făt-Frumos*. Este, precizăm, un spectacol de autor construit în manieră folclorică. Textierul și regizorul au dramatizat versul, intervenind substanțial în text și au creat, prin intermediul multor personaje aduse din aieva pe scenă un spectacol de teatru popular care, insistăm, nu este nici folclor autentic, nici reconstituire sau reproduce, ci creație cu mijloacele artei populare”¹⁸. Pornind de la ideile generoase desprinse dintr-un asemenea vers la moartea unui tânăr, a realizat spectacolul de teatru *Vârsta lui Făt-Frumos*. Ștefan Goanță a adunat toate aceste scenarii pentru spectacole folclorice în volumul *Memoria Sălajului*, apărut în 1973, îmbogățit ulterior și pregătit pentru tipar, în 2009, dar rămas în manuscris.

Perioada 1968-1971 a fost benefică pentru activitatea de folclorist a scriitorului. Regizează și spectacolul *Craii sămănătorilor*, cu care participă la cea de-a IV-a ediție a Festivalului de folclor balcanic desfășurat la Ohrid, în Macedonia. Vizionând spectacolul, conf. univ. Emilia Comișel spune: „remarcabilă mi se pare ideea de a porni de la un obicei specific poporului nostru [...]. În desfășurarea obiceiului, se împletesc într-o ordine logică, bine gândită de realizatori, cântecul și jocul cu câteva momente ceremoniale de mare putere sugestivă; cântece care aparțin unei etape străvechi cu trăsături specifice, caracter solemn și în același timp viguros, realist, optimist, închinatoului „crai” ales dintre cei mai harnici gospodari, precum și revărsarea în cântec și joc a întregului sat”¹⁹.

Se desprinde clar ideea că spectacolul folcloric este opera regizorului. Și, mai exact, notează Ștefan Goanță, „este sau ar trebui să fie opera regizorului asistat competent de folclorist”. Conținutul legendei nu se schimbă. Textul primește o altă formă de prezentare, elementele de tehnică teatrală sporindu-i virtuțile etice și estetice. „Ideile și sentimentele generoase ca înfrățirea omului cu natura, jertfa de sine, moartea meritată a celor ce nu știu să slăvească prin cântec frumusețea gliei strămoșești, și multe altele, l-au inspirat pe autor care a dramatizat legenda și a transpus-o în spectacol după toate regulile scenei”. Autorul este convins că „memoria satelor noastre păstrează încă o zestre de reținut în care atâtea datini, obiceiuri, tradiții, legende etc. au fost îngemănate cu veacuri în urmă într-un tot care definea fizionomia spirituală a poporului”²⁰.

Cercetările de teren au scos în evidență mărturiile grăitoare ale bogăției tuturor genurilor de creație populară din Sălaj și, ceea ce este și mai important, au prospectat câteva filoane adânci care duc spre rădăcinile unor obiceiuri, tradiții, ritualuri și datini străvechi păstrate vii încă, sau parțial, în memoria satelor. Investigațiile întreprinse, întocmirea unei arhive folclorice reprezintă pentru autor un act de cultură și un mijloc important de educație patriotică a generațiilor care vor urma și care se vor putea întâlni cu folclorul străvechi numai prin intermediul colecțiilor sau al publicațiilor, al înregistrărilor sau emisiunilor de radio și televiziune. Dacă dansul, cântecul și portul popular pe care le vedem pe scenele televiziunii poartă în ele, mai ales, frumusețea exterioară a creației populare, obiceiurile, tradițiile, datinile cuprind în special frumusețea conținutivă, înalta noblețe a eticii, a regulilor de înțeleaptă conviețuire socială dintr-o vreme când legile nescrise, chiar dacă existau, nu aveau întâietate în fața regulilor străvechi ale bunului simț, dreptății, demnității, cinstei și respectului împământenite de către sfaturile obștilor sătești și transmise din generație în generație prin puterea cuvântului rostit.

(continuare în p. 64)

Marcel Lucaciu-50

Pseudoportret cu buzunare

Carmen ARDELEAN

Un articol „la aniversară” ar trebui să fie un periplu biografic, care să fixeze, în același timp, etape ale evoluției literare, procesul de creație, opera. În ceea ce mă privește, cred că e mai puțin important „unde și când s-a ivit în lumină” un scriitor, iar când vizat e un literat „din Țara Silvaniei”, căci despre Marcel Lucaciu este vorba, o „re-lectură” printre rândurile semnificative ale existenței, pentru a simți „parfumul ficțiunii” și a privi „viața ca o paradă” e o formă mai potrivită de marcarea a unei jumătăți de secol de viață și a peste trei decenii de activitate literară.

Dacă am porni de la o afirmație care viza activitatea literară a lui Nichita Stănescu, am spune că Marcel Lucaciu n-a făcut decât să fixeze, poate inconștient, propria dominantă biografică, creatoare, în aceste rânduri: „Ca orice poet autentic, Nichita Stănescu a fost și el atras de mirajul publicisticii, care continuă firesc *muncile sale orfice*”. O dublă vocație, de poet și critic, e vizibilă în volumele *Scrisori către Isolda* (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995), *Poemul care a împușcat metafora* (Editura Limes, Cluj-Napoca, 2000), *Omul fără buzunare* (Editura Limes, Cluj-Napoca, 2001), *Re-lecturi stănesciene* (Editura Limes, Cluj-Napoca, 2004), *Parfumul ficțiunii* (Editura Caiete Silvane, Zalău, 2012), *Scriitori din Țara Silvaniei* (Editura Caiete Silvane, Zalău, 2013), *Flori de cuc* (Editura Caiete Silvane, Zalău, 2015). Și dacă nu menționăm vocația gazetărească, e pentru că, și atunci când scrie tablete sau articole pentru presa locală, lui Marcel Lucaciu îi iese tot poezie sau critică. Uneori literară, alteori a societății. Profesional, aceleași două amprențe i-au marcat existența, căci activitatea de dascăl, de inspector de limba și literatura română, de președinte al Cenaclului Sylvania converg spre „pământul de litere”.

Aplicat, stăpânit de o acribie exemplară, Marcel Lucaciu deschide fiecare cronică literară inclusă în „Scriitori din Țara Silvaniei” sau „Parfumul ficțiunii” cu o frază (și/sau un titlu) care trădează, de cele mai multe ori, poetul, „omul supt vremi”. Fixarea reperelor biografice sau literare e urmată, adesea, de un portret literar. Identificând teme și motive dominante, dezghiocând, luminând opera în discuție fără a „sugruma” vraja nepătrunsului, criticul sălăjean stabilește nu doar genul proxim, atunci când încadrează scriitorii în curente sau generații, ci și diferența specifică, atent surprinsă și elocvent orchestrată. Posesor al unui arsenal lingvistic și conceptual consistent,

Marcel Lucaciu nu rămâne doar un observator sau analist superficial al operei, susținându-și ipotezele cu exemple generoase. Sinestezice, sincretice, cronicile dezvăluie, în fond, structura plurivalentă a ființei autorului.

O constanță tematică, stilistică, simbolică se remarcă în opera lui Marcel Lucaciu, fie că e vorba de text poetic, publicistic sau de cronică literară. Societatea prinsă în „taifunul logoreic”, timpul și timpurile, orașul de provincie, totul și nimicul, iubirea, existența, condiția scriitorului sau traumele omului care mizează pe decență și echilibru brăzdează, fulgurant, întregul traiect scriitoricesc. Obsesive sunt, în mod vizibil, creația, tăcerile, uitarea, amintirea sau anotimpurile: anotimpul creației, anotimpul tăcerilor, anotimpul uitării, anotimpul amintirii. Căci timpul, chiar „mort” sau cu ziua de mâine „gârbovită”, dezarticulează ființa umană și orașul, „hăituieste”. Autoanalizându-se cerebral, înțelege că devine un modus vivendi chiar asumarea iluziilor deșarte, a speranțelor iluzorii, a neîmplinirii, a damnării.

Accentele primului volum sunt reiterate, rearticulate cu reverberații noi, în volumele următoare. De fapt, nu doar poemele, ci și volumele însele lasă impresia unui joc domino. „Floarea de cuc” așternută „la tâmplă” încă din ciclul „Scrisorilor către Isolda”, din primul volum, va da titlul celui mai recent volum de versuri; albastrul valului, al mării, al sângelui din artere se va regăsi, în „Flori de cuc”, în azurul ochilor femeii; „inima vacantă” devine „mormânt viu” al iubitei, reclamele și vitrinele migrează din poezie în „prozaica” existență și invers, iar „sângele care valsează” și „cămașa cu aripi tăiate”, metafore-imagini din primul volum, compun poemul ce deschide volumul

din 2015. „Taifunul logoreic” sau „ochelarii cu lenti-
le roz”, sintagme poetice, dar și laitmotive urbane,
precum vitrina sau reclama, sunt reluate în discursul
publicistic, așa cum se întâmplă cu imaginea toamnei
sau a orașului, regăsită deopotrivă în poeme sau în ta-
bletele construite ca poeme în proză (*O altă toamnă*,
Cruda realitate). Portretul bunicului și cel al unchiu-
lui, din primul volum, au un corespondent în portre-
tul Lioarei, la fel cum așteptarea fără sfârșit a lui nea
Toader, cu iz mitologic, e la fel de ardentă ca a Isoldei.

Formulări scurte, lapidare, dar percutante,
substanțiale, care fixează o panoramă a deșertăciunilor,
un theatrum mundi, tonuri acuzatoare sau
resurecționale, dar și construcții aluzive, vehemente
(Papuria sau țara lui Papură-Vodă, „țara matelotului”,
absurdistan) constituie nota distinctă a discursului li-
ric și gazetăresc.

Ceea ce transpare, dincolo de revolte sau meditații,
e acuta percepție a realității, hipertrofierea simțurilor
care mențin conexiunea cu realitatea, inedita fuziune
om-timp-realitate, toate transpuse, cristalizate
în metafore. „Iarna din artere”, „departele toamnei”,

căderea „primei tăceri”, „politica/ frumoasă vampă”
ce „face cu ochiul”, „mi-e noapte/ de zâmbetul/ lacri-
mei/ blond”, „toamna mioapă”, viața care trece „ca
o vacanță școlară”, „trece în zdrențe/ noua reformă/
veche” sunt câteva dintre imaginile în care îngemăna-
rea, eterogenitatea sunt vizibile.

În mod paradoxal, scriind poeme sau scriind des-
pre alții, Marcel Lucaciu se scrie pe sine. Scriind „des-
pre sentimente”, devine „prizonierul/ scrisului fără
cuvinte”, cuvântul nescris „îl sfășie”, transformând în
„taifun al cuvintelor/ surâsul meu/ amar”. Își „zidește
poezia” între „patru pereți”, chiar dacă simte că „au
început să mă doară/ până și gândurile”, iar „flăcări
de timp/ îmi cuprind/ cântecul”. Când „mai bolnav/
cu o toamnă”, când „mai trist cu o toamnă”, „doar”
existând sau „abia” existând, dar mai mereu „stră-
in în viața mea”, poetul și gazetarul fac, deopotrivă,
o apologie a singurătății absolute, altoite când cu
așteptarea, când cu dorul, cu depărtarea sau neferici-
rea, toate trăite organic, transcendental. Și ieri, și azi,
în pragul celor 50 de ani.

La mulți ani!

Cercetările folclorice – act de cultură

(urmare din p. 62)

Meritul acestei fructuoase munci de culegere și va-
lorificare a folclorului este acela de a invita și pe alți
cercetători să se aplece măcar cu aceeași pasiune asu-
pra faptului folcloric, convinși fiind că împlinesc un
act de cultură, de a da generațiilor viitoare o parte din
tezaurul trecutului.

Ștefan Goanță a reușit să-și concretizeze munca de
valorificare superioară a folclorului sălăjean în colec-
ții durabile în timp, afirmând ideea obsesivă privind
„obligația noastră morală de a cunoaște marea lumină
a prezentului, dovedind, și de data aceasta, că suntem
și prin ceea ce am fost, tot așa precum vom fi și prin
ceea ce suntem”²¹.

Note:

¹ ALECSANDRI, V., *Poezii populare. Balade (cântice bătrâ-
nești) adunate și îndreptate de...*, Iași, 1852 (partea I); 1853
(partea a II-a); *Poezii populare ale românilor adunate și întocmite
de...*, București, 1866.

² ISPIRESCU, P., *Legende sau basmele românilor, adunate
din gura poporului*, ediția a II-a, București, 1882; *Snoave sau
povești populare adunate din gura poporului*, ediția a II-a, Bucu-
rești, 1879.

³ HODOȘ, Enea, *Poezii populare din Bănat*, Caransebeș,
1892.

⁴ I. Urban-Jarnik și Andrei Bârseanu, *Doine și strigături din*

Ardeal, București, E.P.L., 1964.

⁵ GOANȚĂ, Ștefan, *Despre spectacolul folcloric, opinii și opți-
uni*, prefață la *Memoria Sălajului*, ediția a II-a, mss, p. 4.

⁶ Cf. O. Bârlea, *Atanasie Marienescu folclorist*, p. 26.

⁷ Cf. E. Hodoș, *Prefață la Poezii populare din Bănat*, II, *Bala-
de*, Sibiu, Ed. „Asociațiunii”, 1907, p. 7.

⁸ GOANȚĂ, Ș., PIȚOIU, I. și MUREȘAN, I., *În loc de prefață
la vol. De dor și de omenie*, Zalău, 1971.

⁹ CHIOREANU, I., *Cuvânt înainte*, vol. *Du-te, dor, și vino*,
dor, Zalău, 1972, p. 7.

¹⁰ POPA, Nicolae, *Du-te, dor, și vino, dor*, în „Năzuința”,
14 decembrie 1973, p. 2.

¹¹ *Nota autorilor*, vol. *Du-te, dor, și vino, dor*, Zalău, 1972,
p. 10.

¹² *Op. cit.*, p. 11.

¹³ GOANȚĂ, I., și GOANȚĂ, Ș., *Miorița – colind*, în vol. *Mi-
orița. Domnul de Rouă*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca,
2010, p. 99.

¹⁴ *Op. cit.* p. 11.

¹⁵ *Op. cit.*, p. 7.

¹⁶ GOANȚĂ, Ș., *Op. cit.*, p. 5.

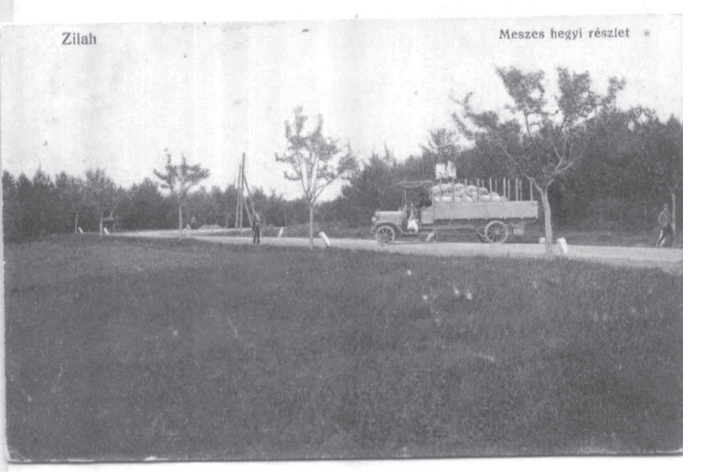
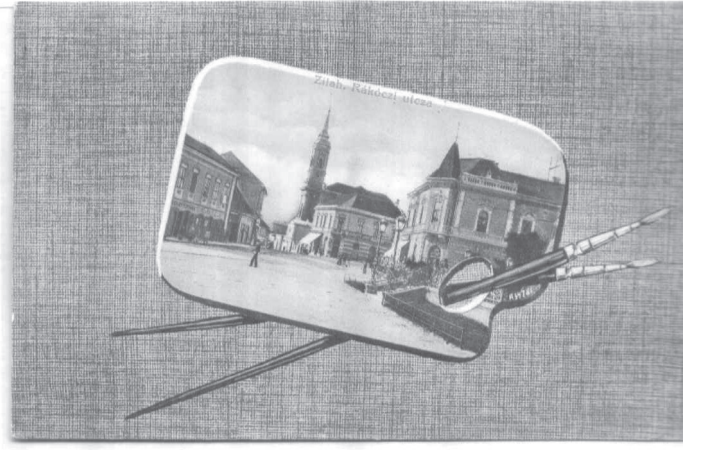
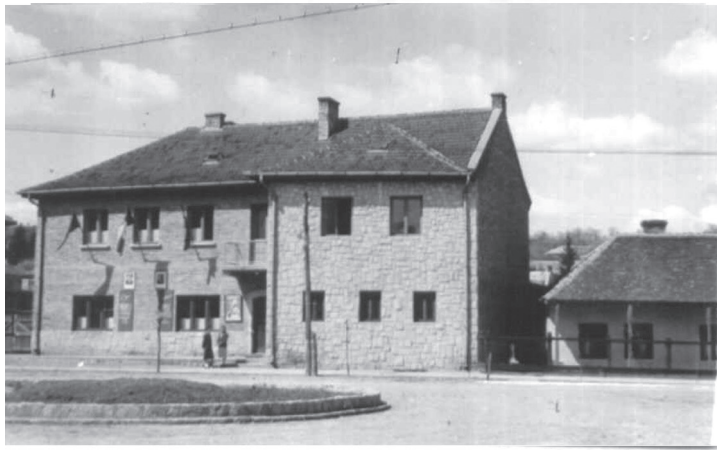
¹⁷ GOANȚĂ, Ș., *Op. cit.*, p. 5.

¹⁸ GOANȚĂ, Ștefan, *Memoria Sălajului*, ediția a II-a, mss.,
pp. 10-11.

¹⁹ COMIȘEL, Emilia, *Ansamblul artistic sălăjean – pe drumul
afirmării*, în „Năzuința”, 3 iulie 1971, p. 8.

²⁰ GOANȚĂ, Ștefan, *Despre spectacolul folcloric, opinii și op-
țiuni*, în *Memoria Sălajului*, mss., p. 12.

²¹ CHIOREANU, Ioan, *Cuvânt înainte*, *Du-te, dor, și vino*,
dor, Zalău, 1972.

Din colecția personală Daniel Mureșan

